

Medicinos terminija prieš 100 metų

PALMIRA ZEMLEVIČIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

ESMINIAI ŽODŽIAI: medicina, terminas, pavadinimas, sinonimai, variantai, gyvoji kalba

Kalba yra pati ryškioji žymė, kuri skiria vieną tautą nuo kitos

Kazys Grinius, LA 1918 79 1

ĮVADINĖS PASTABOS

Sveikatos reikalų padėtis Lietuvoje 1918 metais. Lietuvos nepriklausomybė buvo paskelbta sunkiais Pirmojo pasaulinio karo metais. Lietuvos Taryba (toliau – Taryba) pamažu pradėjo rūpintis ir sveikatos reikalais. 1918 m. balandžio 25 d. Tarybos posėdyje buvo svarstyta specialių komisijų sudarymo tvarka. Kitos dienos posėdyje sudaryta Sveikatos komisija (toliau – Komisija). Jos nariais tapo dr. Jonas Basanavičius, Steponas Kairys ir kun. Justinas Staugaitis. Suburti šiam darbui tinkamus žmones buvo sudėtinga. Karo metais daugelis gydytojų pasitraukė iš Lietuvos. Visus sveikatos reikalus vietose tvarkė vokiečių paskirti krašto gydytojai. Pirmieji gydytojai, pradėję dirbti Komisijoje, buvo dr. Andrius Domaševičius ir dr. Antanas Vileišis (Petronytė 1995: 118).

1918 m. sveikatos reikalų padėtis Lietuvoje buvo sunki – karas, medicinos personalo ir ligoninių stygius, maisto ir medicinos pagalbos stoka buvo palanki dirva užkrečiamosioms ligoms plisti. Kilo ir smarkiai plito šiltinių, dizenterijos, gripo, raupų ir kt. epidemijos, sirgta lėtinėmis ligomis. Visa tai labai padidino gyventojų mirtingumą (Petronytė 1995: 119; Micelmacheris 1959: 21; Tercijonas 1968: 122).

Per pirmąją nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį gydytojų skaičius augo lėtai. Gydytojų ypač trūko kaimuose, nes daugiausia jų dirbo miestuose. Mažai buvo privačiai praktikuojančių gydytojų (Tercijonas 1968: 122). Felčerių nepriklausomoje Lietuvoje nerengta, tad jų gretas papildė iš Rusijos grįžę ar karo sanitarijos puskarininkiai (Tercijonas 1968: 123).

Kad situacija bent kiek pagerėtų, Komisija siūlė tinkamai organizuoti vietinių ir grįžtančių medikų darbą, apie jų kvalifikaciją ir praktikos teisių suteikimą leisti spręsti tik Komisijai (Petronytė 1995: 119).

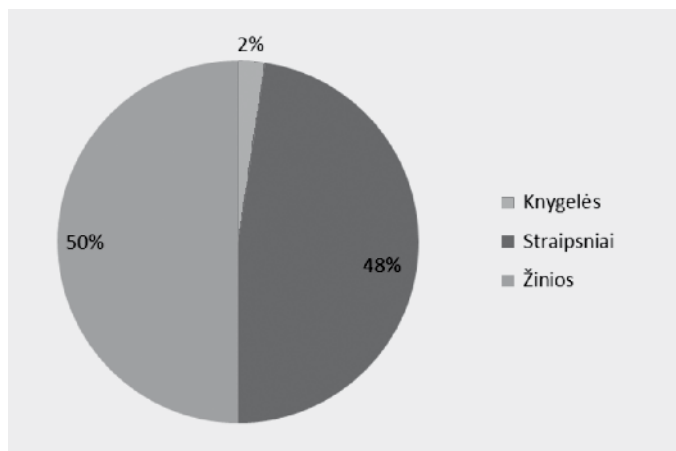
Neretai vokiečių administracija visaip trukdė laisvą lietuvių gydytojų praktiką. Į Komisiją laiškais kreipdavosi ne tik lietuviai gydytojai, norėdami išsiaiškinti galimybes dirbti to meto Lietuvoje, bet ir patys Lietuvos gyventojai su prašymais atsiųsti jiems gydytoją lietuvį, nes su vokiečiais jie paprasčiausiai nesusikalbėdavo (Petronytė 1995: 119–120).

1918 m. liepos 24 d. Tarybos posėdyje dr. Jurgis Alekna paragino įsteigti atskirą Sveikatos departamentą, tačiau šis planas įgyvendintas tik lapkričio 11 d. pradėjusios darbą pirmosios vyriausybės. Komisija buvo reformuota į Vidaus reikalų ministerijos Sveikatos departamentą (toliau – Departamentas) (Petronytė 1995: 120–121). Departamento struktūra ir veiklos kryptys organizuotos pagal 1905 m. Rusijos imperijos medicinos statutą, pritaikius jį vietinėms krašto sąlygoms. Departamentas nebuvo vienintelė valdžios institucija, tvarkiusi sveikatos reikalus Lietuvoje. Krašto apsaugos ministerijos Sanitarinė valdyba rūpinosi karių sveikata. Švietimo ministerijos žinioje buvo moksleivių sveikatos reikalai. Savo sveikatos reikalų padalinius turėjo Susisiekimo ir Teisingumo ministerijos (Petronytė 1995: 121).

1918 metų medicinos terminijos šaltiniai ir jų autoriai. Pirmasis pasaulinis karas (1914–1917), vokiečių okupacija (1915–1918), Lietuvos valstybės pirmojo kūrimosi laikotarpio sunkumai išblaškė ir taip negausų medikų būrį, daugelis medicinos inteligentijos buvo pasitraukę į Rusiją ir kitus kraštus, ir tai turėjo neigiamos įtakos krašto žmonių sveikatai. Kalbami veiksniai taip pat lėmė lietuviškosios medicinos periodikos¹ leidybos sąstingį (Stakulienė 2001: 232). Vis dėlto nepaisant visų sunkumų, net ir tuo Lietuvai sunkiu metu radosi pavienių lietuvių gydytojų, kurie ne tik gydė ir rūpinosi ligoniais, bet ir rašė medicinos ir sveikatos klausimais, ir ne tik gydytojai, bet ir kitų profesijų atstovai (medicinos publikacijų pasiskirstymą žr. 1 pav.).

¹ XX a. pradžioje susiklosčiusi socialinė-politinė situacija (atgauta spaudos laisvė lietuviškais rašmenimis 1904 m.), išaugusi kultūrinė-visuomeninė lietuvių inteligentų veikla (1907 m. įkurta Lietuvių mokslo draugija) sudarė palankesnes sąlygas specializuotai spaudai atsirasti. 1909 m. liepos mėn. pasirodė laikraščio *Lietuvos ūkininkas* priedas *Sveikata*, redaguojamas dr. Kazio Griniaus, 1911–1912 m. – *Lietuvos žinių* priedas *Farmaceutų reikalai*, 1913 m. – ilgai puoselėtas pirmasis lietuviškas medicinos mokslo žurnalas *Medicina ir gamta*, o 1914 m. pradedamas leisti mėnraščio *Aušra* priedas *Gydytojas* (Vaišvilienė 2013: 208–209, 211).

1 pav. 1918 m. medicinos publikacijų pasiskirstymas

1918 m. Lietuvoje medicinos knygelių neišleista. Tik svetur (Amerikoje) pasirodė dvi knygelės – Juliaus Bielskio *Raktas sveikaton ir laimėn* (64 p.) ir A. J. Karaliaus *Vyras. Ką kiekvienas vyras turi žinoti apie savo lyties reikalus* (24 p.)².

1918-ieji buvo iki tolėjusių specializuotų medicinos laikraščių ir žurnalo leidybos pertrūkio tarpsnis. Tik sausį Maskvoje buvo išleistas paskutinis *Farmaceutų reikalų*³ laikraščio numeris.

Užtat medicinos ir sveikatos klausimais rašyta kitoje to meto spaudoje – laikraščiuose *Moterų balsas*⁴, *Darbo balsas*⁵, *Dabartis*⁶, *Vienybė*⁷, *Lietuvos aidas*⁸,

² Straipsnyje nagrinėjant terminus nuo ne Lietuvoje išleistų publikacijų atsiribojama.

³ 1911 m. Vilniuje leidžiamo *Lietuvos žinių* priedo *Aušrinė*, skirto Lietuvos moksleivijos kultūros ir švietimo reikalams, antrame numeryje pasirodė pirmasis *Farmaceutų reikalų* numeris. Vėliau po ilgų ginčų ir svarstymų *Farmaceutų reikalus* nutarta leisti prie *Lietuvos žinių* kaip nemokamą priedą. 1912 m. *Lietuvos žinios* išleido dar du numerius. Iš viso per 1911–1912 metus pasirodė keturi numeriai. 1912 metais, išleisdamas ketvirtąjį numerį, laikraščio leidyba nutrūko (Stakulienė 2007: 125, 127).

⁴ Lietuvos katalikų moterų draugijos laikraštis, leistas 1918 m. Kaune. Redagavo Z. Čalkytė.

⁵ Laikraštis, ėjęs 1917–1919 m. Vilniuje 2 kartus per savaitę. Redagavo ir leido S. Kairys (VLE IV 486).

⁶ Vokietijos okupacijos administracijos laikraštis Lietuvos gyventojams. Ėjo 1915–1916 m. Tilžėje, 1916–1918 m. (su pertrauka) Kaune, 1917 m. Balstogėje. Iš pradžių 2 kartus, vėliau 3 kartus per savaitę, 1918 m. – dienraštis. 1918 m. redaktoriai: A. Liūdžiuvaitis, K. A. Ozelys (VLE IV 380).

⁷ Katalikiškos krypties savaitraštis kaimo žmonėms, 1907–1914 m. ir 1918–1933 m. ėjęs Kaune, 1914–1915 m. – Vilniuje. 1907–1919 m. savaitraštį redagavo A. Alekna (VLE XXV 110).

⁸ Laikraštis, ėjęs 1917–1918 m. Vilniuje. Steigėjas ir 1917–1918 m. oficialus redaktorius Lietuvos valstybės, visuomenės ir kultūros veikėjas, Vasario 16-osios Akto signataras, pirmasis Lietuvos prezidentas A. Smetona (1874–1944) (VLE XIII 195; VLE XXII 140).

*Pavasaris*⁹, *Tėvynės sargas*¹⁰. *Kauno kalendoriuje* ir *Aušros Vartų kalendoriuje* 1919 metais paskelbta po vieną straipsnį apie ligas ir higieną.

1918 m. medicinos srities straipsnių paskelbta nedaug. Jų parašė gydytojai A. Vileišis (daugiausia), Eliziejus Draugelis, Danielius Alseika, Petras Avižonis. Tematiką atspindi straipsnių antraštės: „Higijena“, „Naujoji liga“, „Rožė“, „Trachoma“, „Kaip gyventi, kad sveikam būti“, „Kas tai yra infliuencija ir iš ko ji atsiranda?“, „Niežai“, „Apie plaučių džiovą“, „Saugokimės ligų“, „Apie karo ligas“, „Šis tas apie ligas ir iš higienos“, „Šiltinės“, „Žmogaus kaulai“, „Dėmėtiosios šiltinės“ ir kt.

Kita tos srities publikacijų rūšis – nedidelės apimties straipsneliai, tiksliau žinios, apie ligas ir jų paplitimą, gydymo įstaigų steigimą, medicinos personalą (gydytojus, vaistininkus, felčerus ir kt.) ir pan. Pavyzdžiui: „Ligos“, „Daktarų ir akušerių stoka“, „Feldšeris“, „Ispanų liga“, „Lietuvių Sanitarinės Pagalbos Draugijos poliklinika ir ligoninė Vilniuje“, „Dėl sveikatos stovio Lietuvoje“, „Gydytojų apsigyvenimas“, „Gydytojų domei“, „Iš Kauno miesto ligoninės“ ir kt. Tos žinios spausdintos tam tikrose laikraščių rubrikose. Pavyzdžiui, „Mūsų žinios“ (*Darbo balso* rubrika), „Įvairios žinios“, „Žinios iš Lietuvos“ (*Lietuvos aidas* rubrika), „Iš Lietuvos krašto“ (*Dabarties* rubrika), „Žinių žinios“ (*Tėvynės sargas* rubrika).

Tebetęsiama XIX a. pabaigoje spaudos draudimo metais gyvavusi tradicija publikacijas pasirašyti slapyvardžiais arba slapyraidėmis¹¹, pvz.: *Ainis* (Juozas Proskus), *Ibis* (Jonas Basanavičius), *Krumplys* (Bronius Stosiūnas), *Kuliškis* (Stanislovas Durskis); *Nr.* (Kazys Grinius), *L. G.* (Liudas Gira), *O. A.* (Ona Adomaitytė). Nors būta ir neslepiamos autorystės, pvz.: *D-ras D. Alseika*, *Dr. E. Draugelis*, *Dr. A. Vileišis*, *D-ras med. P. Avižonis*.

1918 metų medicinos terminijos šaltinių tematika. Apie ką gi buvo rašoma kalbamosiose publikacijose? Jų tematika, be abejo, buvo padikuota 1918-ųjų sveikatos reikalų padėties Lietuvoje. Opiausia to meto problema buvo plintančios ir siaučiančios užkrečiamosios ligos, taigi daugiausia apie jas ir rašyta (žr. 2–3 pav.) – dizenteriją, šiltines (dėmėtąją, vidurių) (žr. 4 pav.), gripą (žr. 5 pav.), rožę, niežus (žr. 6 pav.), plaučių džiovą, raupus (taip pat

⁹ Iliustruotas lietuvių katalikiškos jaunimo sąjungos žurnalas „Pavasaris“, leistas 1912–1914 m., 1920–1940 m. Kaune, 1918 m. Vilniuje. 1918 m. žurnalą redagavo B. Stosiūnas (VLE XVII 668).

¹⁰ Lietuvos krikščionių demokratų savaitraštis, 1917–1918 m. ėjęs Vilniuje, 1920–1926 m. – Kaune. 1917–1918 m. redagavo ir leido Lietuvos valstybės ir visuomenės veikėjas, Vasario 16-osios Akto signataras, antrasis Lietuvos prezidentas A. Stulginskis (1885–1969) (VLE XXIII 715; VLE XXII 140).

¹¹ Slapyvardžiai ir slapyraidės identifiukuoti remiantis lietuviškųjų slapyvardžių sąvadu (žr. Literatūros sąrašą).

dezinfekcija, akių pipimiai, paskaitos apie sveikatą ir švarumo užlaikymą.

Siuo svarbiu momentu, kada mes pradėjame statyti naują gyvenimą, mes, besvarstydami visokius gyventojų reikalus, visai pamirštame apie sveikatą. Tik įsivyravusi kokia nors liga kartais priverčia žmones ir apie sveikatą pagalvoti. Taip neturėtų būti. Sveikata yra svarbiausias žmogaus reikalus. Tik sveikas žmogaus tegali būti laimingas, tik sveika tauta tegali sutvarkyti savo gyvenimą taip, kad lengva būtų eiti į gerą arba laimingą ateitį.

Dras D. Alseika.

Kaip išsisaugoti limpamųjų ligų?

Siame straipsnyje aš bent trumpai papasakosiu, kas tai yra limpamosios ligos ir kaip jų išsisaugoti. Kas nori su tuo klausimu plačiau pasipažinti, tam patariau nusipirkti dr. A. Vileišio parašytą knygėlę „Limpamosios ligos ir kaip nuo jų išsisaugoti“, arba dr. V. A. parašytą „Trumpa šneka apie limpamąsias ligas“.

Limpamosios ligomis mes vadiname tokias ligas, kuriomis žmonės vienas nuo kito apsikrečia. Apikrečiamąja liga žmogus anserga delfo, kad jo kūnas patenka ypatingi, labai maži gyvūneliai, vadinamieji mikrobai arba bakterijos. Tos bakterijos yra labai mažos, jos galima pamatyti tik tam tikru prietaisu su didinamaisiais stiklais. Tas prietaisas vadinasi mikroskopas. Mokslo žmonės ne tik sužinojo, kad nuo bakterijų kyla limpamosios ligos, bet ir ištyrė, kaip gyvena tos bakterijos, kaip veisiasi, kaip atrodo visokių ligų bakterijos, kaip jos patenka į žmogaus kūną. Kadangi akimis bakterijos nematomos, tai jos nepastebimos ir patenka į žmogaus kūną. Vienos patenka drangė su oru žmogui bekreipojant, kitos su valgiu ir gėrimu, trečios pro sužeistą odą. Žmogaus kūne jos gyvena, minta jo savybe, auga, veisiasi, išleidžia iš savo kūnelių nuodus, kurie sukelia žmogaus kūne karštį, apnuodią kraują. Bakterijos ne visą laiką gyvena žmogaus kūne. Jos išeina iš kūno su seilėmis, akrepliais, šlapumu, išmatomis, vėmalais, puliais ir prakaitu. Su šiais nešvarumais per neatsargumą jos ir patenka į baltinius, drabužius, susimaišo su purvu, su dulkiomis išsisklaido ore, ir patekę ant sveiko žmogaus, gali jį užkrešti. Aišku, kad dažniausiai apsikrečia tie žmonės, kurie su tokiais ligonimis viename būte gyvena, kurie prižiūri juos, būna arti ligonies. Bet galima apsikrešti ir susirgti dagi neprisiartinus prie ligonies, net nemačius ligonies. Užtenka kokiam nors žmogui nueiti kur nors, kad ir labai toli, kokį nors daiktą, paimtą pas ligonį, kad nuo to daikto (pavyzdžiui, kailinių) apsikreštų kiti žmonės, o tas, kurs atnešė, gali likti sveikas, nes ne visi apsikrėtę tesuserga. Labai dažnai esti taip, kad apsikrečia nuo tokių žmonių, kurie tik lankosi pas ligonį; jie patys nesusserga, o kitus apkrečia, nes ant jų drabužių patenka ligonies seilės, puliai, prakaitas ar išmatos.

Jau iš to, kas pasakyta, šiek tiek aišku, kaip reikia saugotis limpamųjų ligų. Visų pirma reikia visame kame užlaikyti švarumą. Dažnai žmonės bijo arti ligonies prieiti, bet apie seiles, akreplius, vėmalus, pulius, išmatas, kuriuos ir slepiasi bakterijos, niekas ir nepagavoja, kad jų daugiausia rei-

kia saugotis. Neleistina, kad ligonis spiaudytų aslon, kur pakliuvo, bet ir tam tikrus indus, pripiltus karboliaus arba nors emliciu. Neleistina, kad išmatos by kur būtų pilamos, bet ir tam tikrą vietą, užpilant kalkių vandeniu, deguto šarmu, arba juoduojų karboliu. Indai, kuriais išgesamos išmatos, turi būti išplauti kalkių vandeniu, karboliu, šarmu ar bent verdančiu vandeniu. Ligonis turi būti švariai laikomas, dažnai mainomi baltiniai, paklodės. Suteršti baltiniai turi būti išvirinti šarme. Ligonys, kad nuo jų ne užkrėstų daug sveikų žmonių, reikia paguldinti atskiron trobon, arba nors atskiran kambarin. Nereikia leisti prie ligonies nereikalingų žmonių. Kambarys turi būti šašus, švarus. Negalima tame kambarį laikyti nereikalingų daiktų, drabužių, baltinių. Jeigu jau visai negalima paguldinti ligonis atskiran kambarin, tai bent jau būtina kokią kėrę atskirti; visi daiktai ir indai, ligonies vartojami turi būti švariai laikomi, verdančiu vandeniu plauti ir jau visai sveikų žmonių neliečiami. Tas, kuris prižiūri ligonis, per visą jo ligos laiką neprivalo vaikščioti pas sveikus žmones, kad neperneštų jiems ligos. Kada ligonis pasveiksta, reikia jis gerai išsprauti, apvilkti švariais skalbiniais ir drabužiais. Visi daiktai, drabužiai viskas, kas galima reikia, gerai išvirinti, kas galima sudeginti; visus rakandus, lova, stalus, kodes, sienas, aslą reikia išplauti verdančiu vandeniu arba šarmu. Kambarį reikia išvėdinti per keletą dienų atidarinėjus visus langus ir duris. Taip lygiai reikia padaryti ligoniu mirus; tokiu ligoniu mirus, negalima tuose namuose daryti buduių, reikia jau tuomet apsieiti be jokių susirinkimų, nes iš to gali būti daug nelaimių.

Daug labai yra rūpesčių ir vargo, kad namiečiai neapsikrėtų nuo limpamo ligonio. Geriausiai todėl yra, kad visur, kur tik tai yra galima, tokių ligonį išvežti į ligoninę. Ten jis geriau bus ir prižiurimas, o kas svarbiausia, nebeplatins ligos. Reikia tik nepamiršti, kad išvežus ligonį namie reikia viską gerai išvalyti, padaryti dezinfekciją, tai yra viską išvalius dar išplauti su karboliu, sublimatu ir išrūkyti dar su formalinu. Taip jau turi būti daroma daktaro priežiūroje.

Reikia užsisakyti 1919 m.

„LIETUVOS ŪKININKAS“

su „ŽEMES“, „SVEIKATOS“ ir „JAUNIMO“ priedais.

KAINA visiems metams 12 rub. (24 mk.), pusei metų 6 rub. (12 mk.), 3 mėn. 3 rub. (6 m.).

Kas ligi gruodžio 15 d. užsisakys „Liet. Ūk.“ visiems 1919 m., tai 8 m. gruodžio mėn. numerius gaus dovanai.

ADRESAS: „Lietuvos Ūkininkas“, Vilnius, Labdarų g.—vė Jė 6, but. II.

Trijų Karalių gi šventė buvo atskirta ir nukelta į sausio 6 dieną. Padarė tai popiežius Julijus I, kuris buvo popiežium 386 metais Kristui gimus.

Pirmąją Kalėdų dieną kiekvienas katalikų kunigas laiko trejas šv. mišias. Tuo pagerbiama trejopas Viešpaties Jėzaus gimimas, būtent: 1) Jo, kaip amžinojo Dievo Sūnaus, gimimas iš Dievo Tėvo; 2) Jo, kaip Dievo Žmogaus, gimimas iš Švenč. Panelės Marijos Betliejaus kuteleje ir 3) Jo dvasinis gimimas teiseningųjų žmonių širdyse.

*Ar tu matai, kad jau žiema rytuose,
Tamsa sunkioji pranyksta vieai,
Mūsų Tėvynė blizsi spinduliuose —
Ar tu matai?*

*Ar tu girdi, kad jau žmonės atbunda,
Sąmonės ieško savojo širdy,
Darbo diena neša vaisių štai punda —
Ar tu girdi?*

*Ar tu tiki, kad darban stas miegaliai...
Kad įsikūns troškimai šventi, —
Mūsų Tėvynės apreišk visiems galę —
Ar tu tiki?*

16. XII. 17.

Pranas Girvainis.

Apie karo ligas.

Jau iš senovės žinoma, kad paskui kiekvieną karą arba jam siaučiant, seka ir vadinamosios karo ligos, kurios seniau išnaikindavo daug daugiau žmonių, negu patal karas.

Prie tokių ligų dažniausiai priklauso: 1) beriamoji šiltinė, 2) vidurių šiltinė, 3) dizenterija arba kruvinoji, 4) kolera, 5) maras arba džuma ir 6) pastyrimo liga arba tetanus (latyn. Tetanus).

Cia tat ir prisikišėsimė paeiliui kiekvienai ligai.

1) *Beriamoji šiltinė* — pavojinga užkrečiamoji liga. Ją gali susirgti tiek jaunas, tiek senas. Bet nors karą šita liga jau sirgusi antrą kartą beveik niekad nesuserga.

Susirgusi beriamąja šiltine ligonį išsyk pradeda smarkiai krėsti šaltis, paskui karštis. Ligonis tuoj nustoja pajėgų. Jis jau nabegali nieko dirbti, dargi pasikelti iš lovos. Galvą labai skauda, ausyse žia, o sunkiai susirgusis ligonis dar ir nuovokos nustoja ir ima klejoti.

Kelioms dienoms praslinkus paprastai išberia jo kūną smulkios, raudonos dėmelės, tartum ligonis būtų smarkiai blusų sukaudžiotas. Kartais atsitinka, kad liga greitai pasibaigia. Bet tai retas atsitikimas.

Dažniausiai ligonis karštinėja ir sunkiai serga koki dvi savaites. Jeigu ligonis nukli savo ligą, tai karštis išsyk nupuola ir ligonis po truputį eina sveikyn. O jeigu liga labai sunki ir ligonis negali jos išeikti, tai ir po 2 savaičių karštis nesimažina. Tokiai ligonis dažniausiai miršta.

Beriamąja šiltine dažniausiai suserga skurdo,

alkio ir persunkaus darbo nuvargintieji žmonės. Suserga beriamąja šiltine ir tie, kurie nemoka ar nenori, arba negali savo gyvenime palaikyti švarumo. Pagaliaus pastebėta, kad beriamoji šiltinė labai greitai platinasi būdinese ir nešvariose miestų dalyse, kur ankštai, susikimšę gyvena žmonės, kaip antai kelėjimuose, nakvynės namuose ir kariuomenėje, kada jai tenka sunkiai pagyventi, pavyzdžiui, per karą. — Užstojus gi bado metams, beriamoji šiltinė labai išsiplatina tarp žmonių, kuriems atsieina bado ir alkio pakęsti.

Užtat ją dar bado šiltine vadina.

Beriamoji šiltinė yra labai lėpama liga. Jei kur jai apserga vienas, tai neužilga atsiranda ir daugiau tokių ligonių.

Kaip kitos užkrečiamosios ligos, taip ir beriamoji šiltinė turi tam tikrą savo diegą — mikrobus. Tie mikrobai gyvena susirgusiojo beriamąja šiltine ligonio kraujuje.

Kokių gi būdų žmonės užsikrečia beriamąja šiltine?

Sveikus žmones užkrečia šitąja liga drapanų utelės.

Drapanų utelės, prisisurbusios ligonio kraujo, kuriame yra beriamosios šiltinės mikrobų, nukelia ant sveikų žmonių. Kitą kartą žmogus ir nepastebi, kaip jų atsirado. Paskui, besikasydamas kūną per miegą, žmogus nejuodomis lina ir sutrina tokią užkrečiamą kraują prisisurbusią utelę. Užkrečiamas kraujas tuomet iš utelės patenka pro prakasytas žaizdeles žmogaus kraują ir jį užkrečia. Jėg kraują ligos mikrobai pradeda sparčiai dauginis. Bet ligą jie sukelia ne tuoj po užkrečimo. Maždaug dvi savaitis arba net ilgiau žmogus tebesijaučia dar sveikas.

Dabar jau aišku, kad, norint pasisaugoti nuo beriamosios šiltinės, reikia viešame palaikyti švarumą, kad neišsivelsių utelės. O jeigu jų jau yra tai visokiems būdais reikia stengtis jos naikinti. Kartais tai nelengva padaryti, ypačiai būdiniams ankštai gyvenantiems ir skurstantiems, bet vis dėlto tik vienas yra būdas pasisaugoti nuo tos ligos — tai naikinti, kiek tik galima, kūno gyvį, o labiausiai utelės.

Kas gi daryti, jeigu namuose kas nors susirgo beriamąja šiltine?

Pirmiausia reikalinga jis atskirti nuo sveikų žmonių, kad jų ligonis neužkrėstų. Kaip čia pasielgti ir kaip pasisaugoti, kad neužsikrėtus, gali tinkamai paarti tikrai gydytojas. Užtat jei kas nors susirgo beriamąja šiltine, tuojau reikia krepstis prie gydytojo.

2) *Vidurių šiltinė* yra taip pat pavojinga, bet netaip baisi užkrečiama, kaip beriamoji. Toji liga daugiausia prasiplatina tarp neturtelių ir vargų žmonių. Kas blogai maitinasi, nuolat persidirba, ankštai, nešvariai gyvena, užsikrėtęs labai greitai gali susirgti vidurių šiltine.

Labai dažnai vidurių šiltinė siaučia ten, kur žmonės vartoja netyrą vandenį iš užterštų šulinų arba upių.

Užsikrečia žmogus šiltine, kada patenka jo kūnui tos ligos bakterijų. Tos bakterijos yra tai mažutėliai gyvūneliai, kurių paprastai akimis visiška nepamatysi, išdrėti jie galima tiksliai turint tam tikrą prietaisą su padidinamais stiklais. Tos bakterijos atrodo tarsi mažos lazdytės. Jos gali tinkamose sąlygose veistis neapsakomai greitai. Patekusios žmogaus kūnui bevalgant ar begeriant arba kokiū nors kitu būdu, vidurių šiltinės bakterijos taip pat gali jame greitai veistis. Gamin-

— 50 —

limpanti, jei ne, tai vieno ar kito daikto reikia pridėti, koliai pasidarys limpanti, neišdžiūstanti tešla. Geriausiai būtų kas 2 arba 3 dienas peržiūrėti aprištus diržus, ar aptepta tešla nenustojo limpumo, o jei priešingai, tai reikia vėl ja aptepti.

Spalio ir lapkričio mėnesiai.

Spalio arba lapkričio mėnesiais, kada medžiai jau be lapų, būtų gera vaisiniai medžiai apipurkšti *žaliojo krišpolo skystimu*. Tasai skystimas naikina medžių utelių ir kitų mažų kenksmadarių kiaušinėlius ir grybelių ligų diegus.

Žaliojo krišpolo skystimas reikia sutaisyti šiaip: paimti *žaliojo krišpolo (žaliojo akmenėlio) vienas pūdas ir jį 3-se arba 4-se karšto vandens kibiruose ištirpinti*. Kai krišpolas vandenyje ištirps, tai reikia jį iškošti. Tą skystimą sumaišyti su 21 arba 22 vandens kibirais ir juo purkšti medžius pulverizatorium. Gavę tokio skystimo kenksmadariai arba jų kiaušiniai nyksta. Purškiant šituo skystimu reikia saugoti akys ir rankas, nes jis eda ir akims gali pakenkti.

Kas norite apsaugoti vaisinius medžius nuo gadintojų, tai pamėginkite naudotis čia paduotais patarimais.

Agron. V. Totoraitis.

Šiltinės.

Šiltinių yra keleriopų: vidurių šiltinė (tifas), dėmėtoj, pagaliau grįžtamoji. Dažniausiai mus aplanko vidurių šiltinė, todėl apie šią nemalonią viešnią kiek daugiau ir pakalbėsime. Bet pavojingiausia, baisiausia liga — tai dėmėtoji šiltinė.

Visos šiltinės baisiai limpamos, užkrečiamos, tik įvairiais keliais ir būdais žmogų apninka. Kiekviena šių ligų turi savotišką, visai skirtingą mikroba. Geriausiai iširti yra vidurių šiltinės ir grįžtamosios mikrobai.

Vidurių šiltinė.

Vidurių šiltinės bacilos (užkretalai) vandenyje gan gyvai plaukioja pagalba blakstienukų, kurios yra išaugę bacilų šonuose ir galuose. Į šias šiltinės bacilas labai panašios yra žarnų bakterijos (*bacterium coli comune*), bet tas panašumas tik išviršinis. Šiltinės bacilų randa žarnose, kasoje, kepenyse, inkstuose, smegenų plėvutėse, tulžies pūslėje, kur jos gali buvę išsčius metus tūnėti ir žmogus nesergas. Daugiausia šių bacilų randa šiltine sergančiųjų ligonių išmatose. Tokiu būdu išmatos yra vyriausioji ligos užsikrėtimo ir praplitimo priežastis. Kokiu būdu žmogus užsikrečia? Tam klausimui išaiškinti buvo praplitusi dvi teorijos. — dirvos teorija ir vandens. Pirmosios teorijos prisi- laikė ypačiai Pettenkofer'is ir jo pasekėjai. Jie aiškino, kad šiltinės mikrobai, tik dirvoje persikeitę, pasidarą žmogui kenksmingi. Tie

„Jie kratys“, dingtelėjo man. Užsimerkiau, kad nusikračiau nesmagaus jausmo. Pradėjau siansti tik neilgam. Žmonės ėmė bruzdėti. Praveriau akis ir aš. Jau krato. Keli kareiviai čiupinėja, varto ant stalo kurio tai rakandus. Priėjau artiau. Nusigandę drebaudami rankomis atmegzdavo ryšulėlius nelaimingi tremtiniai. Aplink, nosis užkoro, vanago skimis žiūri sargybiniui. Net alsuoja smarkiau. „Tai geras būty žiedelis Olgai, depltelėjo jaunas vaikėzas ir akyse pasirodė žiburkė. Prasistumiu dar artiau. Žiūrėjęs janno žyduko daktus. Pageltę, liesas, skundžiasi vargiai, lyg norėdamas raudonuosius įgriandyti, kad sergas. Selyje stovi motina ir pritarėdama sunni, pasakoja, kaip Petrapiilyje sunku gyventi, kaip sunus apsirgo, kaip vargas koliauti. O kareiviai, tartum, apkurtę, nieko negirdi, tik raudžiasi, raudžiasi jo dakteliuose. Senė žydė daboja kiekvieną judėjimą kiekvieną, krustelėjimą. Palms geresni dakteli, žydel kalba nutruks, alsuoti nustos, [tęps akis, padės—lengvai atsisdri ir toliau kalba. Jaunasis paniturs stovi. Jis jau nustojo jautęs, kas aplink jį darosi. Omai kareivis išmeta keletą skustuvų. „O, mano skustuval, tai mano duona, sušuks jaunasis, aš barzdukutis, aš...“ „Mesk po staliu ir siusk velnio tą žydpalaitį, ko jis čia bilauša“, išlengvo žiovaudamas patarė vyresnysis.

„Oi toki nanjli. Jošelio skustuvai!“, šaukė senė žydė, „oi ką darysima“, „badu padvėsiu be jų, aš grįšiu stgal“, kartojto jaunasis. „Duok vieną ir pasisk...“ patarė mažas kareivis, stori kaklu, pasufojusiomis nuo denaturato akimis. „Che, che bus skustuvų“, pridūrė jis atsigrięs į greta stovintį savo draugą.

Žydelius išvedė. Priėjo žmona su mažu vaiku. Pradėjo ją čiupinėti. Vaikas ėmė klykti. Nežinėdama jo drekė ant daktų. Vaikštis pastiro. Moteris ir rando ir balo, drebaudami rankomis deldiodama savo skarmalėlius. „O tai mums tinka“, pakėlė nedidelį sidabro ridikiulį pilnų patenkimo balsu prabilo raudonasai. „Branglansėji, tai paskutinis mano mirusio vyro atminimas. Del Dievo meilės...“ „Ehe, dar čia ir pinigų yra“, „Tai paskutiniai skatukai, kur aš dingsiu su mažu vaiku!—šaukė moteris, nusigriežus už galvos. Plaukai jai išsidraikė, jos išvertose akyse žibėjo ašaros. Aukštą liesas su perkirsta lūpa kareivis išvedė ir ją. Tik vaikutį rėkiant buvo girdėti už sienos.

Kareivių ezartas augo. Ašaros, kelksmai, maldavimai tik pasitūmą ūkdė. Retkarčiais, lyg norėdamas tartum įsitikinti, ar pakaks aukų jo įnirtimui pasotinti, deplts kas nors pasuojosioms akims į tremtinius. Iškart pajusi tą žvilgsnį. Galvoje, it žaibas, gema mintis: „Aha, dar nepaskutinis, prieis ir tavo eilė, nuštruksi, balandėli. Šalyje laukiantieji tyli. Tik pabudęs ant molnos rankų vaikūns kartais suklyks, ar gražuolė perdaug įsitrausiusi raudonajį balsian koliauti pradės.

Priėjau ir aš. Metu ant stalo įgaliojimus. Kareiviai laukia, kada gi aš savo skarmalus išrėšęs pradėsiu rodyti. „Tamata gali luosai eiti, nekresime, prabilo komisaras, negalėdamas pasiepti savo nepasitikinimo. Nustebau, tikrai tokios pabaisės nesitikejau. Pasitrankiau į šali, manydamas kur nors pramigti. Pasukau prie durų. Sargybinis praleido. Ore švilto. Ūkose pasislėpusi gamta miegojo. Ore švilto. Ūkose pasislėpusi gamta miegojo. Tarytum jai nė ne galvoje, kad čia troboje žimtai nelaimingųjų dreba, verksia stumdomi ir plėšiam. Kur tai pragydo gaidys. Priėjau trobą. Tai rau-

donųjų kazarmė. Prie stalo keliolika lošė kartomis. Visuose kampuose buvo girdėti perpiant įvairiais balsais. Įėjusieji linošą vietą šale plonai karkiančio kareivio, griuvau ir po valandėlės jau miegojau...

P. Aršis.

Del A. Vienuolio „Darbymetės“.

Mūsų talentingasis pašaipos (satyros) rašytojas savo fejletone „Darbymetės“ padėtame „Tėvynės Sargo“ Nr. 33-me vaizdžiai ir dalia pašaipą aprašė „bolševikų darbymetės“ pradžią Lietuvos kaimuose. Antoris piešia mums paveikslą, kaip sugrižę iš Rusijos bolševikų agitatoriai skleidžia žmonėse melagingiausias žinias ir leidžia paskalas apie nebučius daktus, nuodydami tamsesniųjų sodiečių sąmonę griežtąja neapykanta visa to, kas šiandien Lietuvai yra reikalingiausia ir brangiausia.

Tačiau gal ne visiems skaitytojams bus aiškus kalbamojo rašinio turinys be tam tikrų paaiškinimų. Nekalbant jau apie tai, kad visa, ką „draugai proletarai“ kalba—reikia atbulai suprasti, skaitome reikalingu paaiškinti kankuriuos fejletono vartojamus žodžius.

„Sovdepas“—sutrumpintas vardas rusų bolševikų ir kareivių tarybų („совѣтъ рабочихъ и солдатскихъ депутатов“).

„Sovnarkom“—sutrumpinta „совѣтъ народныхъ комиссаровъ“.

„Vikžel“—sutrumpinta „Всероссийскій исполнительный комитетъ союзныхъ железнодорожныхъ служащихъ“.

„Iskosol“—sutrumpintas viršiansios fronto tarybas Rusijoje vardas. „Proletkult“—proletarų kultūros viršiansioji įstaiga Rusijoje.

Naujoji liga.

Visai neseniai Lietuvoje pradėjo siansti kaž kokia nauja nepaprasta liga. Kadangi ji atkeliavo iš Ispanijos, tai ją vadina dar ispaniškai, arba „poniška“ (mat, vieni neištaria, o juokdariai tvirtina, būk šia liga pirmas apsirgęs Ispanijos kareivis). Žinoma, begipi juokauti, kad liga nėra mirtina; ir, tiesa, labai mažas nusiūstis miršta. Šiaučia liga gan smarkiai išsios šeimyns, net kaimai ar miesteliai suserga. Kiek iš laikraščių galima spėti, šios naujosios ligos epidemija, prasidėjusi Ispanijoje, greit persikraustė į gretimas valstybes, Prancūziją ir Belgiją, iš ten per Vokietiją atkeliavo į Prūsias ir Lietuvą. Dabar Paprusinė srits Suvalkų gub. jau baigia persirgti, ir epidemija senka Nemuno linkui ir toliau. Įdomu būtų sužinoti, kaip Kauno gub. ir kitur.

Įsisiūrėjus į šios ligos apsirėiskimus, gauname įspūdžių, kad ji visai ne nauja: — tai paprastoji influenza arba gripas. Knygose mini panašias epidemijas 1880—1893 metais, kuomet toji liga santė veik visoje Azijoje ir Europoje, paskui ji pasikartojto žiemą 1890—1890 metais.

Kokie gi ligos apsirėiskimai?

Bendrų visoms ligoniams apsirėiskimų nurodyti negalima (išskyrus gal karstį, galvos skaudėjimą ir tai

išsivystymui 16 — 20 laipsnių žilumos, — išsivysto [7—9 dienas.

Vėgelė (Liota flaviatilis). Tai nereta žuvis mūšų sraunuose upeliuose ir kituose vandenuose. Galva didelė apvaliai paplokščia, gerklės žandai platus, apatiniam žande išaugęs vienas ūsas. Ilga apvali, žaltio panašumo. Oda tamsi, pilvas kiek šviesesnis, dantys smulkūs.

Vėgelės mėgsta tyrą šaltą vandenį, dumblinu akmenuotu dugnu, delto daug jų randasi mažose upėse prie šaltinių, pavesyje, tenai jos gyvena visą vasarą pasikisusios po akmenimis, tik naktimis išlenda žvejojti. Rudenop, kai vanduo atvėsta, vėgelės bastosi visur išties laiką.

Neršti gruodžio mėnesį; tam tikslui iš ežerų plaukia upeliuose, tasyk tenai galima jų sutikti visą gauja plaukiant prieš vandenį. Neršti dvi savaitis, ikrus išmeta prie smėlio bei žolėse. Vėgelė veisiasi 4 metų sukakus, ikrų — 130—200 tūkstančių. Nors ikrų turi daug, bet žuvis neveisli, tur būt, dėl to, kad dangybę savų žuvų patalpa, o dar dangiau naikina kitos žuvys; maitinasi vabalais, mažais vėžiukais, varlėmis ir žuvytėmis, kurias prie savęs vilioja ūsų bekrūdydama. Žuvis gajai, galima ilgą laiką laikyti gyvą inde tik karts nuo karto vandenį mainant, šeriant duona ir mažytėmis žuvytėmis.

Mėsa skani, ypačai didelis smaguris yra jųjų kepenys. Išauga 2—3 pedų ilgio, sveria 2—3 svarus.

(Bus daugiau).

A. Žmuidėnas.

NIEŽAI.

Kadangi pastaruoju laiku labai dažnai tenka susitikti su niežutais, tai neprošalį bus paaiškinti čia, kas per liga yra tie niežai ir kaip reikia nuo jų išsigydyti.

Niežai tai yra viena odos ligų, kurią sukelia tam tikras parazitas, vadinamas *arkė* (lot. *acarus scabiei* vel *sarcoptes hominis*).

Šitie parazitai yra labai smulkūs — tartum smulkiusis grūdėliai. Gerai į juos galime įsižiūrėti tiksliai per mikroskopą. Tokios arkės, patekusios ant odos, įsigraūžia po odelė ir, ten landydamos, deda kiaušinėlius ir savo šereliais erzina odos nervus, nuo ko pakyla niežėjimas ir išsoka spuogeliai. Paprastai niežai pirmuoniausiai pasirodo ant rankų, tarpupirščiuose, nes dažniausiai užsikrečiame arkėmis per rankas, o tarpupirščiuose odelė labai plona, pertal arkės lengviausiai pro ją prasi-grauži.

Užsikrečiame niežais ne tiksliai per rankas, bet ir gulėdami vienoj lovoj su sergančiais niežais ir per įvairius daiktus ir drabužius, gautus iš niežuotų.

Išsigydyti nuo niežų nesunku. Tam tikslui medicina turi daugybę vaistų, kurie užmuša arkės ir panaikina jų kiaušinėlius. Svarbiausieji jų: *žalia-sis mušas* ir *keletas tepalai*. Pradedant gydytis nuo niežų, reikia pirmuoniausiai išsimaudyti šilto tynejo (vonio) su žaliu muilu. Išsimaudžius gi tokiu būdu reikia teptis bent 3 vakarus visas kūnas arba bent nunežasias vietas kuriuo nors iš žemiau parodytų tepalų. Tik gerai įtrinoti tepalais į nunežasias vietas. Ketvirtą dieną vėl išsimaudyti šilto tynejo su žaliu muilu. Išsimaudžius gi vėl to-

kiu būdu, reikia permainyti skalbinius ir patalines užvalkalai, paklodės, dvikartės, šienikai, sijonas, škapleriai ir t. t.

Toliau reikia dar per tris vakarus iš eilios teptis ir ketvirtą dieną vėl išsimaudyti tynejo su žaliu muilu. Išsimaudžius, dar kartą reikia permainyti drapanos ir patalines taip, kaip aną kartą.

Reikia labai daboti, kad neužsiklūtų kur kokio niežų krūmo. Jei tik kur niežų ant kūno atsirastų, tai tuojau tos vietos reikia tepti keletą vakarų kuriuo nors niežams tepalu.

Jeigu yra keletas tokių ligonių namuose, tai jie visi privalo vienu kartu pradėti gydytis.

Geriausieji niežams gydyti tepalai yra šie trys:

I. Rp. Styracis liquidus

Ol. Olivarum aa 100,0.

Gana brangus, bet ne blauraus kvapanio tepalas. Ypačai tinka kudiakams.

II. Beta - Naphthol

Cerae albae aa 10,0

Saponis viridis 50,0

Axungiae porci 100,0

III. Ungn. ad scabies Hebrae 200,0.

Šiuodu tepalu daug pigesniu už pirmąjį

Nors aš čia ir nurodžiau į 3 tepalus, bet nepatarin vartoti jų be pasitarimo su tikroju daktaru. Niežai ne visados lengva atsikirti nuo keletos kitų odos ligų, ir ne visiems žmonėms tas pats tepalas tinka. Jeigu žmogus, duokim, sergas niežais turi inkstų uždegimą, tai būtų negera palarus jam teptis II ar III tepalu, nes kai kurios tų tepalų dalys, įsisiurbusios per odą į kraują, galėtų pakenkti nesveikiems inkstams.

Bet dažnai atsitinka girdėti, jog vienur ar kitur žmogus išbando visokių vaistų, o niežai vis nepereina. Žinoma, čia kalti gali būti ir vaistai, bet paprastai kaltas būna patsal ligonis. Nuo odos jis arkės nunaikina, bet palieka jas drabužiuose ir pataliose, iš kur jos vėl nulipa ant odos ir vėl veisiasi. Pertal, nusigydyžius niežus nuo odos, visados reikia atminti, jog niežų arkės gali likti drabužiuose ir pataliose. Dėlto reikia patalų užvalkalai ir apatiniai drabužiai gerokai pavirinti ir išplauti karštame šarme, o drabužiai, kurių skalbti negalima, reikia palaikyti karštame krosnyje. Tokiu būdu užmušime esančias juose arkės.

D-ras A. Vileišis.

Kokia privalo būti sergančiųjų vaikų priežiūra.

Ligonio kambarys.

Jei vaikas suseraga sunkiąja liga, kuri tęsiasi ilgą laiką, reikia paskirti jam, jei galima, ir tinkamas kambarys: jis privalo būti gana didelis, sausas, šviesus, saulėtas ir toksai, į kurį neįeity įvairūs kvapniai, duokim, iš virtuvės. Iš jo privalo būti pašalinoti visi nereikalingi daiktai, ypačai minkšti, kurie labai greitai pridulka, kaip, duokim, minkštos kedės, kilimai ir kiti daiktai.

Reikia, kiek galima, vengti visa to, kas gadi-

26 56
D A R B O H A L S A S
8

V. Mokyklos.

1. Prie Apskričio Valdybos sudaroma švietimo komisija, kuri: a) parūpins mokykloms mokytojų, b) prižiūri mokyklas, c) steigia kursų suaugusiems, d) patiekia sumanymų apie mokyklų reikalus.

Visi vietiniai komitetai privalo priimti išvokiedžių mokyklų inventorių.

VI. Finansai ir ūkis.

Rendrieji apmėdiniai valdžių finansų klausimu atsiidedami kitam suvažiavimui. Atskirais dalykais sutariama:

1. Visi suvaldiniai Apskričio Valdybos darbininkai apmokami.

2. Gėtinai, kad Apskričio Valdyba rūpintis kooperatyvų steigimu.

VII. Centro valdžios sudarymas.

Siuočių Apskričio Taryba randa reikalingų pasilinti at savę iniciatyvą sukvietę visų Apskričių atstovų suvažiavimą laikinajai centro valdžiai sudaryti.

VIII. Sėlpmo reikalai.

Vietiniai komitetai turi aprūpinti duona tuos, kurie patys negali užsidirbti ir kurių šeimos yra nėra darbininkų.

IX. Kova su girtuoklybe.

1. Draudžiama gaminti ir pardavinėti svaiginamieji gėrimai.

2. Naudingi visi degtinės darytojai, taip pat tie, kurie daro alų pardavimui.

3. Pinigų pabaudos suvaržytos kultūros ir pavargusių sėlpmo reikalams.

4. Pabaudos uždraudamos vietiniui komitetų.

X. Karo nuostoliai.

Prie Apskričio Valdybos sudaroma komisija, kuri rūpintis surinkti karu nuostolių medžiagą, sugaištųjų jų surašymo būdus ir t. t.

XI. Žemės klausimas.

Bendras klausimo rikiama atidėdomas.

1. Tie dvarai, kurių savininkai at vietų nėra, valdžių komitetui paimami savo lėšomis.

2. Tarkymas ir jų inštruktavimas priklauso Apskričio Valdybai.

3. Vietinių komitetų pareiga neleisti išvaži mašinų ir grauti trobesių.

XII. Darbo klausimas.

1. Apskričio Komiteto priedermė įsteigti darbo biura.

2. Apskričio Komitetas paruošia projektą darbininkų užmokėjimui nustatyti.

XIII. Apskričio valdžios sudarymas.

1. Sprendžiamajai Apskričio organui — Apskričio Tarybai sudaro valdžių ir miestų tarybų atstovai po 3 nuo kiekvienos.

2. Vykdomajai Apskričio organui sudaro 12 žmonių, kuriuos renka Apskričio Taryba.

3. Apskričio Valdybą atstovauja valdžių ir miestų tarybų proporcingai savo skaičiams: t. y. nuo valdžių — 6 žmonės, nuo miestų — 6.

Politikos kronika.

Prancūzijoje. Paryžiuje socialistų pastangomis įvyko skatlingi manifestacijų. Žmonės minios sveikino Vokietijų respubliką; taip pat bandė nueiti ir prie tų namų, kuriuose apistojo Amerikos prezidentas Vilsonas, bet policija manifestacijų dalyvavusius išvaikė, yra sušviestų ir užmuštų. Taip Prancūzijos piliečių valdžia glia savo tvarką.

Serbijoje. Socialdemokratų partija reikalauja, kad iš pietų slavų būtų sudaryta viena valdžia, kuriuo tustų ir Bulgarija, jėdai. Toliau, partija reikalauja, kad vienuolynų, dvarų žemė būtų atimta ir bežemiems padalinta. Bažnyčia privalo nuo valstybės atskirti, ir visos pietų slavų tautos turi sudaryti vieną seimą.

Rusijoje. Socialdemokratų partijos patari dekinysie sparnas po ligų alyravimų pagaliau pripažino darbininkų atstovų tarybų valdžią. Esą dabar, kuomet vakarų imperialistai nori praryti Rusiją ir atimti savo tvarką, vienas suvaržytus ginčus privalo užimti ir visomis pajėgomis reiklia remti tarybų valdžią. Dabar jie supranta, kad anuomet klaidą darę, kuomet manė, kad socialistinė revoliucija nevykstanti, dėlto ir darbininkų diktatūrai nepritarė. Dėlinioji socialistų revoliucinėms jėgoms ir savo senų klaidų atsižada ir vienas po kitam žada tarybas remti. Komunistai tuose apsirėškimuose nušiti naują savo laimėjimų, nes esą atsižada daug naujų įsteiginių spėk, kuriuos itin darbininkų valdžiai reikalingos. Kairieji socialistai revoliucionieriai, kurie buvo įtariami Vokietijų pasinutimo Mirbacho užmojais, jau komunistų valdžios iš kėlimų paliausė. Darbininkuose jie dabar turi didelio pasiekimo, jų daromuosius mitynguos didžiausios minios žmonių dalyvavimą. Kalbėtojai griežtai reikalauja, kad ir darbininkų ir varginančių sodiečių atstovų tarybas būtų įdėjamos visos darbininkų partijos, kurios tik darbo žmonių reikalauja, ir kad tos partijos turėtų laisvą spaudą. Mat, komunistų valdžia labai vienaišaliai elgėsi, spauda, kad ir darbininkų, tačiau jei tik komunistams išdrįsčius nepritarti, buvo uždraudta, kitų partijų susirinkimai buvo draudžiami, jei tik kas drįsėdavo bent kiek jiems priešintis, kėsijimas kisdavo, dėlto vienos kitos partijos kad ir pritarė tarybų valdžiai, vis tik turėjo slaptai veikti. Dabar, kaip tik tos partijos reikalauja, kad darbininkų ir varčių tarybų sodiečių tarybų valdžia, tikrai tik varginančių valdžia būtų, o ne vienos komunistų partijos.

Rusijos raudonoji armija pradeda visas tas vietas užimti, kame tik vokiečiai šėina. Tikimasi, kad greitai laiku visas Rusijos kraštas bus įgį raudonai. Užimtųjų Minsko Dvinskio pasienį vis daugiau karigėmonės traukiamas; ritygo čia divizijos, kurios šimtai iš Lietuvos gyventojų susideda. Esą, Lietuva ir komisarai jau paskirti. Masų supratimu, ne abėjusi raudonoji armija privalo savo tvarką užimti, bet krašto vargo žmonės patys privalo apsiginti ir savo tinkamos tvarkos siekti. Jau visuose kampuose kuriasi darbininkų ir mazažmonių atstovų tarybos; Vilniaus darbininkai savo valdžią jau turi, tad jiems privalo krašto reikalais rūpintis, o ne sveikintis atėjus Lietuvai „pagrępti“. Jei aš Lietuvos gyventojų sudaryta raudonoji armija, mes ją sveikinam, kaip naujus kovotojus už krašto darbo žmonių gerovę, jos kaip organizuotos žmonių apsaugos pajėgos žinoti ir bendrai su krašto darbininkais stoti kovon prieš kontrrevoliucionistus, tačiau Lietuvos darbo žmonės privalo niekieno nevaržomi savo valią apsiginti ir tuo būdu Lietuvoje patys savo valdžią sudaryti.

Paskutines žinias skelbia, kad Rusijos raudonoji armija užėmė Sverdlovo ir slenkia giliau į Lietuvą. Kadangi vokiečiai iš Vilniaus išsinešė daug žmonių dienomis, tai, regional, tuoli ir Vilniaus Rusijos raudonojos armijos gali būti užimtas.

Vokietijoje. Imperialistinė karas visuo tik Vokietijoje praraja 1,000,000; be žinios dingę 200,000, belaisvių — 618,000, sužeistųjų — 4,000,000, vadinali, sužeistų vokiečių kariųvų daugiau ne kad viso lietuvių gyventojų yra.

Dabar Vokietijoje daugiasia pasiekimo turi dešinioji socialdemokratų, nes visuose rinkimuose jie daugiasia balsų surenka. Taisi silks vokiečiai del karu nulię didelių gyvenimo permąjėnėsi; lygtai taip ir Rusijoje buvo; kuomet revoliucija išliko, dešinioji socialistai visuose rinkimuose, bei ligainiai jų gyvenimo išrimo loptymai, spragų kairiojiems piliečiams darbo žmonių minioje tenkinimo nerado, taigi kairysis sparnas padmė viršų. Vokietijoje beryno priešendūvės, kame daugiasia vargalis gyvena, socialdemokratijos kairysis sparnas didesnio pasiekimo jau pradeda rast.

Nepriklausomoji socialdemokratų kuriamoji Seimo reikalingumą laikinai pripažįsta, ir rinkimuose patirto dalyvaui, esą dabar toka daugumos tpaas, taigi Seimas palaikytinas ir išnaudotinas. Bet kad darbininkuose tvirtai subręz mintys, Seimo obalsio reikią išlaždėti ir eiti prie tarybų valdžios, kuomet jie darbininkų diktatūrai pritarė, gi dabar esą negalima griežtai prieš daugumos norus eiti. Kuriamai Seimas laikamas sutisio 10 dienų. Rinkimai vietomis jau pradėjo.

Higiiena.

Sveikata yra viena svarbiausių kiekvieno žmogaus gyvybės, orankelpinio darbininko — vienintelis jo turas. Masų šalyje rankelpiniai nėra didesnės naudos, kaip netekti sveikatos. Ir vis tik šita žmogų gyvybė tik retai eiti linkamai vertinama. Dažniausiai žmogus tik tuokart pajunta sveikatos vertę, kai jau yra ją praradęs.

Dabai jau patį įsimintai įjauamas pasako žmogui, kas netečia jo sveikatai. Pavyzdžiui, ko-ter įjauamas suvokti nuo apsigalvimo ar apsigalvimo, kiti įjauamas primena mitybą ar polio reikali.

Vienos atsitinka, kad įsimintai įjauamas viena žmogų elgtis kaip tik priekingai jo sveikatai. Nuklysinė, sukelia žmogus įjaua reikali atstoti ar šaltie gyrymo atsigėrė, ar ant vėjo stulstojas, ar šaltame vandenyje nušimaudžius, o vis tai gali

bent kiek ir kitokias, pavyzdžiui, akių ligas — trachomą), apie tų ligų požymius, vaistus nuo tų ligų ir jų gydymą, sergančiųjų priežiūrą ir pan.

Kita svarbi tema — higiena, taigi būta ir šios srities straipsnių (žr. 7 pav.).

Dar viena problema — medicinos darbuotojų ir gydymo įstaigų stygius, taigi daugiausia informaciniuose rašiniuose rašyta apie gydytojus ir kitus specialistus (žr. 8 pav.), ligonines, poliklinikas ir vaistines ir kitokias su sveikata susijusias įstaigas (žr. 9 pav.).

Pasitaikė viena tęstinė publikacija apie žmogaus anatomiją (kaulus, raumenis, odą). Tad galima sakyti, kad kalbamiosios medicinos publikacijos atspindėjo to meto svarbiausias sveikatos problemas.

būtų ne mažiau, kaip trys asmenys: pirmininkas, sekretorius ir išdininkas ir apie tai pranešti savo rajono Komitetams: Vilniaus ir Gardino gubernijų skyriai—Vilniaus Centraliniam Lietuvių Komitetui (Vilnius Didžioji g. 30—Grossestr. 30. Litauisches Komitee), Kauno gub.—Kauno rajoniniam Komitetui (Kaunas, Lizmano g. 34; Kowno Litzmannstr. 34) ir Suvalkų gub.—Marijampolės rajoniniam Komitetui. Rašyti galima per vietos apskrčio (Kreisshauptmanną) viršininką lietuvių kalba.

Siūdiant žinios apie skyrių reikia parašyti, kaip tos vietos pavadinimas skamba vokiečių kalba, prie kokio apskrčio skyrius priklauso, koks adresas laiskams siųsti. Valdybės marių vardas, pavardė, užsiėmimas, gyvenamoji vieta.

Centraliniam Lietuvių Komitetui Vilniuje yra užregistruoti šie skyriai.

Vilniaus gubernijos.

1. Alytaus.
2. Alavės.
3. Aukštadvario.
4. Boguslaviškio.
5. Birštono.
6. Darsuniškio.
7. Daugų.
8. Dubičių.
9. Geranonių.
10. Gelvonių.
11. Giedraičių.
12. Jezno.
13. Kaišadorių.
14. Kronių.
15. Kalesninkų.
16. Kabelių.
17. Merkinės.
18. Malėtų.
19. Maišiagalos.
20. Musninkų.
21. Nemunaičio.
22. Naujadvario.
23. Nočios.
24. Perlojos.
25. Pivašūnų-Butrimonių.
26. Ratnyčios.
27. Rūdiškio.
28. Stakliškių.
29. Semeliškio.
30. Švenčionių.
31. Švenčionėlių.
32. Šešuolių.
33. Širvintų.
34. Trakų.
35. Untarkės.
36. Valkininkų.
37. Vilniaus.
38. Varėnos.
39. Videniškių.
40. Žiežmarių.
41. Žaslių.

Gardino gubernijos.

1. Dubravos.
2. Naujadvario.

Kauno gubernijos.

1. Abelių.
2. Ariogalos.
3. Anykščių.
4. Alantos.
5. Biržų.
6. Čekiškės.
7. Dusetų.
8. Dukštų.
9. Gaurės.
10. Girkalnio.
11. Joniškio.
12. Janavos.
13. Kauno.
14. Kulių.
15. Kelmės.
16. Kreknavos.
17. Laukuvos.
18. Lygumų.
19. Linkuvos.
20. Lapių.
21. Mažeikių.
22. Naujamiesčio.
23. Nemunėlio.
24. Palevenės.
25. Pievenų.
26. Paežėžio.
27. Paistrio.
28. Plungės.
29. Pakruojaus.
30. Pagirių.
31. Pašvitinio.
32. Pabaisko.
33. Papilės.
34. Papilio.
35. Radviliškio.
36. Rumšiško.
37. Retavo.
38. Rokiško.
39. Ramygalos.
40. Skuodo.
41. Svedasų.
42. Salako.
43. Stalgų.
44. Survilaiškio.
45. Šiančių.
46. Švobiškio.

47. Šeduvos.
48. Šėtos.
49. Tverių.
50. Tryškių.
51. Tauragės.
52. Telšių.
53. Troškūnų.
54. Utenos.
55. Upninkų.
56. Ukmergės.
57. Viekšnių.
58. Vaduoklių.
59. Zarasų.
60. Žagarės.
61. Želvos.

13. Lazdijų.
14. Marijampolės.
15. Naumiesčio.
16. Panemunės.
17. Punsko.
18. Pajevonio.
19. Pakuonio.
20. Prienų.
21. Panemunės.
22. Rumbonių.
23. Seinų.
24. Simno.
25. Stutenės.
26. Suvalkų.
27. Šakių.

Suvalkų gubernijos.

1. Alvito.
2. Balbieriškio.
3. Garlėvos.
4. Iglaukos.
5. Kybartų.
6. Kapsodžių.
7. Krosnos.
8. Kapčiamiesčio.
9. Kučlunų.
10. Leipalingio.
11. Liškevos.
12. Lipšės.
29. Silvainių.
30. Šilavoto.
31. Štabino.
32. Teolino.
33. Udrijos.
34. Vilkaviškio.
35. Virbalto.
36. Vėlverių.
37. Vištyčio.
38. Veisiejų.
39. Zelionkos.
40. Zapyškio.

Iš Lietuvių centralinio Komiteto.

Del ligoninės įsteigimo Gelvonyse.

Lietuvių Komitetas yra įgijęs ligoninę, kuri yra pergabenta iš Aglonos Vilninn. Ligoninės vyriausiuoju gydytoju yra p. Juozas Buzelis. Ligoninės užvaldžion įeina 7 žmonės. Tame skaičiuje 1) gydytojas J. Buzelis, 2) aptiekėninkas Aleksandras Dobrovolskis, 3) feldšerė-akuserė Monika Buzelytė, 4) dezinfektore ir dantų gydytoja Adelė Kibirkštaitė, 5) gallesingoji seselė (medicinos studentė) Alena Jacevičaitė, 6) sesuo-šeimininkė Ona Buzelytė, 7) šeimininkas (matematikos studentas) Juozas Zukas. Ligoninės tarnautojų yra 6 žmonės: 1) vyriausias sanitaras Leonas Vanagas, 2) sanitaras darbininkas Antanas Saka, 3) vėreja Agota Vaitkytė, 4) Uršulė Venckaitė, 5) ligonių prižiūrėtoja Ona Krilovičaitė ir 6) darbininkas prie arklių Vladas Pocius. Lietuvių Komitetas sumanė tą ligoninę perkelti Širvintuosna. Vietos sąlygoms apžinrėti Komitetas nusiuntė savo delegaciją iš p-nios Vileišienės, kun. D-ro J. Stankevičiaus ir gydytojo J. Buzelio. Delegacija atrado, kad ligoninė ten esanti nereikalinga, kadangi gydytojas esąs vietoje. Iš Širvintų delegacija nuvažio Gelvonyms. Čia atvyko Širvintų apskrčio viršininkas (Kreisshauptmannas) ir Gelvonų leitenantas. Apžinrėta tinkama vieta ligoninei ir surasta: tai buvusi rusų mokykla ir senūkio (popo) namas. Jei Komitetas sutiks čia kelti ligoninę, tai Kreisshauptmannas paveda ligoninei abu namu su sodais. Be to dar, p. Kreisshauptmannas pradžioje ligoninės pradžiai 800 m. pašalpos. Gi vietos klebonas kun. Buivis pasiketino parinkti aukų iš parapiljūnų.

Delegacija, sugrįžusi, pranešė apie tai Komitetui ir Komitetas savo posėdyje birželio 10 d. nutarė ligoninę kelti Gelvonyms. P. D.

Straipsnio objektą sudaro 1918 m. periodinėje Lietuvos spaudoje (daugiausia laikraščiuose) skelbtų populiarinamųjų ir informacinio pobūdžio publikacijų medicinos, sveikatos ir gydymo klausimais terminai. **Straipsnio tikslas** – ištirti tų metų medicinos terminus reikšmės ir raiškos atžvilgiais. Siekiant šio tikslo iškelti tokie uždaviniai: 1) išskirti įvardijamųjų medicinos sąvokų reikšmines grupes, 2) išnagrinėti terminų kilmę ir struktūrą, 3) nustatyti savakilmių (grynai lietuviškų), svetimakilmių (skolintinių) ir mišriakilmių terminų santykį, savakilmių terminų ryšį su gyvąja kalba, skolintinių terminų kilmės kalbas, 4) aptarti sinoniminių medicinos terminų pateikimą tekste, panagrinėti tų pačių ir skirtingų tekstų medicinos terminų sinoniminius ryšius ir jų nustatymo būdus, 6) apsvaryti varijuojančius terminus. Medicinos terminai nagrinėjami daugiausia **aprašomuoju analitiniu metodu**. Terminai rašomi tokie, kokie jie yra originale, ir neretai pateikiami kontekste, t. y. sakinyje, kuriame jie, siekiant išskirti, rašomi retinamuoju šriftu; iliustruojamųjų sakinių gale nurodomas šaltinio (laikraščio ar kalendoriaus) sutrumpinimas, numeris ir puslapis. Vaizdumo dėlei pateikiama laikraščių, kuriuose spausdinti straipsniai, puslapių. Kiekybiniai ir kitokie duomenys pateikiami paveiksluose.

1918 METŲ MEDICINOS TERMINAI

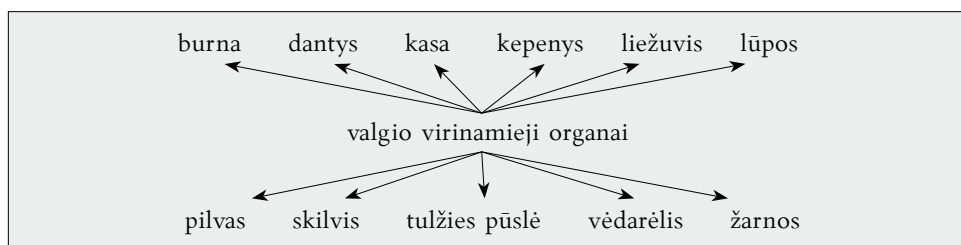
Tirtuose 1918 m. medicinos tekstuose rasta per 700 skirtingų terminų vienetų (neskaitant jų variantų). Terminai nagrinėjami pagrindiniais – reikšmės ir raiškos – atžvilgiais. Pirmiausia terminai pagal tai, kokias medicinos sąvokas jie įvardija, skirstomi į reikšmines grupes, kiekvienoje grupėje tie terminai aptariami kiek smulkiau. Toliau nagrinėjami terminų kilmės dalykai, apžvelgiamos savakilmių, svetimakilmių ir mišriakilmių terminų ypatybės. Galiausiai aptariamas terminų sinonimų pateikimas tame pačiame tekste, skirtingų tekstų terminų sinoniminių ryšių nustatymo būdai ir terminų varijavimas.

1. Medicinos terminai pagal reikšmę. 1918 m. medicinos terminus galima suskirstyti į tokias reikšmines grupes: 1) kūno dalių ir organų pavadinimai, 2) ligų pavadinimai, 3) gydymo priemonių pavadinimai, 4) gydančiųjų ir gydomųjų asmenų pavadinimai, 5) gydymo įstaigų ir patalpų pavadinimai, 6) abstrakčių medicinos sąvokų pavadinimai (medicinos terminų pasiskirstymą pagal jų reikšmę žr. 10 pav.).

1.1. Kūno dalių ir organų pavadinimai. Tikriausiai retoje publikacijoje iš medicinos srities išsiverčiama be anatomijos terminų. 1918 m.

tos srities publikacijose galima rasti bene visų svarbiausių žmogaus kūno dalių ir gyvybiškai svarbių organų pavadinimų, kurie yra seni tos srities žodžiai, žinomi dar iš lietuviškų senųjų religinių ir vėlesnių pasaulinių bei specialiųjų dalykinių (medicinos) raštų, pvz.:

kūno dalys – *alkūnė* Pvs 7 13, Pvs 8 11, TS 14 14, *blauzda* TS 14 14, TS 21 11, TS 30 12, *galva* MB 1 12, Vnb 13 194, Pvs 10 13, Pvs 8 11, AVk 51, Kk 70, TS 1 14, TS 36 14, TS 10 14, TS 11 14, TS 14 14, TS 21 11, TS 26 12, TS 30 11, *kaklas* Kk 72, TS 14 14, TS 26 12, *nugara* TS 5 15, TS 30 12; **organai** – *burna* Vnb 13 194, AVk 51, Kk 69, TS 4 14, TS 5 15, TS 34 5, TS 21 11, TS 7 14, Vnb 4 676, Pvs 9 18, Dbtr 98 3, *inkstai* AVk 50, TS 14 13, *kasa* AVk 50, TS 36 14, *kaulas* Pvs 7 12, Pvs 8 11, Kk 69, TS 36 14, TS 4 15, Vnb 4 676, *kepenys* AVk 50, *plaučiai* Pvs 7 13, AVk 51, TS 36 14, TS 4 14, TS 34 6, Vnb 4 676, *širdis* Pvs 7 13, Kk 71, TS 34 6, TS 30 12, *tulžies pūslė* AVk 50.

Didžioji dalis minėtų anatomijos terminų 1918-aisiais buvo nusistovėję, minimaliai varijavo jų rašyba, kai kurie organai turėjo po du (ar tris) pavadinimus, pvz.: *intestinum* – *žarnos* AVk 50, TS 1 15, TS 36 14 ir *grobai* Dbtr 178 3, *nervus* – *dirksniai* Pvs 10 12 ir *nervai* TS 30 12, *pharynx* – *koserė* TS 36 14 ir *gerklė* Kk 71, TS 36 14, TS 34 6, TS 26 12, TS 30 11, Dbtr 178 3, *articulatio* – *nariai* Pvs 7 13 ir *sqnariai* Pvs 10 12, Dbtr 178 3, *gaster* – *skilvis* Dbtr 178 3, *vėdarėlis* AVk 51, TS 36 14 ir *skrandis* TS 4 15.

Reikšmės atžvilgiu įdomesni anatomijos terminai, vartojami *Pavasario* laikraštyje skelbtuose straipsniuose „Oda“ ir „Žmogaus kaulai“.

Prakaito liaukos (lot. *glandula sudorifera*), tiksliau endokrininės liaukos, straipsnyje „Oda“ įvardijamos tokiais terminais:

„Be dirksnių ir gyslų odoje yra dar tūkstančiai kitų mažyčių akelių“ Pvs 10 12; „Vanduo prasiskverbia per mažutes skylutes vadinamas *prakaito akutėmis*¹²“ Pvs 10 12; „Kai mums karšta, tai vando besisunkiantis per odos akutes vėsina mus, nes tam vandeniui išdžiūti eina šiluma iš kūno“ Pvs 10 13.

¹² Kursyvas straipsnio originale.

Tame pačiame straipsnyje vartojami terminai *žvyna*, *žvynelis*:

„Mūsų oda yra panaši į pirštinę su pamušu – ji yra dvilinka. Viršutinis sluoksnis žvynotas. Bet žvynos taip mažos, kad ir įžiūrėti mes jų negalime. Tos žvynos laikui bėgant nusidėvėja ir puola nuo odos“ Pvs 10 12; „Odos akutės greitai gali užsidaryti, kai tik patenka ten dulkių iš oro arba mirusiųjų odos žvynelių“ Pvs 10 13.

Kokia gi pastarųjų terminų reikšmė? Tai epidermio raginio sluoksnio į žvynelius panašios daugiakampės ląstelės (Stropus, Tamašauskas, Paužienė 2005: 395). LKŽe *žvyna* šia reikšme nefiksuota, tuo tarpu vyriškosios giminės žodžio *žvynas* ketvirtoji reikšmė yra zoologinė: „stuburinių gyvūnų plokštelės formos odos darinys“.

Straipsnyje „Žmogaus kaulai“ viršutinė ir apatinė galūnės, be įprastų *rankos* ir *kojos* terminų, dar vadinami terminu *galai*: „Skeleto dalys yra šios: <...>; galų kaulai, t. y. rankų ir kojų kaulai“ Pvs 7 13.

Tame pačiame straipsnyje terminas *grandis* vartojamas „slankstelio“ reikšme: „Nugarkaulių sudaro kelioliką (33) nedidelių kauliukų, sukrautų vienas ant kito, surištų krimsiais ir stipriais, tampriais ryšeliais. Tik ne visi vienojai yra sujungti, 24 jų gali judėti 9 gi negali. Tie kaulėliai vadinasi nugar-kaulio *grandimis*, nes yra panašūs į *grandį*“ Pvs 7 13, žr. 1 *grandis* 5. „kurios nors sistemos sudedamoji dalis, narys, dalių jungtis“ LKŽe.

Terminu *krimslys* minėtame straipsnyje vadinta kremzlė: „Kaulai yra labai stipri. Jie yra sudaryti iš krimslio ir įvairios žemės medžiagos. <...>. Deginant kaulą sudega tik kaulo krimslys ir nepasilieka žemės medžiaga“ Pvs 7 12–13, žr. 2 *krimslys* „kremzlė“ LKŽe.

Vienoje 1918 m. publikacijoje pasitaikė antoniminiais santykiais¹³ susijusių sudėtinių terminų pora su antoniminiais rūšiniais dėmenimis. Tokiais dėmenimis eina priesagos *-inis* būdvardžiai *apatinis* – *viršutinis*, pavyzdžiui, *apatinė oda* Pvs 10 12 – *viršutinė oda* Pvs 10 12. Struktūros atžvilgiu tai yra šakniniai antonimai¹⁴, kurie „visiškai skiriasi savo fonetine struktūra, jų reikšmių priešybė glūdi pačioje šaknyje“ (Jakaitienė 2010: 137),

¹³ Dar kelios antoniminiais santykiais susiję medicinos terminų poros iš „Ligų pavadinimų“, „Gydymo priemonių pavadinimų“ ir „Gydymo įstaigų ir patalpų pavadinimų“ skyrelių: *didelis karštis* Kk 72, TS 1 15, Pvs 9 18 – *mažas karštis* MB 1 11; *didelis skaudėjimas* TS 30 12 – *mažas skaudėjimas* TS 36 14; *gili žaizda* TS 30 12 – *paviršutinė žaizda* TS 30 12; *karštas vanduo* MB 1 11 – *šaltas vanduo* Kk 70, *šalti kompresai* TS 30 12 – *karšti kompresai* TS 30 13; *kaimo vaistinė* FR 1 3 – *miesto vaistinė* FR 1 3. Kadangi kalbamaisiais santykiais susijusių terminų nedaug, galima sakyti, kad šios rūšies semantiniai santykiai tiriamųjų metų medicinos terminijai nebūdingi.

¹⁴ Dar plg. nebendrašakniai (leksiniai) antonimai (Mitkevičienė 2006: 136), tikrieji (arba sisteminiai) antonimai (Ermanytė 2008: 74).

jie priešingas reikšmės turi bet kokiame kontekste. Daugiausia tai yra sisteminiai antonimai – terminai, kurių antoniminiai ryšiai yra pastovūs ir aiškūs be specialaus konteksto.

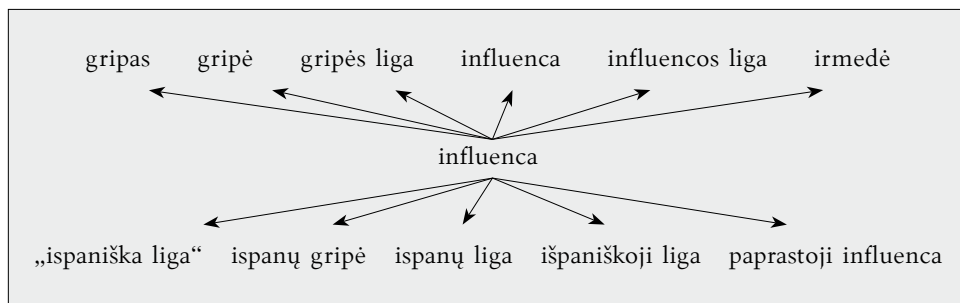
1.2. Ligų pavadinimai. Opiausia 1918 m. visuomenės sveikatos problema buvo **užkrečiamosios**, arba **infekcinės** ligos (plačiau apie sinoniminius jų pavadinimus žr. skyrelyje 3.2 „Tų pačių ir skirtingų tekstų medicinos terminų sinoniminiai ryšiai“), taigi tų metų medicinos publikacijose gausu šių ligų pavadinimų. Kalbamąsias ligas daktaras A. Vileišis viename iš savo straipsnių pavadino *karo ligomis*, „kurios seniau išnaikindavo daug daugiau žmonių, negu patsai karas“ TS 1 14. Prie tokių ligų jis priskyrė dėmėtąją šiltinę, vidurių šiltinę, dizenteriją, cholera, marą ir stabligę. Daugiausia periodiniuose leidiniuose skelbtuose straipsniuose rašyta apie pirmąsias tris ligas. Šių ligų pavadinimai gerokai įvairavo, pvz.:

- lot. *typhus exanthematicus* – beriamoji šiltinė TS 1 14, TS 26 12, Svk 1 1, LA 42 1 / bado šiltinė TS 1 14 / dėmėtoji šiltinė AVk 50, DB 20 4, Dbrt 27 3, TS 18 10, Dbrt 98 3, LA 42 1, LA 47 2, Dbrt 34 3 / dėmėta šiltinė Dbrt 96 3 / išberiamoji šiltinė Dbrt 11 3 / dėmėtosios karštinės Kk 70;
- lot. *typhus abdominalis* – pilvo šiltinės MB 1 11, Dbrt 96 3 / pilvinės šiltinės MB 1 11 / vidurių karštinės Kk 70 / vidurių šiltinė (tifas) AVk 50 / vidurių šiltinė TS 1 14, TS 36 14;
- lot. *dysenteria* – dizenterija arba kruvinoji TS 1 14 / krauligė Kk 72, Dbrt 98 3 / kruvinoji (desinterija) MB 1 11 / kruvinoji (dizenterija) TS 4 14 / dizenterija TS 5 15, LA 134 2 / kruvinoji TS 34 6, DB 20 4, Dbrt 27 3, Dbrt 17 3, Dbrt 98 3, Dbrt 79 3, Dbrt 11 3, Dbrt 96 3 / dezinterija, arba kruvinoji DB 33 10 / dezindėrija DB 39 12 / kruvinoji liga Dbrt 79 3, LA 42 1 / raudo-
donoji DB 44 14.

Terminai *šiltinė* TS 5 15, LA 46 2, DB 17 11 / *šiltinės* AVk 50, TS 4 14, TS 7 14, Dbrt 79 3, LA 42 1 ir *karštinė* Dbrt 98 3 / *karštinės* Kk 70 vartoti sinonimiškai, dar plg. *šiltinės*, *karštinės* – *typhus* MB 1 11, kai kuriuose straipsniuose terminas *karštligė* Vnb 13 193, AVk 54, Kk 71, Dbrt 27 3 taip pat turėjo „šiltinės“ reikšmę.

Daug rašyta apie gripą (lot. *influenza*). Šia užkrečiamąja liga dažnai sirgta ir ji taip pat vadinta labai įvairiai: „*influenca*“ Kk 69 / *influenca* TS 36 14, TS 34 4, TS 7 14 / *ispanų liga* TS 34 4, DB 44 15, Pvs 9 18, DB 44 14 / *influncos liga* TS 34 5 / „*ispaniška liga*“ Vnb 4 675 / *ispanų gripė* DB 56 4 / *gripė* arba *išpaniškoji liga* Dbrt 178 3 / *gripės liga* Dbrt 178 3 / „*irmedė*“ Kk 69 / *irmedė* Kk 70 / *paprastoji influenza* arba *gripas* TS 36 13. Kaip pažymi dr. A. Vileišis *Tėvynės sarge* skelbtame straipsnyje „Kas tai yra influenza ir iš ko ji atsiranda?“, *influncos* pavadinimas

„neturi nieko bendra nė su pačia liga, nė su jos priežastimi. Šisai žodis italų kalboje reiškia „įtaką“. Jis žinomas nuo 1743 metų“, 1889 m. šios ligos „epidemija buvo labai išsiplatinusi visame pasaulyje“ (tikslų bibliografinį cituojamos publikacijos aprašą žr. Pagrindinių šaltinių sąrašą). Kodėl gi ši liga publikacijose dar buvo vadinama *ispany*, *ispaniška*, *ispaniš-kąja*? Apie šią ligą to paties laikraščio straipsnyje „Naujoji liga“ rašęs dr. E. Draugelis pažymi, kad „<...> ji atkeliavo iš Ispanijos, tai ją vadina dar ispaniška, arba „poniška“ (mat, vieni neištaria, o juokdariai tvirtina, būk šia liga pirmas apsirgęs Ispanijos karalius“ (tikslų bibliografinį cituojamos publikacijos aprašą žr. Pagrindinių šaltinių sąrašą).

Iš publikacijų apie ligas matyti, kad, be minėtųjų užkrečiamųjų ligų, dar žmonių sirgta cholera, stablige, tymais, raupais, niežais, drugių:

- lot. *cholera* – *koliera* Vnb 13 193 / *kolera* TS 1 14, TS 4 14, TS 5 15, Dbrt 98 3 / *cholera* Dbrt 27 3, Dbrt 79 3, DB 56 4;
- lot. *tetanus* – *pastyrimo liga* arba *tetanas* (latyn. *Tetamu*) TS 1 14 / *siutligė* Dbrt 27 3 / *pasiutimo liga* Dbrt 27 3;
- lot. *morbilli* – *drognės* (*blusinės, jados*) Kk 71 / *tymai* Kk 71, TS 5 15, Dbrt 98 3, Dbrt 96 3 / *tymai* (*jedra*) TS 7 14 (*dėmėtieji tymai* Kk 71);
- lot. *variola* – *rauplės* Dbrt 98 3, Dbrt 79 3, Dbrt 96 3 / *raupai* Kk 71, TS 5 15, DB 20 4, LA 47 2, DB 56 4;
- lot. *scabies* – *niežai* TS 14 13;
- lot. *febris intermittens* (?) – *drugys* Dbrt 27 3, Dbrt 98 3 (*atsimainomasis drugys* Dbrt 98 3, *kaičiojamas drugys* Dbrt 96 3, *pasikartojamas drugys* Dbrt 96 3).

Kita nemaža straipsniuose pasitaikiusių ligų grupė yra **chirurginės ir traumatologinės ligos** (atskirų straipsnių apie šias ligas nebuvo), šių ligų pavadinimai neretai minimi straipsniuose apie kitas ligas, t. y. kaip pastarųjų vienokios ar kitokios pasekmės, pavyzdžiui, sergant vidurių šiltine, galimos komplikacijos, pvz.:

- „Nuspėti šiltinės bėgį ir galą gan sunku, nes nekartą ir lengva šiltine susirgus būna pavojingų pablogėjimų (kaip antai, žarnų prakiūrimas)“ AVk 52, arba

persirgę votimis ligoniai turi polinkį susirgti plaučių džiova: „<...>, votys, <...> ir kitos sunkios ligos padaro žmones palinkusius prie džiovos. Sirgusieji šitomis ligomis privalo būti ypatingai atsargūs“ TS 7 15.

Tačiau šių, palyginti su infekcinėmis, ligų pavadinimai yra daugiau apibendrinamojo pobūdžio, netikslūs, pvz.: *rankų gėlimas* TS 36 14, *rankų skausmas* AVk 53, *kojų gėlimas* TS 36 14, *kojų skausmas* AVk 53, *liežuvio skausmai* TS 36 14, *odos tynimas* TS 10 14, *akmens liga* TS 4 15, *kraujo plūdimas iš nosies* TS 34 6, *kraujo plūdimas iš žarnų* TS 34 6.

Dar dvi grupės – **ausų, nosies ir gerklės, kvėpavimo organų sistemos** ligos. Jų, kaip ir prieš tai aptartųjų ligų, pavadinimai aptikti daugiausia straipsniuose apie infekcines ligas, t. y. kalbamųjų grupių ligos randasi kaip užkrečiamosios ligos pasekmė:

„Be to, prisideda dar prie influencos ausų uždegimas“ TS 34 6; „Prie influencos dažniausia prisimeta plaučių uždegimas. <...>. Be to, kai kada dar prisideda ir plaučių plėvės uždegimas“ TS 34 6; „Influenca sergant gali taip pat patekti į kūną ir kitos bakterijos; kaip, pavyzdžiui, bakterijos, kurios sužadina plaučių uždegimą, arba puvimą“ TS 34 5; „Influencos bakterijos veikia tiesiog į glitines plėves ir tas jų veikimas, <...>, apsireiškia kvėpavimo takų slogu“ TS 34 5; „Susirgus dėmėtąja šiltine <...> [p]risideda bronchitas, nosies slogas“ AVk 53; „Dažnai neatatinkamas ligonies liginimas yra kaltas, kad iš gripės pasidaro <...> plaučių, <...>, ausų užkaitimas“ Dbrt 178 3.

1918 m. medicinos publikacijose dar minimos **akių** (*trachoma* TS 11 14, *traiškanos* TS 11 14, *pilka valktis* TS 11 14, *akių uždegimas* AVk 53), **lytinės** (*sifilis* TS 5 15), **medžiagų apykaitos ir endokrininių liaukų** (*cukrinė liga* TS 4 15, *podagra* TS 4 15, *nutukimas* TS 4 15), **kraujo gamybos organų** (*mažakraujė* TS 4 15 / *mažakraujystė* TS 7 14), **virškinimo organų** (*skilvio sugedimas* TS 34 5, *vidurių sluoga* TS 26 12, *vidurių sugedimas* AVk 51, *vidurių užkietėjimas* Vnb 13 194, TS 4 15), **šąnarių** (*narių sopėjimas* Dbrt 98 3, *reumatizmas* TS 26 12, *šąnarių uždegimas* TS 34 6), **urologinės** (*inkstų uždegimas* AVk 53, TS 36 14, TS 4 15, TS 14 13, *aštrusis inkstų uždegimas* TS 30 13, *vidurinių inkstų uždegimas* TS 34 6, TS 26 12), **nervų** (*apopleksija* TS 4 15, *nervų suerzinimas* TS 34 6) ligos.

Terminas *maras* vartotas ne tik *pestis*, bet ir *epidemia* reikšme, plg:

lot. *pestis* – „*Maras* arba *džuma*¹⁵, kuri tik viename XIV šimtmetyje išnaikino trečdalį Europos gyventojų, yra viena baisiausių ligų“ TS 2 15;

¹⁵ Terminai kursyvinti dr. A. Vileišio.

lot. *epidemia* – „Kruvinosios komisorius Lietuvos šiaurių ruošto, karuomenės gydytojas d-ras Kalie¹⁶ kalbėjo apie visumos priemonės grumti kruvinosios marui miestuose ir sodžiuose“ Dbrt 79 3, žr. *maras* 1. „labai užkrečiama epideminė liga (pestis)“, 2. „šios ligos epidemija“ LKŽe.

Patraukia dėmesį terminas *šalčio laužymas*:

„Tą ligą [influenčą – P. Z.] galima gauti savaime nuo persišaldymo, ypač drėgname laike. Ji apsireiškia galvos skausmu ir šalčio laužymu“ Kk 69, žr. 1 *laužymas* 6. „gėlimas, skaudėjimas“ LKŽe.

Ankstesnių metų lietuvių gydytojų populiarinamosiose medicinos publikacijose vartotas terminas *šalčio krėtimas*, dar *drugio krėtimas*, bet *kaulų laužymas*.

Kaip atskira grupelė minėtini sudėtiniai dvižodžiai terminai – atributiniai veiksmažodinių daiktavardžių subjektiniais santykiais susiję junginiai, kurių priklausomasis dėmuo subjektas – liga – atlieka pagrindiniu dėmeniu rodomą daiktavardiškai suvokiamą veiksmą (Bunevičiūtė 2000: 10); taigi liga gali apsireikšti, atkristi, turėti eigą, praplisti, užtrukti, pvz.: *ligos apsireiškimai* Vnb 4 676, *ligos atkritimas* AVk 53, *ligos bėgis* Vnb 13 193, *ligos praplitimas* AVk 51, *ligos užtrūkimas* TS 34 5.

Pastebėta, kad tiriamuosiuose tekstuose rūšinis terminas (hiponimas) neretai pakeičiamas gimininiu terminu (hiperonimu)¹⁷, pvz.:

„Plaučių džiova yra viena labiausiai prasiplatinusių ir baisiausių ligų. <...>. Džiovos priežastis yra maži, paprasta akimi nematomi, gemulėliai“ TS 7 14;
„Labai dažnai vidurių šiltinė siaučia ten, kur žmonės vartoja netyrą vandenį iš užterštų šulinių arba upių. Užsikrečia žmogus šiltine, kada patenka jo kūnan tos ligos bakterijų“ TS 1 14.

1.3. Gydomo priemonių pavadinimai. 1918 m. gydytojų Lietuvoje trūko, jų pagalba paprastiems žmonėms buvo sunkiai prieinama, taigi suprantama, kad susirgus ar sunegalavus buvo griebiamasi naminių priemonių. Tas akivaizdu skaitant tų metų medicinos publikacijas – jose didžioji dalis gydymo tikslais vartojamų naminių priemonių pavadinimų.

Gydytasi **vaistiniais augalais ir jų dalimis**:

„reikia vasarą prisirinkti liepų žiedų, aviečių uogų, ramunėlių, centurijos¹⁸, pelynių, ėglės uogų, ęsiuklių, rutų, mėtų¹⁹ ir kitokių žolelių, kuriomis galima gintis nuo ligų iki susilaukiant daktaro patarimų“ MB 1 12.

¹⁶ Retinta straipsnio originale.

¹⁷ Plačiau apie hiponiminius ir hiperoniminius terminų santykius žr. Mitkevičienė 2015.

¹⁸ *Centurija* bot. „širdažolė (*Centaurium*)“ LKŽe.

¹⁹ Retinta straipsnio originale.

Kaip gydymo priemonės vartoti **gėrimai ir kitokie skysčiai**:

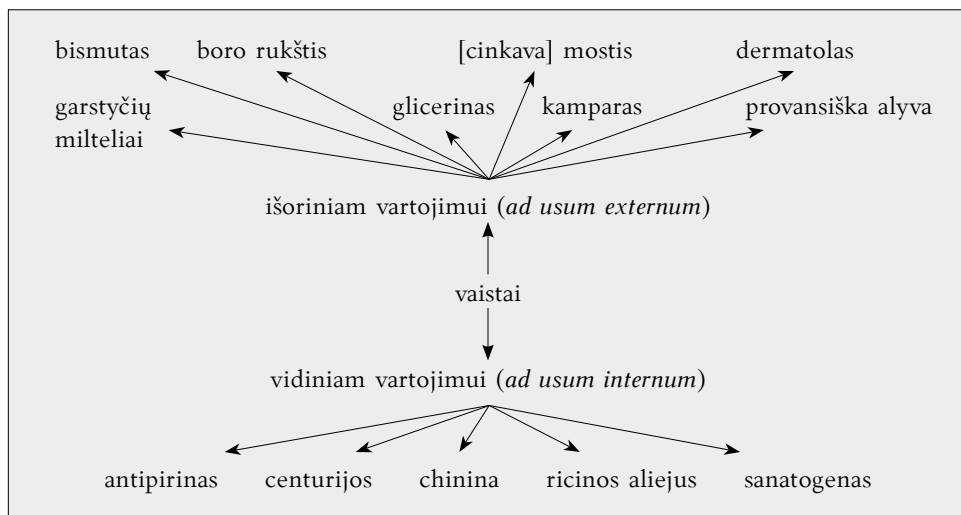
„kad palengvinus karštį ir iššaukus prakaitavimą, gera yra aptrinti vaiko kūnas actu“ TS 30 12; „Pasijutus irmede besergant, reikia tuojaus nebevalgyti rugšties, gerti liepų žiedų arbatą, dar geriaus su saldžia aviečių sultimi ir rupinties gerai suprakaituoti“ Kk 69; „Taip pat gera dažniau plauti ligonio strėnas ir užkulnius <...> degtine“ AVk 52.

Viena iš apsisaugojimo nuo infekcinių ligų priemonių – **dezinfekavimo**, arba **bakterijas naikinančios, medžiagos ir skysčiai**:

„Reikia tik nepamiršti, kad išvežus ligonį namie reikia viską gerai išvalyti, padaryti dezinfekciją, tai yra viską išvalius dar išplauti su karbolium, sublimatu ir išrūkyti dar su formalinu“ Svk 1 2; „Jo baltinius reikia plauti, pavirinus šarme; ligoniui pagijus, visa lova turi būti pervalyta; neplaunamus dalykus reikia apsmilkyti sieros dumaiais, aplaistyti karboliniu vandeniu ir padėti pasivėdinti“ Kk 74; „Pradedant gydytis nuo niežų, reikia pirmučiausia išsimaudyti šiltoje tynėje (vonioje) su žaliu muilu“ TS 14 13; „Sargintojas gi turi užlaikyti šioias taisykles: kad tik prisilyti prie ligonio, turi su muilu šiltu vandeniu kožną kartą nusiplauti rankas“ Vnb 13 193.

Žinoma, vartota ir vadinamųjų tikrųjų vaistinėse parduodamų vidiniam ir išoriniam vartojimui skirtų **vaistų**:

„Vaistai prie karštligių skiriami tokie, kurie mažina karštį, tankiausiai chinina 3–4 kartus į parą ir tankiaus“ Kk 71; „Vienam ligoniui geriausia tinka vonios, kitam tik šlapios palos, trečiam antipirinas ir tt.“ AVk 52; „Jei prieš susirgimą pas vaiką buvo sukietėję viduriai, tai naudinga įduoti jam ricino aliejaus, o jei sukietėjimas tęsiasi, – tai paliuosuoti vidurius levatyva“ TS 30 12; „Suputčius žiobyksčius reikia tepti kamforine alyva“ Kk 71.

Prie išorinių (išoriškai vartojamų) vaistų priskirtini **gydomieji tvarsčiai** ir kitokia **tvarsliava**:

„Prasidėjus smarkiam širdies plakimui ligonis reikia paguldyti lovon ir prieš daktarui atvyksiant dėti ant krutinės, ties širdžia šalti kompresai“ TS 30 12; „Susirgus aštriuoju inkstų uždegimu reikia ramiai gulėti; skaudėjimams numalšinti, kurie atsiranda iš abiejų pusių strėnų, naudinga dėti ant strėnų iš abiejų pusių karšti kompresai“ TS 30 13; „Skįstymas, ausysna patekdamas, tik gamina pulius. Reikia geriausiai taip daryti: kartas nuo karto, nors du kartu į dieną, ausis sausa vata iššluostyti ir truputį sumirkyta vata kamforinėje alyvoje užkimšti“ Kk 72.

Aptikta keletas **gydomųjų procedūrų, medicinos technikos** (prietaisų ir kitokių medicininių tikslais naudojamų reikmenų) pavadinimų:

„Nors po skiepijimo pasidarą kiek negerai, bet užtat skiepijimo naudingumas esąs vertas daug daugiau“ Dbrt 79 3; „Daryta keletas operacijų“ LA 130 5; „Ir tik tenai, išlaikius ligonius lig pasveikstant, ir ištyrus jų kraują mikroskopu, susekė, kad tasai status febrilis esąs ištikrųjų typhus recurrens (grįžt. šiltinė)“ AVk 54; „Labai geros yra tokios kišeninės spiautuvėlės, aptiekose gaunamos“ TS 7 14; „reikia vengti guldyti vaikas ant tos pusės, kame raudo numas, arba pakišti po juo guminė baronka, pripūsta oro arba padaryta iš vatos, taip kad nugulėjimas atsietų ties skyle“ TS 30 12.

Įdomu, kad terminas *vaistinė* vartotas „vaistinėlės (dėžutės su reikalingiausiais vaistais)“ reikšme: „4) naminė vaistinė reikia turėti namuose“ MB 1 12.

Gydymo priemonei (plačiąja prasme) pavadinti 1918 m. publikacijose vartojamas tik lietuviškas terminas *vaistas* AVk 52, TS 36 14, Dbrt 30 3, LA 61 2, LA 71 2, skolinys *liekarstva* neaptiktas. Beje, vienoje publikacijoje kalbamąja reikšme dar vartotas *gyduolės* terminas:

„Gyduolių išteklų, įtaisymo, padargų, šiaip gydomųjų priemonių, gero užlankymo stiklų ir kitų rykų <...> išeis įsakymų skyrium“ Dbrt 101 3, žr. *gyduolė* „vaistas“ LKŽe.

1.4. Gydančiųjų ir gydomųjų asmenų pavadinimai. Kaip ir anksčiau (iki 1918-ųjų) šaltiniuose gydymo specialistui įvardyti vartoti du terminai – skolinys *daktaras* MB 1 12, Vnb 13 193, Kk 69, TS 10 14, TS 34 4, TS 21 11, TS 26 12, TS 30 11, TS 7 14, DB 33 10, TS 23 9, DB 17 11, DB 16 11, Svk 1 2, LA 93 3, FR 1 7 ir lietuviškas *gydytojas* AVk 52, Kk 69, TS 1 14, TS 36 14, DB 20 4, DB 33 10, DB 43 13, LA 109 3, DB 57 3, LA 98 3, Dbrt 30 3, DB 44 15, Pvs 5 21, Dbrt 17 3, DB 30 12, DB 16 11, DB 39 12, DB 44 14, Svk 1 1, Dbrt 98 3, Dbrt 79 3, LA 155 2, LA 42 1, LA 47 2, DB 56 4, Dbrt 178 3, LA 103 2,

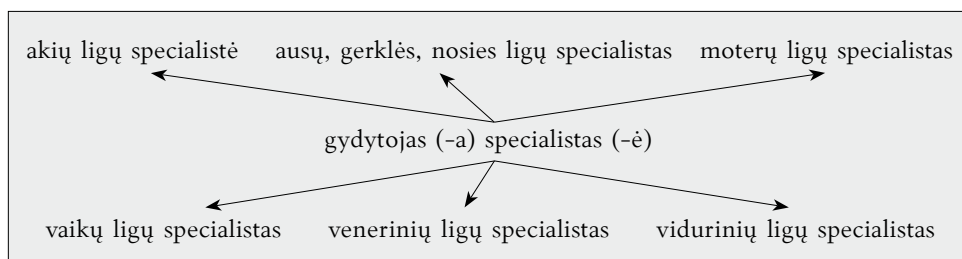
DB 33 8, LA 120 4, LA 80 3, LA 93 3, Vnb 36 562, TS 24 4, Dbrt 11 3, Dbrt 101 3, LA 154 5, FR 1 2:

„Daktarui atvykus, reikia jam papasakoti apie pastebėtus ligos apsireiškimus ir apie spėjamą priežastį, nieko neslepiant“ TS 30 11; „Žmonės nusigandę nebežino nei ko griebtis, gydytojų pagalbos ypačiai kaimas negali sulaukti, kadangi gydytojų vietoje pas mus didžiausia spraga“ DB 20 4.

Vis dėlto dažnesnis buvo savakilmis terminas, tą rodo ir nemažai rūšinių terminų, pvz.: *apskričio gydytojas* DB 57 3, *dantų gydytojas* DB 43 13, LA 109 3, LA 134 2, *gydytojas specialistas* LA 83 2, *ligoninės gydytojas* LA 130 5, *vyresnysis gydytojas* DB 43 14, LA 109 3. Sudėtinių terminų su pagrindiniu (ar šalutiniu) skolinčiu dėmeniu *daktaras* pasitaikė daug mažiau, pvz.: *specialistas daktaras* LA 130 5, *tikrasis daktaras* TS 14 13. Terminas *medicinos daktaras* vartotas „mokslų daktaro“ reikšme: „Slaptu balsavimu išrinkti medicinos daktaras P. Avižonis ir medicinos daktarantas Jurgis Žilinskas“ DB 57 3.

Konkuravo vaistinės darbuotoją įvardijantys terminai – skoliniai *aptiekorius* Dbrt 101 3, *farmaceutas* LA 98 3, DB 37 4, LA 155 2, LA 61 2, LA 142 3, LA 77 2, LA 71 2, FR 1 1, hibridas *aptiekininkas* TS 24 4 ir lietuviškas *vaistininkas* DB 33 10, TS 23 9, Dbrt 145 4, LA 120 4, LA 80 3, LA 93 3, LA 10 4, LA 71 2, Dbrt 101 3. Kaip matyti iš greta terminų pateiktų bibliografinių jų fiksacijos duomenų, vėlgi akivaizdu, kad savakilmis terminas buvo populiariesnis ir dažnesnis.

Palyginti su ankstesnio laikotarpio medicinos publikacijų gydančiųjų asmenų pavadinimais, 1918 m. publikacijose rasta daugiau įvairių specializacijų asmenų pavadinimų, pvz.: *akių ligų specialistė* DB 43 14, LA 109 3, *ausų, gerklės, nosies ligų specialistas* DB 43 14, LA 109 3, *chirurgas* DB 43 14, LA 109 3, Dbrt 96 3, *moterų ligų specialistas* DB 43 14, LA 109 3, *vaikų ligų specialistas* DB 43 14, LA 109 3, *venerinių ligų specialistas* DB 43 14, LA 109 3, *vidurinių ligų*²⁰ *specialistas* DB 43 14, LA 109 3.

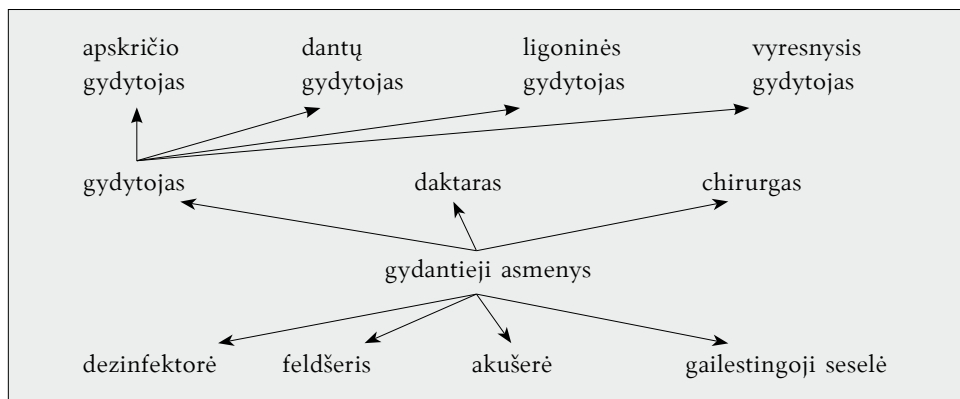
²⁰ Taip vadintos vidaus organų ligos.

Vartota žemesnės grandies gydančiųjų asmenų pavadinimų, pvz.: *akušeris* DB 16 11 / *akušerė* DB 39 12, *dezinfektorė* TS 24 4, *feldšeris* Pvs 5 21, DB 30 11, DB 39 12 ir *felčeris* Dbrt 79 3, *feldšerė-akušerė* TS 23 9 ir *feldšerė-akušerė* TS 24 4, *gailestingoji sesuo* Svk 1 1 / *gailestingoji sėsėlė* TS 24 4 / *gailestinga sesuo* Dbrt 11 3.

Taip pat pasitaikė gydymo įstaigų aptarnaujančiojo personalo, gydymo specialistų pagalbininkų ar praktikantų pavadinimų, dauguma iš jų dar nevertoti ankstesnių metų šaltiniuose, pvz.: *darbininkas prie arklių* TS 24 4, *ginekologijos asistentas* DB 43 14, LA 109 3, *ligoninės tarnautojas* TS 24 4, *ligonių prižiūrėtoja* TS 24 4, *medicinos daktarantas* DB 57 3, *medicinos studentė* TS 24 4, *sanitaras darbininkas* TS 24 4, *sesuo šeimininkė* TS 23 9 / *sesuo-šeimininkė* TS 24 4, *studentas-medikas* LA 109 3.

Kaip atskirą grupę gydančiųjų asmenų pavadinimų galima išskirti vaistinės darbuotojų ir su vaistine susijusių patarnautojų pavadinimus, pvz.: *vaistinės padėjėjas* Dbrt 101 3, *laborantas* FR 1 4, *provizorius* DB 43 13, LA 109 3, LA 98 3, LA 10 4, LA 83 2, LA 71 2, Dbrt 101 3, LA 154 5, FR 1 4, *receptaras* FR 1 4, *patarnaujamasis vaistinėje ypatos* Dbrt 101 3.

Atskirai galima būtų išskirti porą medicinos ir su ja susijusių mokslus einančių asmenų pavadinimų, pvz.: *farmacijos magistras* LA 71 2, *medicinos daktarantas* DB 57 3, *medicinos studentė* TS 24 4, *studentas-medikas* LA 109 3.

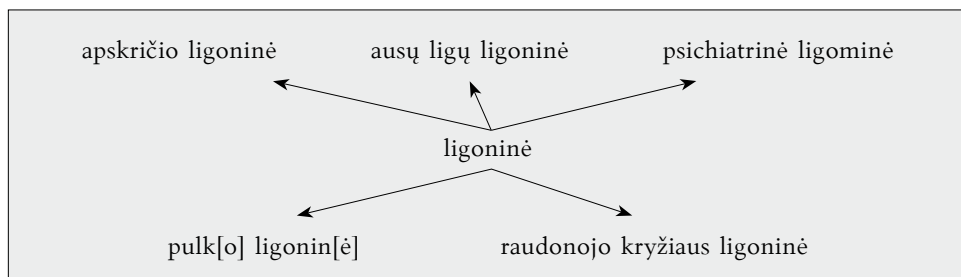
Palyginti su gydančiųjų asmenų pavadinimais, gydomųjų asmenų pavadinimų rasta nedaug, pvz.: *ligonis* MB 1 11, Vnb 13 193, AVk 50, Kk 69, TS 1 14, TS 36 13, TS 10 14, TS 34 4, TS 14 13, TS 21 11, TS 26 11, TS 30 12, TS 7 14, DB 33 10, Vnb 4 676, DB 43 14, LA 109 3, LA 46 2, Pvs 9 18, DB 44 14, Svk 1 1, Dbrt 98 3, Dbrt 79 3, LA 42 1, LA 47 2,

DB 56 4, Dbt 178 3, Dbt 23 3, Dbt 11 3, Dbt 96 3, LA 83 2, LA 130 5, LA 154 5, FR 1 2 (*ambulatorinis ligonis* LA 130 5), *džiovininkas* TS 7 14, LA 155 2, *nebylys* Vnb 24 367, *pamišėlis* Vnb 24 367.

1.5. Gydyimo įstaigų ir patalpų pavadinimai. Tirtuose 1918-ųjų tekstuose vartojamas pagrindinis gydyimo įstaigos pavadinimas *ligoninė*: DB 43 13, TS 23 9, LA 109 3, DB 57 3, Dbt 27 3, SvK 1 1, Dbt 98 3, DB 33 8, TS 24 4, Dbt 11 3, Dbt 96 3, LA 83 2, TS 28 2, LA 130 5, Dbt 101 3, terminas *ligonbutis* aptiktas tik Dbt 11 3. Manytina, kad terminas *ligoninės butas* („Draugijos poliklinika ir ligoninė atidarytos jau nuo spalio 15 d. Ligoninės butas, Vilniaus g. N. 28, įtaisytas su visais patogumais, – turi apie 30 kambarių“ DB 43 14) taip pat gali būti *ligoninės* sinonimas, žr. *butas* 2. „bet koks pastatas“ LKŽe.

Aptikta ir kitokių specialios paskirties gydyimo įstaigų pavadinimų, pvz.: *prieglauda* Dbt 79 3, Dbt 101 3, *paleistuvų gydykla* Dbt 79 3, *pamišėlių namas* Dbt 23 3, *bepročių butas* Dbt 79 3.

Palyginti su negausiais ankstesnio laikotarpio gydyimo vietų pavadinimais, 1918-ųjų tekstuose esama ligoninių ir vaistinių rūšių pavadinimų, pvz.: *apskričio ligoninė* DB 57 3, *ausų ligų ligoninė* DB 43 14, LA 109 3, *psichiatrinė ligoninė* DB 33 8, *pulkų ligoninės* AVK 54, *raudonojo kryžiaus ligoninė* DB 43 14, LA 109 3;

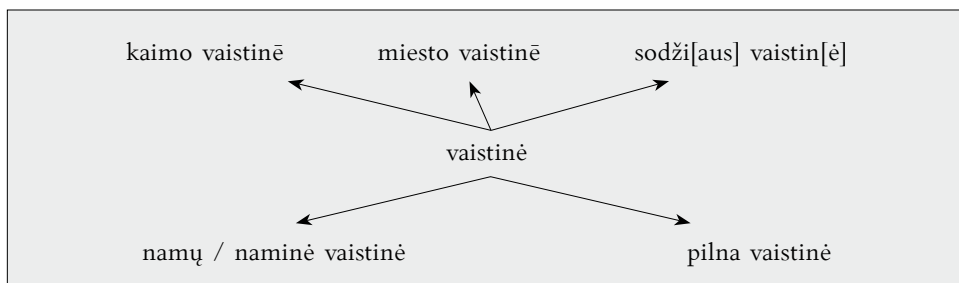

kaimo vaistinė FR 1 3, *miesto vaistinė* FR 1 3, *namų / naminės vaistinės*²¹ Dbt 101 3, *pilna vaistinė*²² Dbt 101 3, *sodžių vaistinės*²³ Dbt 101 3.

²¹ „Naminėms vaistinėms vaistų perleisti gyventojams kitų namų, valna tuomet, jei tame sodžiuje nėra pilnos vaistinės, ar skyriaus, arba sodžiaus vaistinės. Paprastai naminės vaistinės gali užlaikyti tiksliai gydytojui arba ligoninėms, prieglaudos ir kitos panašios įstaigos“ Dbt 101 3.

²² „Kas nori užlaikyti pilną vaistinę, privalo turėti paliudymą, kad vesti tokią vaistinę ir rašto leidimą iš valdžios viršininko“ Dbt 101 3 (terminas retintas originale).

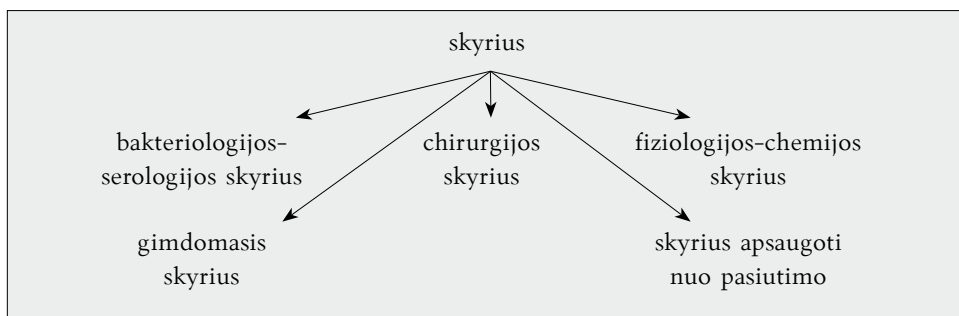
²³ „Sodžių vaistinėms (II rūšies vaistinėms), atitinkant stoviui po rusų valdžia, leidžiama gyvuoti toliau, jei jų užlaikytojas gali prirodyti, kad jis yra išlaikęs padėjėjo egzaminą ir bent tris metus yra buvęs vaistinės padėjėju“ Dbt 101 3 (terminas retintas originale).

Radosi ir ankstesnio laikotarpio medicinos tekstuose nefiksuotų terminų – *operacinė* DB 43 14 ir *operacijų salė* LA 130 5.

Būta publikacijų apie atidaromas, steigiamas naujas ligonines²⁴ su jų skyriais, kabinetais ir pan., taigi atsiranda ir naujų terminų toms patalpoms pavadinti, pvz.:

„Ligoninė, medicinos atžvilgiu, gana turtingai įtaisyta. Įtaisyta įvairių skyrių, kabinetų: operacijos, perrišimo, ginekologijos ir chirurgijos, ausų, nosies, dantų, gerklės gydymo ir vidurinių, vaikų, odos ir venerinių ligų gydymo kabinetai“ LA 130 5; „Gimdomajame skyriuje tarnavo taipojau karo metu išlavinta pribuvėja“ Dbrt 11 3, dar plg. *gimdomasis ligoninės skyrius* Dbrt 11 3; „Daugiausiai ligonių reikėjo gydyti chirurgijos skyriuje“ Dbrt 96 3; „Prie ligoninės yra vaistinė, laboratorija, rentgeno kabinetas, operacinė, perraišiojamieji kambariai ir keletas gydytojaus kabinetų, kur priimami apsilankantieji ligonys“ DB 43 14; „Nepoilgo ketina įtaisyti dar fiziologijos-chemijos skyrių²⁵, kame darys tokius medicinos-chemijos tyrinėjimus, kurių ligoninėse, dėlei įtaisų trukumo, atlikti negalima arba užimtų perdaug laiko“ Dbrt 27 3; „Tuo-tarpu teįtaisė dar šiuodu: bakterologijos-serologijos skyrių ir skyrių apsaugoti nuo pasiutimo“ Dbrt 27 3.

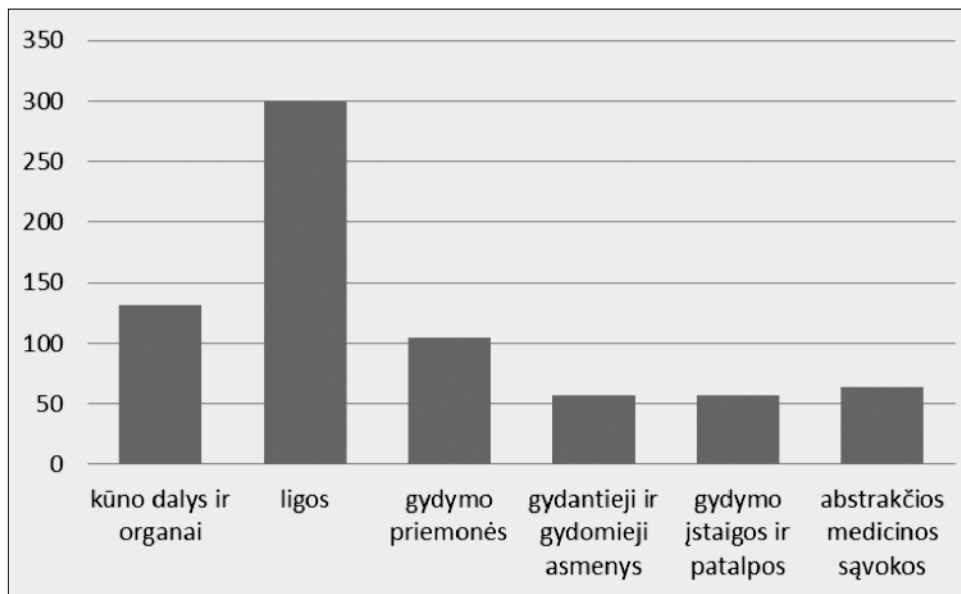
²⁴ Būta ir kitokių įstaigų, kaip rašoma vienoje *Dabarties* laikraščio publikacijoje, „skiriamųjų sveikatos reikalams“, pavyzdžiui, sveikatos reikalų tyrinėjamoji vieta Dbrt 27 3.

²⁵ Retinta straipsnio originale.

1.6. Abstrakčių medicinos sąvokų pavadinimai. Šiai reikšminei grupei priskirti įvairias, dažniausiai abstrakčias, medicinos sąvokas įvardijantys terminai. Pirmiausia tai yra su medicina susijusių veiksmų, vyksmų ir būsenų bei ypatybių pavadinimai, pvz.: *apsikrėtimas* SvK 1 1, *gydymas* AVK 52, TS 10 14, TS 11 14, TS 34 7, DB 33 10, Dbrt 30 3, Dbrt 17 3, LA 130 5, *gimdymas* Dbrt 96 3, *gyvybė* Dbrt 30 3, LA 155 2, LA 42 1, DB 56 3, LA 87 2, *kvėpavimas* TS 30 11, *marumas* TS 36 14, TS 4 15, TS 34 5, *mirimas* Vnb 24 367, *mirtis* Kk 70, TS 10 14, TS 30 12, DB 16 11, LA 155 2, *pasveikimas* AVK 52, TS 34 6, *sirgimas* Vnb 13 193, DB 56 4, *skaudėjimas* Pvs 10 12, *skausmas* Pvs 10 12, *slauginimas* Dbrt 11 3, *sveikata* MB 1 12, TS 26 12, DB 43 14, LA 109 3, Dbrt 27 3, Dbrt 30 3, SvK 1 1, Dbrt 98 3, LA 155 2, LA 42 1, DB 56 3, LA 87 2, LA 73 3, LA 83 2, LA 154 5, Vnb 24 367, *sveikumas* Vnb 24 367.

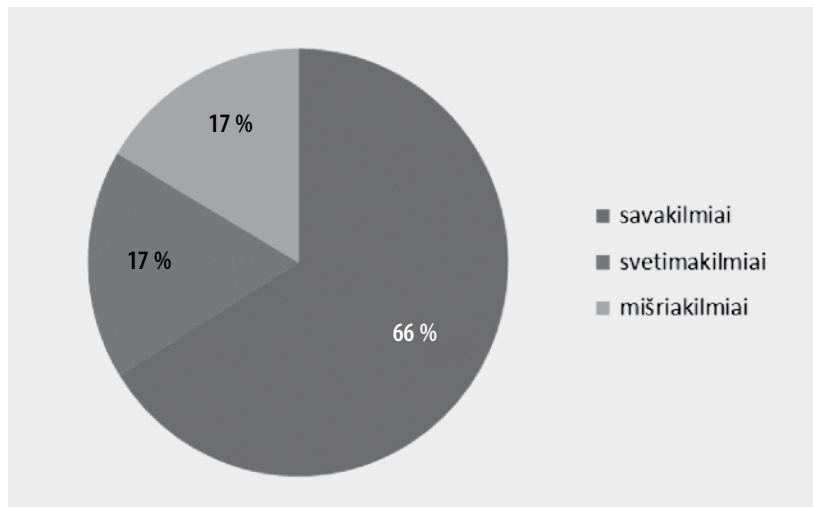
Prie šios grupelės galima prišlieti medicinos mokslo sričių ir su medicina susijusių mokslų pavadinimus, pvz.: *anatomija* DB 56 3, *bakteriologija* FR 1 4, *chirurgija* DB 43 14, LA 109 3, LA 83 2, *farmacija* LA 155 2, LA 142 3, *farmakopėja* FR 1 7, *fiziologija* DB 56 3, *higiena* TS 26 12, SvK 1 1, LA 47 2, FR 1 2 (*tautos higiena* LA 155 2, *visuomeninė higijena* DB 56 3).

10 pav. 1918 m. medicinos terminų pasiskirstymas pagal reikšmę

2. Medicinos terminai pagal jų raišką. Didžiąją medicinos terminų dalį sudaro savakilmiai, arba grynai lietuviškos kilmės, terminai, mažoji terminų dalis yra svetimakilmiai, arba skolintiniai, ir mišriakilmiai (medicinos terminų pasiskirstymą pagal jų kilmę žr. 11 pav.).

11 pav. 1918 m. medicinos terminų pasiskirstymas pagal kilmę

2.1. Savakilmiai medicinos terminai. Daugiau nei pusę tirtuose 1918 m. medicinos tekstuose rastų terminų sudaro savos kalbos, t. y. grynai lietuviškos kilmės, terminai (66 % visų terminų). Tai rodo autorių pastangas vartoti savos kalbos žodžius arba, neradus savakilmių atitikmenų, svetimakilmius terminus perifrazuoti, t. y. aprašyti lietuviškai. Pavyzdžiui, dr. P. Avižonis straipsnyje „Higijena“ anatomiją ir fiziologiją apibūdino šitaip:

„Kad geriau būtų suprantami higijenos patarimai ir kad tiksliau jie būtų pildomi, reikia pažinti žmogaus kūno sudėtis (anatomija) ir atskirų kūno dalių arba organų veikimas (fiziologija)²⁶“ DB 56 4.

Rašydami populiariai įvairiomis medicinos, sveikatos ir gydymo temomis publikacijų autoriai, žinoma, turėjo prieš akis lietuvius skaitytojus, taigi stengėsi rašyti suprantamai ir vartoti daugiau lietuviškų terminų, kurie jiems būtų žinomi ir aiškūs.

²⁶ Terminai retinti straipsnio originale.

Savo rašiniuose kūno dalis ir organus jie vadino išimtinai lietuviškais paprastaisiais (toliau darybiškai neskaidomais, t. y. neišvestiniais) žodžiais, pvz.: *kakta* TS 10 14, TS 34 6, *kelis* Pvs 7 13, TS 14 14, *krūtis* TS 4 14, TS 26 11, *lūpos* AVk 51, TS 5 15, TS 34 6, TS 26 12, TS 7 14, *oda* Pvs 7 12, Pvs 10 12, Pvs 8 11, AVk 51, Kk 71, TS 10 14, TS 4 15, TS 14 13, TS 30 12, Svk 1 2, *padas* TS 21 11, *petys* Pvs 7 13, Pvs 8 11, *veidas* Kk 71, TS 10 14, TS 14 14, TS 21 11, TS 7 14, Dbt 79 3, *vokai* TS 11 14, netgi ir greta kai kurių skolinių, pavyzdžiui, *nervai* TS 30 12, *muskulai* Pvs 8 11, *organizmas* TS 26 11, vartoti lietuviški jų atitikmenys *dirksniai* Pvs 10 12, *raumenys* Pvs 8 11, *kunas* TS 26 12.

Taigi anatomijos terminai daugiau mažiau jau buvo nusistovėję (išskyrus kai kurių iš jų rašybos variantus) ir vartoti tokie, kokie ir ankstesnių metų populiarinamuosiuose medicinos tekstuose. Kas kita klinikos terminai, daugiausia ligų pavadinimai. Jie ganėtinai įvairavo. Kai kurios ligos vadintos daugiau nei trimis pavadinimais. Svarbu pažymėti tai, kad ligas autorių stengtasi vadinti lietuviškais žodžiais, išskyrus atvejus, kai atitikmenų nerasta ir vartoti skoliniai (*apopleksija*, *bronchitas*, *cholera*, *difteritas*, *reumatizmas*, *sifilis*, *skarlatina*). Be svetimakilmio termino *tymai*, vartoti jo lietuviški atitikmenys *drognės* Kk 71, *blusinės* Kk 71. Dizenterija vadinta lietuviškais terminais *kruvinoji* MB 1 11, *raudonoji* DB 44 14, *krauligė* Kk 72, Dbt 98 3, *kruvinoji liga* Dbt 79 3, LA 42 1.

Nemaža dalis ligų, manytina, dar nebuvo identifikuotos, tad publikacijose jų pavadinimai (daugiausia sudėtiniai) nėra tikslūs, pvz.: *burnos uždegimas* AVk 52, *liežuvio skausmai* TS 36 14, *skaudus galvos gėlimas* Kk 70, *skausmai vidurio krutinės* TS 36 14, *smarkus širdies plakimas* TS 30 12, *širdies veikimas* Kk 70, TS 34 6.

Tebetęsiama ankstesnių metų medicinos publikacijų tradicija – būdingi kilmininkiniai junginiai su pagrindiniu dėmeniu *liga*, pvz.: *akių liga* TS 11 14, *akmens liga* TS 4 15, *odos liga* TS 14 13, *plaučių liga* TS 7 14, *širdies liga* AVk 51, TS 30 12. Kai kuriuose terminuose kalbamasis dėmuo rodosi perteklinis, pvz.: *pastyrimo liga* TS 1 14, *pasiutimo liga* Dbt 27 3.

Rūšiniai sudėtinių terminų dėmenys retai reiškiama įvardžiuotiniais būdvardžiais (*dešinysis šonas* TS 5 15, *gailestingoji seselė* TS 24 4, *kruvinoji liga* Dbt 79 3, LA 42 1, *vyresnysai gydytojas* DB 43 14, LA 109 3), būdingiausios įvardžiuotinės neveikiamųjų dalyvių formos, pvz.: *apsikrečiamoji liga* Svk 1 2, *atsimainomasis drugys* Dbt 98 3, *gimdomasis skyrius*

Dbrt 11 3, Dbrt 96 3, *grįžtamoji šiltinė* Avk 50, *kaičiojamasis drugys* Dbrt 96 3, *karščiuojamoji liga* Dbrt 27 3, *žindomieji kūdikiai* TS 34 4.

Tarp savakilmių išvestinių vientisinių terminų vyrauja vediniai, iš kurių daugiausia yra priesagų vedinių. Iš pastarųjų gausumu išsiskiria priesagos *-imas* vediniai, pvz.: *negaliavimas* TS 36 14, *nubruožimas* TS 10 14, *nupuolimas* AVk 52, *slauginimas* Dbrt 11 3, *slogavimas* Kk 70, *sunykimas* TS 4 15, *uždegimas* Kk 72, TS 10 14, Vnb 4 676.

Mėgstami deminutyvinių priesagų *-elis*, *-ėlis* ir kt. vediniai. Tokiais „vediniais pavadinami dalykai paprastai būna mažesni už tos pat rūšies dalykus, žymimus pamatiniais daiktavardžiais“ (Keinys 2005 [1975]: 65). Tai gi dalies tokių tiriamų publikacijų deminutyvinių terminų²⁷ reikšmė yra mažiškinė, pvz.: *dėmelės* TS 1 4, *odelė* TS 14 13, *randeliai* TS 11 14, *ryšeliai*²⁸ Pvs 7 13 „sausgyslės“, *spiautuvėlė* TS 7 14, *spuogeliai* TS 11 14, TS 14 13, *šasiukai* Kk 71, *žaiždelės* TS 1 14, TS 11 14. Tačiau dalis deminutyvinių vedinių mažiškinės reikšmės neturi – jie „pavadina skirtingus dalykus, negu jų pamatiniai žodžiai“, tai vadinamieji specialios reikšmės deminutyvai (Keinys 2005 [1975]: 65), pvz.: *akelės* Pvs 10 12 / *akutės* Pvs 10 13 „prakaito liaukos“, *lelelė* Kk 72 „akies vyzdys (pupilla)“, *vėdarėlis* AVk 51, TS 36 14 „skrandis“.

Be minėtų, dar rasta su beveik trisdešimčia priesagų išvestų medicinos terminų, pvz.: *gyduolė* Dbrt 101 3 „vaistas“, *kaklinė* Dbrt 27 3 „tokia gerklių liga“, *marumas* TS 36 14, TS 4 15, TS 34 5, *plaišena*²⁹ TS 10 14 „suskerdėjusi odos vieta“, *pribuvėja* Dbrt 11 3 „moteris, kuri padeda gimdyvei, priima gimstantį“, *skiepalas*³⁰ Dbrt 98 3 „skiepai“, *slankstas* TS 34 8 „nosies gleivinės uždegimas, sloga“, *šlapumas* AVk 52, TS 30 11, Svk 1 2, Dbrt 98 3 „šlapimas“.

Aptikta pora dešimčių galūnių vedinių, pvz.: *antkritis* TS 10 14, *atmatai* MB 1 11 „išmatos“, *džiova* AVk 51, TS 34 7, TS 26 12, Dbrt 98 3, LA 155 2, *negalė* AVk 53, *prieglauda* Dbrt 79 3, Dbrt 101 3, *slogas* TS 34 5 „sloga“, *tryda* Dbrt 98 3 „viduriavimas“.

Priešdėlių vedinių pasitaikė tik keli, pvz.: *pakaušis* TS 21 11, *pažandės* AVk 52, *užkulniai* AVk 52.

²⁷ Plačiau apie deminutyvus terminologijoje žr. Keinys 2005 [1975]: 65–66.

²⁸ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad LKŽe *ryšelis* fiksuotas tik viena anatominė „riešo“ reikšmė.

²⁹ Šis vedinys LKŽe medicininės reikšmės neturi.

³⁰ Šis vedinys LKŽe nefiksuotas.

Dūrinių rėta, pvz.: *karštligė* Vnb 13 193, AVk 54, Kk 71, Dbtr 27 3, *krauligė* Kk 72, Dbtr 98 3 „dizenterija“, *mažakraujystė* TS 7 14, *nugarkaulis* Pvs 7 13, *sausgyslė* Pvs 8 11, *siutligė* Dbtr 27 3, *šonikaulis* Pvs 7 13.

Jei kiekybiškai palygintume vientisinius ir sudėtinius savakilmius terminus, matytume, kad vyrauja pastarieji. Tarp absoliučios daugumos dvižodžių sudėtinių terminų pirmauja kilmininkiniai žodžių junginiai, pvz.: *bepročių butas* Dbtr 79 3, *ėglio uogos* MB 1 12, *galvos sukimuosis* Kk 71, *jaknų putmenos* TS 4 15, *kaklo suputimas* Kk 71, *kaulo krimslys* Pvs 7 13, *kaulų laužymas* Pvs 9 18, *kraujo gysla* Pvs 10 12, Pvs 8 11, *kraujo vaikščiojimas* TS 30 12, *ligos bėgis* Vnb 13 193, *narių sopėjimas* Dbtr 98 3, *niežų krūmas* TS 14 13, *nugarkaulio grandys* Pvs 7 13, *paleistuvų gydykla* Dbtr 79 3, *plaučių puvinimas* TS 34 5, *plaučių užkaitimas* Dbtr 178 3, *skilvio sugedimas* TS 34 5, *sodžių vaistinės* (vaistinės II rūšies) Dbtr 101 3, *tautos sveikata* LA 155 2, *vaistų sankrovos* FR 1 3, *vidurių sluoga* TS 26 12, *žarnų prakiūrimas* AVk 52.

Dar būdingi kokybinio paprastojo būdvardžio ar dalyvio (dažniausiai įvardžiuotinio) bei daiktavardžio junginiai, pvz.: *aštri liga* FR 1 3, *atsimainomasis drugys* Dbtr 98 3, *gilus apmirimas* TS 30 12, *išutinėjamoji įstaiga*³¹ Dbtr 11 3, *limpančioji liga* Kk 69, *paprastas viduriavimas* Dbtr 98 3, *pasikartojamasis drugys* Dbtr 96 3, *perraišiojamieji kambariai* DB 43 14, *pilka valktis* TS 11 14, *sausas kosulys* TS 36 14, TS 34 6, *skiepijamasis vaistas* Dbtr 27 3.

Pavartota keletas priesagos *-inis* žodžių junginių, pvz.: *glitinė plėvė* TS 34 5, *kišeninė spiautuvėlė* TS 7 14, *lytinės ligos* LA 155 2 (plg. *lyties ligos* DB 56 4), *paviršutinė žaizda* TS 30 12, *pilvinės šiltinės* MB 1 11 (plg. *pilvo šiltinės* MB 1 11, Dbtr 96 3), *raginė plėvė* TS 11 14.

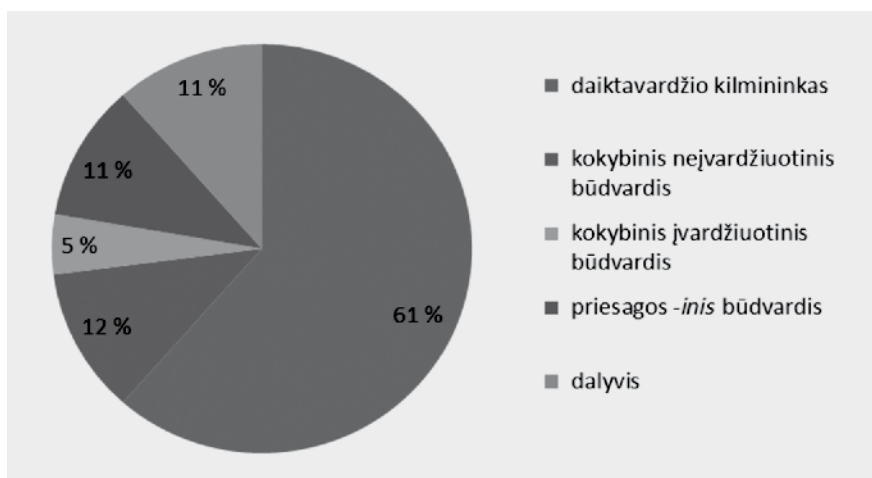
Įvardžiuotiniais būdvardžiais einančių dėmenų reta, pvz.: *grįžtamoji šiltinė* AVk 50, *vyresnysis gydytojas* DB 43 14, LA 109 3 (dvižodžių sudėtinių³² medicinos terminų pasiskirstymą pagal priklausomojo dėmens raišką žr. 12 pav.).

Aptikta per keturias dešimtis iš trijų ir daugiau dėmenų sudarytų sudėtinių terminų, pvz.: *galvos smagenų plėvių uždegimas* TS 34 6, *glitinė kvėpavimo takų plėvė* TS 34 5, *karvių rauplių skiepai* Dbtr 98 3, *kraujo plūdimas iš žarnų* TS 34 6, *kvėpavimo takų uždegimas* TS 26 12, *ligos išsivys-*

³¹ Įstaiga, kurioje įvairiomis priemonėmis ir būdais naikinamos utėlės.

³² 12 pav. pateikti savakilmių, svetimakilmių ir mišriakilmių dvižodžių sudėtinių terminų duomenys.

12 pav. Dvižodžių sudėtinių medicinos terminų pasiskirstymas pagal priklausomojo dėmens raišką

tymo laikotarpis AVk 53, *mirusieji odos žvyneliai* Pvs 10 13, *sausų gyslų ryšeliai* Pvs 7 13, *smarkiausias ligos pakylimo laikotarpis* AVk 51, *tinkamas ligonies liginimas* Dbrt 178 3, *vidurių šiltinės užkretalai* AVk 50, *vidutinė akių vokų plėvelė* Dbrt 178 3.

2.1.1. 1918 m. medicinos terminai ir gyvoji kalba. Skaitant 1918 m. medicinos ir sveikatos publikacijas, akivaizdu, kad jas rašę autoriai dar nebuvo atitrūkę nuo gyvosios kalbos. Vaizdžiai tariant, josios dvasia ir skambesys juntamas ir vartojamuose medicinos terminuose. Pirmiausia pasakytina tai, kad tų metų tekstuose yra nemažai terminų, kurie žmonėse vartojami (tą liudija LKŽe duomenys), pvz.: *kruvinoji* „dizenterija“, *raudonoji* „dizenterija“, *krauligė* „dizenterija“, *negalė*, *mažakraujė* „mažakraujystė“, *slankstas*, *slogas*, *gydykla* „ligoninė“, *gyduolė* „gydomoji žolė, vaistas“, *pribuvėja*, *dirgsnis* „nervas“, *grobas* „žarna“, *krimslys* „kremzlė“, *koserė* „gerklė (pharynx)“, *kiaušas* „kaukolė“, *kamaraitė* „anga, ertmė“ (terminologizuotas žodis), *lėlėlė* „akies vyzdys (pupilla)“, *letena* „žmogaus kojos pėda su pirštais“, *mėsa* „raumenys“, *ryšelis* „sausgyslė“, *sausgyslė*, *skilvis* „skrandis“, *žvyna*, *atmatai*, *suputimas* „sutinimas, subrinkimas“, *laužymas* „gėlimas, skaudėjimas“, *kraujo vaikščiojimas* „kraujo cirkuliacija“, *gyvis* „parazitas, bakterija, užkrėtalas“, *diegas* „užuomazga, pradas (ligos)“, *plaišena* (terminologizuotas žodis), *užkaitimas* „uždegimas“, *apsireiškimas* (ligos), *bėgis* (ligos), *liginimas* „slaugymas“, *skylutė* (odos). Kalbamosios publikacijos buvo skirtos paprastiems žmonėms, taigi jų

autoriai stengėsi vartoti tokius terminus, kurie būtų suprantami medicinos mokslų nekrimtusiesiems skaitytojams.

Būdinga 1918 m. medicinos terminų ypatybė – jų vaizdingumas, kuris taip pat neabejotinai siejasi su gyvosios kalbos poveikiu. Daugiausia pasitaikė vaizdingų anatomijos ir klinikos (ligų, liguistų būsenų ir pan.) terminų, pvz.: *kraujo vaikščiojimas, krūtinės kamaraitė, niežų krūmas, prakaito skylutė, sausų gyslų ryšelis*.

Tirtuose tekstuose dar ganėtinai netikslių medicinos terminų, kuriais įvardijamos daugiausia rūšinės sąvokos yra nepakankamai aiškos, pvz.: *ausų užkaitimas, plėvės užkaitimas, šonkaulių užkaitimas, vidurių sluoga, vidurių sugedimas, kvėpavimo takų slogas, skilvio sugedimas*.

1918 m. periodinėje lietuvių spaudoje medicinos, sveikatos ir gydymo klausimais rašę autoriai nebuvo nutolę nuo savo kalbos, daugiausia var-tojo lietuviškus, neretai iš gyvosios kalbos paimtus, medicinos terminus, kai kurie žodžiai, kad ir minėtoji *plaišena, žvyna*³³, terminologizuoti, būta ir naujadarų, pavyzdžiui, minėtasis *skiepalas*. Taigi galima sakyti, kad tų metų medicinos publikacijose jaučiama gyva lietuviško žodžio dvasia.

Tą, kas pasakyta, norėtusi paantrinti dr. Kazio Griniaus 1918-ųjų straipsnio „Tauta ir kalba“ žodžiais: „Kiekvienas tautos narys nesigriebia svetimos kalbos, kur reikia ir kur nereikia, bet visur ir visumet rūpinasi vartoti ir vartoja savąją, nesidrovėdamas jos ir tuo aiškiai visiems reikšdamas savo tapatybę. Susipratęs tautos narys, tikras tautietis, <...> – visur ir visuomet stengsis kalbėti savo kalba. <...>. Tai yra kiekvieno nusimanančio ir savo vertybę jaučiančio šalies piliečio privalybė“ (Grinius 1918: 1).

2.2. Svetimakilmiai medicinos terminai. 1918 m. medicinos publikacijose vartojama svetimos kilmės medicinos terminų³⁴, arba skolinių (17 % visų terminų). Kai kurie iš jų fiksuoti jau XVI–XVII a. senuosiuose raštuose, pavyzdžiui, *aptieka, aptiekorius, tymai*, ir XVIII–XIX a. vidurio raštuose, pavyzdžiui, *felčeris, daktaras*. Nemažai įvairias medicinos sąvokas įvardijančių skolinių buvo vartojami XIX a. pab.–XX a. pr. lietuvių gydytojų parašytose medicinos knygelėse ir straipsniuose. Taigi galima sakyti, kad kai kurie 1918 m. publikacijų skoliniai nėra nauji, o jau var-toti tų publikacijų autorių pirmtakų. Daugiausia tai tarptautiniai žodžiai,

³³ Žr. iliustracinį sakinį (Pvs 10 12) skirsnyje 1.1. Kūno dalių ir organų pavadinimai.

³⁴ Medicinos terminų kilmės kalbos nustatytos remiantis ALEW, Alm, Čep, DVLKŽ, LEW, LKPŽ, LLKŽ, PrW I, Skar, TŽŽ, ЭСРЯ I, II (žr. Pagalbinių šaltinių sąrašą).

kurie išliko iki mūsų dienų ir prigijo dabartinėje lietuvių medicinos terminijoje. Liudas Gira 1918 m. *Tėvynės sargo* straipsnyje „Kalbos gryninimas“ apie tokius žodžius rašė: „tokie žodžiai <...> yra šiandien lygiai visų apšviestųjų tautų kalbų nuosavybė. [...] daugumai tų žodžių jokia tauta nė nemano susieškoti savųjų lygiaprasmių žodžių ir jie nė kiek neerzina tautiečių klausos nė neteršia kalbos. <...>. Nuo jų tat neprivalome šalintis nė mes, lietuviai“ (Gira 1918: 2).

Daugumos medicinos skolinių kilmės kalbos yra klasikinės graikų ir lotynų kalbos. **Graikiškos** kilmės terminais dažniausiai vadinamos ligos ir jas sukeliantys mikroorganizmai, pvz.: *bakterija* TS 10 14, TS 4 14, SvK 1 2, TS 34 4, Vnb 13 193, *bronchitas* AVk 52, TS 36 14, *tifas* LA 33 3.

Pastebėta, kad priešingai nei anksčiau (iki 1918-ųjų) skelbtuose gydytojų rašiniuose medicinos ir sveikatos klausimais, 1918 m. publikacijose greta skolintų terminų retai pateikiami jų lotyniški atitikmenys³⁵. Tik viename tęstiniame A. Vileišio straipsnyje „Apie karo ligas“ toks atitikmuo prirašytas: *tetanas* (latyn. Tetamu) TS 1 14.

Tarp **lotyniškos** kilmės skolinių vyrauja gydymo priemonių pavadinimai, pvz.: *centurijos* MB 1 12, *kamparas* AVk 52, *kompresai* MB 1 12, Kk 72.

Minėtina keletas įdomesnių terminų:

„Lietuvių Farmaceutų Sąjungos Valdyba norėdama šiuo atveju padėti visiems draugams kreipiasi į visas jau esamas liet. farm. organizacijas, Sąjungos narius ir į tuos, kurie dar nespėjo prisidėti, prašydama neatidėliojant atsakyti šiais klausimais: <...>, 4) Vaistinėj' pildomas specialumas (<...>, receptaras³⁶“ FR 1 4;

„Beto, medicinos bei sanitarės³⁷ pagalbos žvilksniu, Lietuvos sodžiai buvo apverktiname padėjime: gydytojas toli, prisišaukti jo ar jį pasiekti ligoniui perdaug sunku, ypatingai susirgus aštria liga arba nekviestai viešniai – epidemijai užėjus“ FR 1 3.

Keliolika skolinių yra **slaviškos** kilmės pavadinimai. Kai kurie iš jų – senieji veldiniai, pvz.: *muilas* Vnb 13 193, Kk 74, TS 21 11. Tačiau esama

³⁵ Apskritai ir greta kitokios kilmės medicinos terminų lotyniški atitikmenys retai pateikiami, išskyrus kelis atvejus, pvz.: *arkė* (lot. *acarus scabici vel sarcoptes hominis*) TS 14 13, *šiltinės, karštinės* – *typhus* MB 1 11, *žarnų bakterijos* (*bacterium coli comune*) AVk 50. Pasitaikė ir toks atvejis, kai sakinyje vartojamas lotyniškas terminas, o jo lietuviškas atitikmuo pateikiamas greta skliaustuose: *typhus recurrens* (*grįžt. šiltinė*) AVk 54. Prie vienos gydomosios priemonės pavadinimo, be lotyniško, dar prirašytas ir vokiškas atitikmuo: *provansiška alyva* (oleum provinciale, vokiškai „Provence-oel“) Kk 72.

³⁶ „Vaistinės darbuotojas, priimančias vaistų užsakymus pagal gydytojų receptus“ LKŽe.

³⁷ Šis terminas vartojamas „sanitarijos (praktinės higienos)“ reikšme.

ir tokių slavizmų, kurie, perfrazuojant minėto L. Giros straipsnio žodžius, kad ir sulietuvinti, yra tikra bjaurybė, „kiekvienam tų netikusių svetimųjų žodžių pakeisti mes turime savųjų gražių gražiausių žodelių <...>, mūsų kalbos grynųjų žodžių pilnai užtenka <...> visiems paprastojo kasdienio gyvenimo dalykams išreikšti“ (Gira 1918: 2), pvz.: *džuma* TS 5 15 „maras“, *levatyva* TS 30 12 „klizma“, *uksusas* Kk 70 „actas“, *vopna* Vnb 13 193 „kalkės“. Pasak L. Giros, „kiekvieno susipratusiojo lietuvių pareiga yra užvis vengti kalboje ir raštuose tų netikusių svetimųjų žodžių – barbarizmų, bet stengtis kalbėti *gryna*³⁸ lietuvių kalba“ (Gira 1918: 2).

Tiriamose publikacijose pasitaikė po keletą (a) **prancūziškos**, (b) **vokiškos**, (c) **itališkos** kilmės skolinių, pvz.: (a) *kokliušas* DB 16 11, TS 5 15, TS 7 14, *akušerė* DB 16 11; (b) *kalkiai* Kk 74, *feldčeris* DB 30 11–12; (c) *influenca* TS 7 14, TS 34 4, TS 36 14, *skarlatina* Dbrt 98 3, Kk 71.

Prie **neaiškios** kilmės pavadinimų priskiriamas terminas *šarbukas* TS 4 15.

Taigi, kaip jau buvo minėta, didžioji dalis 1918 m. medicinos publikacijų autorių vartotų skolinių yra fiksuoti ir ankstesniais metais skelbtose tos tematikos publikacijose; kai kuriuos slaviškos kilmės terminus, pavyzdžiui, *liekorius*, *liekarstva*, *rona*, kurie anksčiau vartoti pramaišui su lietuviškais jų atitikmenimis, išstūmė pastarieji; bent kiek prasiplėtė tik asmenų ir gydymo įstaigų pavadinimų grupė – radosi naujų pavadinimų, pvz.: *provizorius*, *receptaras*, *poliklinika*.

2.3. Mišriakilmiai medicinos terminai. 1918 m. medicinos publikacijose rastos dvi tokių terminų rūšys – vientisiniai hibridai ir sudėtiniai terminai su skirtingos kilmės dėmenimis (17 % visų terminų).

Vientisiniai hibridai nebūdingi – jų rasta tik keli. Tai priesagų *-ėlė*, *-inė*, *-ininkas*, *-tojas* vediniai, kurių pamatiniai žodžiai yra slaviškos kilmės skoliniai *aptieka* ir *rėdyti* ir vienas lotyniškos kilmės skolinys *operacija*: *aptiekėlė*³⁹ LA 71 2, *operacinė* DB 43 14, *aptiekininkas* TS 24 4, *rėdytojas*⁴⁰ FR 1 4, ir dūriniai, kurių pirmaisiais sandais eina skoliniai *kryžius* ir *kalkiai*, o antraisiais – lietuviškos kilmės daiktavardžiai *kaulas* ir *pienas*: *kryžkaulis* AVk 53, *kalkiapienis* Dbrt 98 3 / *kalkiapienis* Dbrt 98 3.

³⁸ Kursyvinta straipsnio originale.

³⁹ „Per šį karą daugumai tikrųjų vaistininkų pabėgus, Lietuvoje nebteko dag aptiekų. Jų vieton atsirado dar daugiau aptiekų krautuvėlių, kaip žmonės vadina – „aptiekėlių“. „Aptiekėlių“ savininkai visi beveik neturi jokio specialinio mokslo“ LA 71 2.

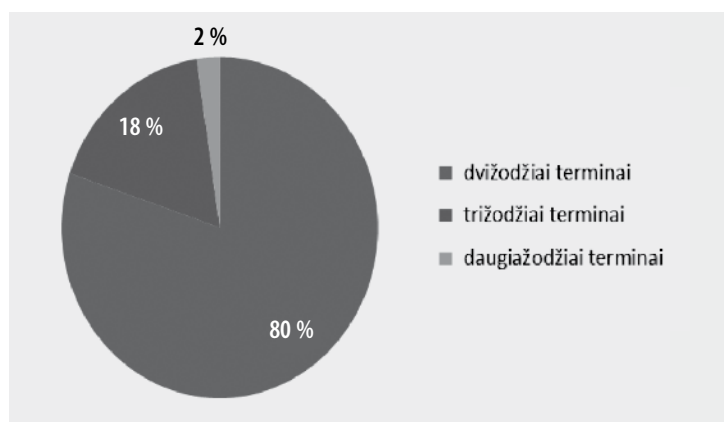
⁴⁰ „4) Vaistinėj‘ pildomas specialumas (rėdytojas, <...> ir t. t.) FR 1 4, žr. LKŽe *xrėdytojas* 4. „kas valdo, tvarko“.

Kiek daugiau sudėtinių terminų su skirtingos kilmės pagrindiniais ar šalutiniais dėmenimis, pvz.: *antiseptinis muilas* Dbrt 17 3, *aptiekos krautu-vėlė* LA 71 2, *centralinis vaistų sandėlis* LA 71 2, *chroniškos ligos* AVk 51, *cukrinė liga* TS 4 15, *dėmėtieji tymai* Kk 71, *divizijos ligoninės* AVk 54, *fiziologinė kūno pusiausvira* DB 56 3, *galvos rožė* TS 10 14, *gomeopatinė vaistinė* LA 103 2, *kaklo gručolai*⁴¹ Kk 71, *kamforinė alyva* Kk 71, *kruopiniai tymai* Kk 71, *krūtinės kamaraitė* Pvs 7 13 „krūtinės ląsta (thorax)“, *ligada-rės bakterijos* TS 34 4, *operacijų salė* LA 130 5, *štabo gydytojas* Dbrt 17 3, *valgio virinamieji organai* TS 26 11, *venerinių ligų specialistas* DB 43 14, LA 109 3, *vyriausias sanitaras* TS 24 4, *visuomeninė sanitarija* DB 56 3.

Sudėtinėms sąvokoms įvardyti kalbamųjų metų medicinos publikacijų autoriai neišsivertė be rūšinių (sudėtinių) terminų, kurie kiekybiškai lenkia vientisinius terminus. Ta pati mišriakilmių terminų pasiskirstymo pagal jų rūšis tendencija būdinga ir ankstesniems medicinos tekstams.

Sudėtinių medicinos terminų pasiskirstymą žr. 13 pav.

13 pav. 1918 m. vartotų sudėtinių medicinos terminų pasiskirstymas

3. Sinoniminiai santykiai sieja du ar daugiau tą pačią sąvoką įvardijančių terminų, kurie gali vienas kitą pakeisti ir patikslinti (Даниленко 1977: 73, 78–79, dar plg. Татаринов 2006: 172; Mitkevičienė 2015: 42–47).

3.1. Medicinos terminai sinonimai ir jų tekstinis pateikimas. 1918 m. didesnės apimties medicinos publikacijose neretai tai pačiai sąvokai įvardyti vartojama keletas terminų. Sinonimų esama ne tik tame pačiame tekste (čia jie paprastai pateikiami arba greta vienas kito, arba

⁴¹ xGručolas (l. gruczoł) „gumbas, guzas“ LKŽe.

vartojami pramaišiu), sinoniminiu ryšiu susijusių terminų aptinkama ir skirtinguose tekstuose.

Gretutinių (gretiminių) sinoniminių terminų, t. y. kaip jie pateikiami tekste, galima išskirti keturis pateikimo tekste tipus. Jie grupuojami pagal tai, koku būdu pateiktų sinonimų aptikta daugiausia, taigi mažėjimo tvarka:

3.1.1. Sinonimai pateikiami skliaustuose⁴². Tai dažniausias sinonimų pateikimo tekste tipas. Skiriami keturi šio tipo potipiai:

3.1.1.1. Lietuviškas (skolinys). Pastebėta, kad dažniau pirmenybė teikiama lietuviškam terminui, o jo skolininis sinonimas rašomas greta skliaustuose:

„Kruvinoji (desinterija) yra limpama liga“ MB 1 11; „Vokietijoje vaistinėškai (farmaceutai) senai jau yra sudarę tam-tikrą savo luomo organizaciją su plačiomis teisėmis ir įstatymo įgaliota valdyba“ Dbrt 101 3.

3.1.1.2. Lietuviškas (lietuviškas). Antrojo potipio sinonimų porų taip pat nerėta – pirmenybė teikiama lietuviškam terminui, o greta skliaustuose dar pateikiamas kitas savakilmis terminas:

„Švarumas, saulės šviesa ir tyras oras – stipriausieji gamtos priešininkai įvairiems atkričiams (ligų diegams)“ TS 4 14; „Jau kelinta savaitė Biržuose ir jų apylinkėje siaučia naujoji liga. Prasideda nuo galvos sopėjimo, slunkti⁴³ (slogo) ir bendro viso kūno susilpnėjimo“ DB 44 15.

3.1.1.3. Skolinys (lietuviškas). Greta skolinio skliaustuose pateikiamas jo lietuviškas atitikmuo:

„Mano nuomone, ateityje sutvarkyti vaistinėms Lietuvoje, kaip reikalauja mūsų mokslas ir technika, visų pirma reikalinga, kad: <...> 3) Visos aptiekos (vaistinės) būtų valstybės (ateityje)“ LA 71 2; „Traupio miestelyje iš rudens pradėjo žmonės sirgti tifu (šiltinėmis)“ LA 33 3.

3.1.1.4. Skolinys (skolinys). Pasitaikė atvejų, kai greta skolinio skliaustuose pateikiamas taip pat skolintas terminas, tokių atvejų, matyt, radosi dėl to, kad straipsnių autoriai nežinojo lietuviškų įvardijamųjų dalykų pavadinimų:

„laikyti prie ligoonio tam tikrą indą išmatoms ir jas išnešus nelietai bet kur, bet tuojaus supilti į tam tikrą pogilę duobę, apiberti kalkiais (vopna) arba nors apmesti žemėmis“ Vnb 13 193.

⁴² Atskirai reikėtų paminėti tokius atvejus, kai kalbamuoju būdu (greta skliaustuose) pateikti terminai sinoniminiu ryšiu nesusiję, pvz.: „Sveikatos (higienos) mokslo tikslas – kad žmogus kuosveikiausias, išgyventų kuoilgiausią amžių“ Dbrt 30 3.

⁴³ Neįskaitoma žodžio galūnė.

3.1.2. Sinonimai siejami jungtuku *arba*. Tai antrasis pagal gausumą sinoniminių terminų pateikimo tekste tipas. Šio tipo galima išskirti šešis potipius.

3.1.2.1. Lietuviškas *arba* lietuviškas. Šiuo atveju dažniausiai konkuruoja du savakilmiai terminai:

„Per narius kaulai yra sujungti vienas su kitu sausų gyslų ryšeliais arba saugyslėmis“ Pvs 7 13; „Patekusios į glitinę kvėpavimo takų plėvę, influencos bacilos randa čia tinkamą dirvą gyventi. Jų veikimo pasėkmė pasirodo glitinių plėvių uždegimas arba slogas, tai yra pirm į glitinę plėvę prilaukia daugiau kraujo, o paskui ji pradeda išdirbti iš savęs daugiau gleivių, kurios sunkesniuose atsitikimuose pavirsta puliais“ TS 34 5.

3.1.2.2. Lietuviškas *arba* skolinys. Pagrindinis lietuviško ir skolinto sinonimų eilutės narys yra savakilmis terminas:

„Jau iš senovės žinoma, kad paskui kiekvieną karą arba jam siaučiant, seka ir vadinamosios karo ligos, kurios seniau išnaikindavo daug daugiau žmonių, negu pats karas. Prie tokių ligų dažniausiai priklauso: <...>, 5) maras arba džuma ir 6) pastyrimo liga arba tetanas (latyn. Tetamu)“ TS 1 14.

3.1.2.3. Skolinys *arba* lietuviškas. Pirmenybė teikiama skolintam terminui, tačiau greta pateikiamas ir lietuviškas atitikmuo:

„Sykiu su saulės grąža grįžo į mūsų apylinkę, nors ir nelaukiama, bet jau gerai mums pažįstama viešnia – dezinterija, arba kruvinoji“ DB 33 10.

3.1.2.4. Skolinys *arba* skolinys. Pasitaiko atvejų, kai abu kalbamuoju būdu susiję sinonimai yra skoliniai:

„Apsikrečiamąja liga žmogus suserga delto, kad jo kūnan patenka ypatingi, labai maži gyvūneliai, vadinamieji mikrobai arba bakterijos“ Svk 1 2.

3.1.2.5. Mišriakilmis *arba* skolinys. Pagrindinis sinonimų eilutės narys yra mišrios kilmės terminas, o jo sinonimas – skolinys:

„Išsižiūrėjus į šios ligos apsireiškimus, gauname išpūdžių, kad ji visai ne nauja: – tai paprastoji influenza arba gripas“ TS 36 13.

3.1.2.6. Skolinys *arba* mišriakilmis. Šeštajam potypiui priskiriama sinonimų eilutė, kurios dominantė yra skolinys, o sinonimas mišriakilmis terminas:

„gripė arba išpaniškoji liga“⁴⁴ Dbrt 178 3.

⁴⁴ Toks publikacijos pavadinimas, pačiame tekste pavieniui vartojami šie terminai: *išpaniškoji liga*, *gripė*, *influenca*, *gripės liga*.

3.1.3. Sinonimai siejami kableliu. Tai vienetinis sinonimų pateikimo atvejis – pirmenybė teikiama savakilmiui terminui:

„Kruvinosios gyviai⁴⁵, bakterijos yra veikliausios per karščius“ MB 1 11.

3.2. Tų pačių ir skirtingų tekstų medicinos terminų sinoniminiai ryšiai. 1918 m. didesnės apimties medicinos publikacijose neretai tai pačiai sąvokai įvardyti vartojama keletas terminų. Pasitaiko, kad tame pačiame tekste sinonimai vartojami pramaišui. Tokius sinoniminius terminus nėra sunku identifikuoti to paties teksto ribose. Antai toliau pateikiamuose sakiniuose ta pati liga tame pačiame tekste vadinama keliais skirtingais terminais, kurių sinonimiškumas abejonių nekelia:

- (1) „Bestingdama vaistinės. Tai paskelbiama lietuviams vaistinėms. Ska-piškyje ne blogiausia vieta aptiekai“ LA 93(141) 3;
- (2) „Tuo-tarpu teįtaisė dar šiuodu skyriu: <...> ir skyrių apsaugoti nuo pasi-utimo. <...>. Skyrius, kuris darbuojasi apsaugojimu nuo siutligės, skiepys tokius asmenis, kuriems buvo įkandęs arba bent kiek įbrėžęs pasiutęs šuo, jei kitaip pasiutimo liga nebutų galima išvengti“ Dbrt 27 3.

Tačiau, kaip minėta, sinoniminiu ryšiu susijusių terminų aptinkama ir skirtinguose tekstuose. Juos identifikuoti gal kiek sunkiau, bet įmanoma. Šiuo atveju tą ryšį tarp skirtingų tekstų tą pačią sąvoką įvardijančių me-dicinos terminų galima mėginti nustatyti remiantis tekstų tematika, ter-minų vartojimo kontekstu, tame pačiame tekste greta pateiktais sinonimais, įvardijamosios sąvokos požymiais (jei tokie nurodomi tekste) ir pasitelkiant papildomą šaltinį, pavyzdžiui, LKŽe ar dalykinę literatūrą.

Pirmiausia palyginkime konkrečius kelių sinoniminių anatomijos ter-minų pavyzdžius iš skirtingų leidinių publikacijų.

Žarna – grobas (lot. *intestinum*); skilvis – vėdarėlis (lot. *ventricu-lus*). *Dabarties*, *Tėvynės sargo* ir *Aušros Vartų kalendoriaus* publikacijose anatomijos terminai *grobai* ir *žarnos* pavartoti ta pačia „vamzdelio pavi-dalo virškinimo trakto dalies, prasidedančios nuo skrandžio“ reikšme, o *skilvos* ir *vėdarėlis* – „skrandžio“ reikšme:

- (1) „atsiranda gerklėje slogos, taipojau kaip ir skilvyje bei grobuose“ Dbrt 178 3;
- (2) „Liga labai įvairuoja: vienam ligoniui liga labiau plaučius, gerklę ir nosį ap-ninka, kitam – vėdarėlį bei žarnas“ TS 36 14;
- (3) „Šiandien yra išrodyta, kad šiltinės bacijos patenka į kūną per vėdarėlį ir žarnas, ypatingai vartojant užkrėstą mikrobais vandenį“ AVk 51.

⁴⁵ LKŽe 1 gyvīs 4. „parazitai“.

Kas gi leidžia terminus *žarna* ir *grobas* bei *skilvis* ir *vėdarėlis* laikyti sinonimais? Pirma, trijuose tekstuose rašoma apie tas pačias užkrečiamąsias ligas – influencą ir dizenteriją ir tų pačių organų, kurie veikiami tų ligų, pavadinimai pateikiami greta – (1) *skilvys* bei *grobai*, (2) *vėdarėlis* bei *žarnos*, (3) *vėdarėlis* ir *žarnos*. Antra, LKŽe *grobas* 3. „žarna“, 1 *vėdarėlis* žr. *vėdaras* 4. „skrandis“, *skilvis* 3. „skrandis“.

Sąnarys – *narys* (lot. *articulatio*). *Pavasario* publikacijose „Žmogaus kaulai“ ir „Oda“ sinonimiškai vartojami griaučių sistemos organo – kaulų sunėrimo jungties – pavadinimai:

- (1) „Tos vietos, kur kaulai liuosai jungiasi vienas su kitu vadinasi nariai“ Pvs 7 13;
- (2) „Oda tampri. Ji tempiasi, kai mes lenkiame sąnarius ir susitraukia, kai juos atitiesiame“ Pvs 10 12.

Iš ko galima spręsti, kad terminai *narys* ir *sąnarys* yra sinonimai? Pats paprasčiausias būdas patikrinti, ar šie terminai yra sinonimai, tiesiog atsi-
versti LKŽe, kuriame pirmoji žodžio *narys* reikšmė yra „sąnarys“. Kitas būdas yra tekstų, kuriuose vartojami minėti terminai, tematika (šiuo atveju abu sakiniai paimti iš straipsnių iš žmogaus anatomijos srities). Čia taip pat gelbsti terminų vartojimo kontekstas. Pirmame sakinyje rašoma apie vietas, kuriose jungiasi kaulai⁴⁶, palyginkime *Žmogaus anatomijos vadovėlio* sakinį: „visos kaulų jungtys skirstomos į ištisines ir sąnarius. <...>. Sąnariams būdingas bruožas – plyšys tarp susijungiančių kaulų“ (Stropus, Tamašauskas, Paužienė 2005: 98). Antrajame sakinyje minima viena iš sąnarių savybių – judėjimas, t. y. lenkimas, atitiesimas. Palyginkime kitą minėto vadovėlio sakinį: „Reikšmingiausia kaulų jungčių savybė yra judėjimas“ (Stropus, Tamašauskas, Paužienė 2005: 98). Taigi iš to, kas pasakyta, galima teigti, kad skirtinguose tekstuose terminai *nariai* ir *sąnariai* įvardija tą pačią anatomijos sąvoką „kaulų jungtį“.

Gerklė – *koserė* (lot. *pharynx, larynx*). Gydytojų E. Draugelio ir A. Vi-
leišio *Tėvynės sarge* paskelbtuose straipsniuose sinonimiškai vartojami kvė-
pavimo organų sistemos organą – gerklas – įvardijantys terminai:

- (1) „Gerklė truputį paraudo, ryjant, arba kosint jautė skausmus“; „Koserė parausta ir truputį patinsta“ TS 36 14;
- (2) „burna džiuista ir gerklę skauda ryjant“ TS 34 6.

Terminai *gerklė* ir *koserė* pateikti iš dviejų skirtingų tekstų, kuriuose rašoma apie tą pačią – influencos – ligą, kurios vienas iš požymių – gerklės

⁴⁶ Čia ir iliustraciniuose sakiniuose pabraukta mano – P. Z.

skausmas – minimas abiejų tekstų sakiniuose. Be to, šių terminų reikšmės dar patikrintos LKŽe: *gerklė* 1. „priekinė kaklo dalis (*pharynx, larynx*)“ ir *koserė* 1. „gerklė“. Šitai leidžia teigti, kad minėti terminai yra sinonimai.

1918 m. pagrindinė medicinos publikacijų tema buvo infekcinės ligos, apie jas daugiausia rašyta, taigi ir vartota nemažai terminų joms įvardyti. Reikia pasakyti, kad ne tik skirtingose publikacijose infekcinė liga vadinama nevienodai, bet ir tame pačiame tekste nesitenkinama vienu terminu – įvairuoja rūšinis tos ligos dėmuo – limpanči / limpančioji / limpama / limpamoji / užkrečiama / už(si)krečiamoji / užkrečiamoji liga:

„Kartas nuo karto apsipainioja pas mus limpančiosios ligos, kuriomis užsikrėčia ne tik šeimynos, bet ir ištisi sodžiai“ Kk 69; „Apsisaugojimui nuo limpančių ligų neužtenka gerų norų“ Kk 69; „Užtat, norint, kad limpamos ligos nesiplėstų, reikia triobą ir kiemą, patalines ir baltinius užlaikyti švariai“ Kk 74; „Kaip išsisaugoti limpamųjų ligų?“ MB 1 11;

„Prie ligoninės įtaisė išutinėjimą įstaigą; todėl dabar galima ir šituo budu naikinti užkrečiamosios ligos“ Dbrt 11 3; „Užkrečiamomis ligomis sergančių ligonių“ Dbrt 96 3; „Rožė yra tai užsikrėčiamoji liga“ TS 10 14; „Stenkitės atskirti sergančius užkrečiamomis ligomis“ TS 5 15; „Beriamoji šiltinė – pavojinga užkrečiamoji liga“ TS 1 14; „Čia-pat priguli ir skiepijimas nuo užsikrėčiamųjų ligų“ Dbrt 27 3.

Kruvinoji – kruvinoji liga – krauligė – raudonoji (lot. *dysenteria*). Dažna to meto infekcinė liga – dabar vadinama graikizmu *dizenterija* – taip pat turėjo keletą pavadinimų. Toliau pateiktuose penkių skirtingų tekstų sakiniuose minėti terminai įvardija tą pačią ligą, plg.:

- (1) Kruvinoji (desinterija) yra limpama liga. Prasideda ji viduriuose: iškart retai, paskui labai ir tankiai paliuosuoja vidurius MB 1 11,
- (2) „Šio mėnesio 18 d. posėdžių salėje, karinės valdžios name Vilniuje buvo posėdis, kame kalbėjo apie priemones grumti kruvinajai ligai. <...>. Musės kruvinąją išplatina“ Dbrt 79 3;
- (3) „Praėjusiais metais labai buvo išsiplėtusi kruvinoji, ypačiai žinoma orui sušilus, vasaros metu“ DB 20 4;
- (4) „Dizenterija arba kruvinoji. <...>. Apsireiškia ji tuo, kad žmogus ima su kraujais viduriuoti“ TS 2 16;
- (5) „Yra susekta, kad krauligė atsiranda vidurvasaryje ir pirmuoju rudens laiku: Liepos, rugpjūčio ir rugsėjo mėnesiais. <...>. Ta liga nesunku pažinti. Ji prasideda drugiu, vėmimu ir viduriavimu. Išpradžios išmatos išrodo, kaip paprasto viduriavimo. Bet veikiai užėina pilvo skaudėjimas ir po išmatų iš-eina kiek gleivių su krauju. Viena iš svarbiausių priemonių kovoti su kruvinąja, yra geras įtaisyimas išeinamosios vietos⁴⁷“ Dbrt 98 3;

⁴⁷ Retinta originale.

- (6) „Pereitais metais šiuo laiku, mūsų apylinkėje buvo labai išsigalėjusi raudonoji ir pakirto net kelias dešimtis žmonių“ DB 44 14.

Pirmo, antro, ketvirto ir penkto tekstų sakiniuose terminų *kruvinoji* ir *desinterija*, *kruvinoji liga* ir *kruvinoji*, *dizenterija* ir *kruvinoji* bei *krauligė* ir *kruvinoji* sinonimiškumas abejonių nekelia – jie tekste vartojami arba greitai, arba pramaišiu.

Keblesnis rodosi šešto teksto terminas *raudonoji*, nes tai vienetinis šio termino pavartojimo atvejis. Taigi ar *raudonoji* taip pat reiškia „dizenteriją“?

1918-ųjų straipsniuose, kuriuose rašoma apie ligas, paprastai nurodomi jų būdingi požymiai, vadinamieji ligos apsiraiškimai. Taigi pirmo teksto sakinyje rašoma, kad susirgus kruvinąja „labai ir tankiai paliuosuoja vidurius“; antro teksto sakinyje pažymima, kad ligą platina musės; ketvirto teksto sakinyje nurodyta, kad ligoniui prasideda kruvinas viduriavimas; penkto teksto sakiniuose rašoma, kad ligonis pradeda viduriuoti, jam skauda pilvą, išmatose pasirodo kraujingų gleivių. Taigi ligos, aprašytos minėtuose tekstuose, požymiai tie patys.

Medicinos enciklopedijos duomenimis, dezinterija „dažniau sergama vasarą ir rudenį; tuomet dizenteriją dar platina musės“, ligoniui raižo pilvą, prasideda viduriavimas, išmatose atsiranda gleivių, kartais kraujo“ ME I 201. Kad ligą platina musės, pažymima antro teksto sakinyje – „musės kruvinąją išplatina“, o kad ši liga dažniausia šiltuoju sezonu – trečio teksto sakinyje – „žinoma orui sušilus, vasaros metu“.

LKŽe žodis *kruvinoji* fiksuotas kaip medicinos terminas su pažyma *med.*, kurio pirmoji reikšmė yra „dezinterija“. Iš trijų tame žodyne pateiktų žodžio *krauligė* reikšmių (1. „galvijų liga, pasireiškianti kraujuotu šlapinimusi“, 2. „kraujo liga“⁴⁸, 3. „kruvinoji (?)“) ir iš dviejų žodžio *raudonoji* reikšmių (*raudonoji* 1. „dizenterija, kruvinoji“, 2. žr. *raudonligė* 1. „tokia kiaulių užkrečiama liga (*erysipelas suis*)“) šiuo atveju mums rūpi tik šių žodžių „kruvinosios“ reikšmė.

Tad galima teigti, kad šešiuose skirtinguose tekstuose vartojami terminai *kruvinoji*, *kruvinoji liga*, *krauligė* ir *raudonoji* pavadina tą pačią ligą – dizenteriją – taigi yra sinonimai.

Bado / beriamoji / dėmėta / dėmėtoji šiltinė (lot. *typhus exanthematicus*). Dažniausia karo metu siautusi liga buvo dėmėtoji šiltinė. 1918-ųjų medicinos straipsnių autoriai ją vadino keliais terminais:

⁴⁸ Kraujo gamybos organų liga.

- (1) „Dėmėtąją šiltinę, kuri karo metais labai išsiplatino, perneša utėlė nuo ligonių ant sveikų“ Dbt 98 3;
- (2) „Beriamoji šiltinė – pavojinga užkrečiamoji liga. <...> Kelioms dienoms praslinkus paprastai išberia kūną smulkios, raudonos dėmelės. <...> beriamoji šiltinė labai greitai platinasi bėdinose ir nešvariose miestų dalyse, kur ankštai susikimšę gyvena žmonės, kaip antai kalėjimuose, nakvynės namuose ir kariuomenėje, pavyzdžiui, per karą. Užstojus gi bado metams, labai išsiplatina tarp žmonių, kuriems atsieina bado ir alkio pakęsti. Užtai ją dar bado šiltine vadina. <...> Drapanų utėlės, prisisiurbusios ligonio kraujo, kuriame yra beriamosios šiltinės mikrobo, nukeliauja ant sveikų žmonių“ TS 1 14;
- (3) „Dėmėtos šiltinės prasideda ir-gi karščiu, bet drauge ant kuno atsiranda daug raudonų dėmių. Užsikrečia žmonės ta liga per utėles ir blakes“ MB 1 11;
- (4) „Gi šit ir mūsų šalyje, negana to, kad taip ilgai karas siautė, pernai buvo įsigalėjusi kruvinoji liga, o šiemet ima plisti dar baisesnė, dar limpamesnė liga – dėmėtosios arba beriamosios šiltinės“ LA 42 1.

Pirmame tekste vartojamas terminas *dėmėtoji šiltinė*, antrame – *beriamoji šiltinė* ir *bado šiltinė*, o trečiame – *dėmėta šiltinė*. Šių terminų sinonimiškumo klausimą išsprendžia ketvirtas tekstas, kurio sakinyje sinonimiškai vartojami terminai *dėmėtoji šiltinė* ir *beriamoji šiltinė*.

Kad visuose keturiuose skirtinguose tekstuose rašoma apie tą pačią ligą, rodo ir juose aprašyti ligos požymiai – tą ligą platina utėlės, ja susirgus išberia kūną raudonomis dėmelėmis, ji plinta karo, bado metais. *Medicinos enciklopedijos* duomenimis, dėmėtoji šiltinė „plito karų metu, badmečiais, t.y. labai pablogėjus gyvenimo sąlygoms; ligą platina utėlės, daugiausia drabužinės“ ME I 169.

Taigi šios informacijos pakanka teigti, kad skirtinguose tekstuose terminai *bado* / *beriamoji* / *dėmėta* / *dėmėtoji šiltinė* įvardija tą pačią ligą ir yra sinonimai.

Gripė – gripės / influencos / ispanų / ispaniška / išpaniškoji liga – influenza – ispanų gripė – „mados liga“ – irmedė (lot. *influenca*). Viena iš dažniausių užkrečiamųjų ligų, siautusių 1918-aisiais Lietuvoje, buvo gripas. Spauldoje ši liga vadinta labai įvairiai, pavyzdžiui, straipsnyje „Gripė arba išpaniškoji liga“ ji įvardyta net penkiais terminais:

- (1) „Tuokart ją vadino „mados liga“; „Nežinia, kada pirmiausiai pasirodė išpaniškoji liga“; „Išmatose dažnai randama influencos bacilų“; „gripės liga paprastai nėra sunki, pakyla karštis (38-40oC); sąnariai ir strėnos skausta, vidutinė akių plėvelė įkaista, atsiranda gerklėje slogos, taipojau ir skilvyje bei grobuose. Tai taip ir prasideda gripė“ Dbt 178 3.

Kai kurie iš šio teksto ir kitokie gripo pavadinimai vartojami ir kituose tekstuose, pvz.:

- (2) „I n f l u e n c a yra tas pat kas ir vadinamoji i s p a n ū l i g a; Pati savaime i n f l u e n c o s l i g a nėra baisi; k ū n o t e m p e r a t ū r a greitai pasikelia iki 39 arba net iki 40 laipsnių Celsiaus. Prie to prisideda s i l p n u m a s, pragaišta noras valgyti, prie vienių prisikabina snaudulys, prie kitų nervų suerzinimas. Be to dar, ligonis skundžiasi, jog jam s k a u d a nosies kaulas, kaktą, k r y ž i u s, r a n k o s i r k o j o s, dažnai ir labai smarkiai, slogas ir sausas kosulys nuolatos kankinąs; akys jam paraudonuoja, burna džiusta ir gerklę skauda ryjant, liežuvis buna baltas“ TS 34 4–5;
- (3) „Šį rudenį pribuvo ir pas mus nelaukiama viešnė: „i s p a n i š k a l i g a“, kuri suguldė bemaž visą parapiją. <...>. Ligos apsireiškimai maždaug tokie: išpradžios kyla k a r š t i s, k a u l u s l a u ž o, g a l v o s s k a u s m a s, paskiaus krinta ant plaučių, kaip uždegimas“ Vnb 43 675;
- (4) „Visai nesenai Lietuvoje pradėjo siausti kažkokia nauja, nepaprasta liga. <...>. Įsižiūrėjus į šios ligos apsireiškimus, gauname įspūdžių, kad ji visai ne nauja: tai paprastoji influenza arba gripas. <...>. Liga apsireiškia gan staigiai. Po dienos kitos negaliavimo, staiga p a k i l a k a r š t i s, g a l v ą s k a u d a, s t r ė n a s, užveina s i l p n u m a s“ TS 36 13;
- (5) „Taip vadinamoji mūsų kalba „i r m e d ė“, o daktarų kalboje „i n f l u e n c a“, šiandieną gavo išpaniškiosios vardą, nes-gi ten apsireiškė augštesniajame laipsnyje. Tą ligą galima gauti savaime nuo persišaldymo, ypač drėgname laike. Ji apsireiškia g a l v o s s k a u s m u ir šalčio laužymu. <...>. pasikelia kuno t e m p e r a t ū r a (karštis) ir ligonis, atgula. Jam, s k a u s t a k i e k ir k a u l a i“ Kk 69;
- (6) „kad ir Lietuvoje tokia palyginti lengva liga, kaip i s p a n ū g r i p ė, daugybę žmonių papiauna“ DB 56 4.

Kadangi kalbamajai ligai pavadinti spaudoje būta daug terminų, kai kurie iš jų, kaip matyti kitų tekstų sakiniuose, pasikartoja. Šiuo atveju pirmasis tekstas, kuriame gripas įvardijamas penkiaais terminais, galėtų būti atspirties taškas terminų sinoniminiam ryšiui nustatyti. Tačiau bene patikimiausias minėtų terminų sinonimiškumo įrodymas yra ligos, kurią įvardija tie terminai, požymiai, aprašyti ir pasikartojantys visuose tekstuose – pakilęs karštis, sąnarių ir strėnų skausmas (žr. 1-ąjį tekstą), pakilusi kūno temperatūra, silpnumas, nosies kaulo, kaktos, kryžiaus, rankų ir kojų skausmas (žr. 2-ąjį tekstą), kylantis karštis, kaulų laužymas, galvos skausmas (žr. 3-iąjį tekstą), kylantis karštis, galvos ir strėnų skausmas, silpnumas (žr. 4-ąjį tekstą), galvos ir kaulų skausmas, pakilusi kūno temperatūra (žr. 5-ąjį tekstą).

Medicinos enciklopedijos duomenimis, gripas prasideda staiga: „p a k y l a t e m p e r a t ū r a, krečia šaltis, s k a u d a g a l v ą, ypač kaktą, akių obuolius, r a u m e n i s, sąnarius, laužo visą kūną“ ME I 309.

Taigi galima teigti, kad visuose šešiuose skirtinguose tekstuose rašoma apie tą pačią užkrečiamąją ligą – gripą – ir terminai, vartojami tai ligai įvardyti, yra sinonimai.

(Ligos) antkryčiai – (ligos) diegai – bakterijos – (ligos) mikrobai. 1918 m. medicinos straipsniuose ligas sukeliantys organizmai vadinami keliais terminais. Gydytojas A. Vileišis juos vadino lietuviškai:

- (1) „Džiovos priežastis yra maži, paprasta akimi nematomi, gemulėliai – antkryčiai (ligos diegai)“ TS 7 14;
- (2) „Sergėtis nuo jos reikia tokiais pat būdais, kaip ir nuo šiltinių, nuo koleros, t. y. neįsileisti į savo vidurius tos ligos diegų“ TS 2 16.

Šie lietuviški terminai aptinkami ir kitų autorių straipsniuose:

- (3) „Žinodamas, iš kur kyla limpamosios ligos, negalėsi jų išsisaugoti, jei aplinkui bus patogios sąlygos tų ligų antkryčiams veistis“ DB 56 4;
- (4) „Visos tos limpamos ligos turi gyvą limpamą medžiagą, kuri nuo vieno žmogaus prilimpa kitam ir užkrečia jį ta pačia liga. Po daug vargo, mokslininkams pavyko susekti, kad tie ligos diegai priklauso prie mažiausiųjų žinomų augalų gyvybių“ Dbrt 98 3.

Pirmo ir antro tekstų sakiniuose terminų sinonimiškumas neabejotinas – abu tekstai parašyti to paties autoriaus; pirmame tekste terminai *antkryčiai* ir *ligos diegai* pateikiami greta, o antrame tekste autorius vartoja vieną iš minėtų sinoniminių terminų. Šiuo atveju LKŽe duomenys gelbsti tik iš dalies – *diegas* 3. „užuomazga, pradą“, bet *antkrytis* „ligos priepuolis, užsikrėtimas, epidemija“.

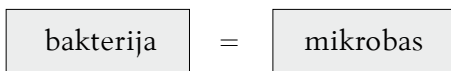
Be minėtų lietuviškų terminų, A. Vileišis, būdamas gydytojas, negalėjo nevertoti ir graikiškos kilmės terminų *bakterija*, *mikrobas*, kuriais jis taip pat vadino ligų sukėlėjus:

„Kaip kitos užkrėčiamosios ligos, taip ir beriamoji šiltinė turi tam tikrų savo diegų – mikrobų. Tie mikrobai gyvena susirgusiojo beriamąja šiltine ligonio kraujuje“; „Užsikrečia žmogus šiltine, kada patenka jo kūnan tos ligos bakterijų. Tos bakterijos yra tai mažutėliai gyvūneliai, kurių paprastai akimis visiškai nepamatysi“ TS 1 14.

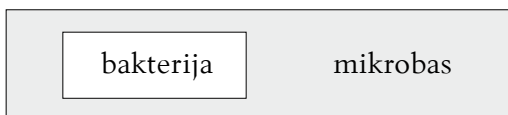
Tie skoliniai vartojami ir gydytojo D. Alseikos straipsnyje „Sveikatos reikalai Lietuvoje“:

„Apsikrečiamąja liga žmogus suseraga delto, kad jo kūnan patenka ypatingi, labai maži gyvūneliai, vadinamieji mikrobai arba bakterijos“ Svk 1 2.

Kaip matyti iš pastarųjų dviejų iliustracinių sakinių, terminai *bakterija* ir *mikrobas* gydytojų vartojami sinonimiškai, jie susiję lygiareikšmiškumo (tapatumo) santykiu (plg. Gaivenis 2002: 40), kurį galima pavaizduoti šitaip:

Dabartinės medicinos terminijos atžvilgiu kalbamieji terminai nėra sinonimai. Mikrobai yra platesnė sąvoka, o bakterija – tik tam tikra mikrobų rūšis. Jie susiję įeities santykiu (plg. Gaivenis 2002: 41), kurį grafiškai galima pavaizduoti šitaip:

Terminus *bakterija* ir *mikrobas* sieja hiponiminiai – hiperoniminiai santykiai: hiperonimas *mikrobas*, o jo hiponimas – *bakterija*. Taigi 1918-aisiais sąvokos *bacterium* ir *microbium* dar buvo tapatinamos.

4. Medicinos terminų variantiškumas. Vienas iš būdingų 1918 m. medicinos terminijos bruožų – variantiškumas. Varijuojančių terminų daugiausia aptikta skirtingose medicinos publikacijose, kurios rašytos skirtingų žmonių, taigi šitai irgi turėjo įtakos variantų atsiradimui.

Pasitaikė dviejų tipų – (1) fonetinių ir ortografinių, arba rašybos (žr. Mitkevičienė 2004: 125) bei (2) morfologinių (žr. Župerka 1983: 28; Mičiūnaitė 2009: 143, 172, plg. Ахманова 2005: 71) – variantų:

- (1) „Džiova yra tai plaučių liga, kurią gauna ne iš peršalimo, bet per užsikrėtimą nuo kitų ligonių“ TS 7 14; „Užsikrėtimo būdų yra daugybė“ TS 34 5;
- „Šonikauliai yra tai lenkti kaulai, kurie apsupa krūtinę ir pryšakyje yra prijungti krimsliais prie krūtinės kaulo“ Pvs 7 13; „Atsiranda rausvos plėmelės ant krūtinės, kurios plečiasi, užimdamos visą kuną“ Kk 71;
- „Pastebėta taip pat, jos influenza labai pavojinga palinkusiems prie džiovos arba jau sergantiems džiova“ TS 34 7; „Stenkitės atskirti sergančius užkrečiamomis ligomis (raupai, difteritas, šiltinė, kolera, džuma, kokliušas, tymai, skarletina, dizenterija, džiova, sifilis), o jiems pasveikus arba mirus dezinfekuokite jų būtą ir daiktus“ TS 5 15;
- „Taip vadinamoji mūsų kalba „ir medė“⁴⁹; o daktarų kalboje „influenca“, šian dieną gavo išpaniškosios vardą, nes-gi ten apsirėiškė augštesniajame laipsnyje. Tą ligą galima gauti savaime nuo persišaldymo, ypač drėgname laikė“ Kk 69; „Ir medė limpa, bet tik nuo prakaito; oru ji kaip ir nevaikščioja“ Kk 70;

⁴⁹ Retinta straipsnio originale.

- (2) „Kai kuriose <...> delnos vietose oda yra kieta ir stora“ Pvs 10 12; „Kad raumenys ištiesai būtų prikergti prie pirštų, kuriuos jie judina tai delnas neapsakomai būtų storas, pirštai būtų nepatogūs ir negalėtų atlikti kaikurių judėjimų“ Pvs 8 11;
- „Raumens, ypačiai kojų, spaudžiant skauda“ AVk 54; „Gyvo žmogaus kūno raumenys yra panašūs į gumos pluoštus; jie taip pat, kaip guma, gali išsitempti ir susitraukti“ Pvs 8 11.

Terminų variantų 1918-ųjų medicinos publikacijose galėjo rasti dėl įvairių tiek kalbinių, tiek nekalbinių priežasčių – nenusistovėjusios rašybos, autoriaus kalbos mokėjimo, redakcinių ir leidybos riktų ir pan.

5. Vietoj apibendrinimo. 1918 m. medicinos terminija teikia naudingos informacijos Lietuvos medicinos istorijai (kokios tūmet buvo svarbiausios sveikatos problemos, kokiomis ligomis sirgo žmonės ir kaip nuo jų gydėsi, kokios buvo ligų profilaktikos priemonės ir būdai, kas ir kur gydė ligonius ir pan.), lietuvių kalbai ir terminologijai. Viena vertus, jau ir prieš 100 metų medicinos ir sveikatos klausimais rašę autoriai vartojo nemažai terminų, kurie savo reikšmėmis ir sandara nepakitę pateko į dabartinę medicinos mokslo kalbą ir terminiją, tačiau, kita vertus, savo lietuviškumu, vaizdumu, reikšmių ir raiškos įvairumu ta terminija skiriasi nuo dabartinės lietuvių medicinos terminijos, o tos skirtybės daro 1918-ųjų medicinos terminiją savitą, todėl ir įdomią savo turiniu ir forma.

IŠVADOS

1. 1918 m. nutrūkus iki tol ėjusios specializuotos medicinos spaudos leidybai, medicinos ir sveikatos klausimais rašyta kitokioje (nespecializuotoje) periodinėje to meto spaudoje. Daugiausia laikraščiuose skelbtose publikacijose minėtais klausimais atsispindi tų metų sunki sveikatos reikalų padėtis ir aprašomos opiausios sveikatos problemos – užkrečiamosios ligos, jų požymiai ir gydymas, ligonių priežiūra, higiena, gydymo specialistų (gydytojų, felčerių, akušerių ir kt.) ir gydymo įstaigų (ligoninių, poliklinikų, vaistinių ir kt.) poreikis.

2. 1918 m. medicinos terminija yra įdomi dalykiniu atžvilgiu. Ji teikia naudingos ir unikalios informacijos Lietuvos medicinos istorijai.

3. Lingvistinė semantinė ir struktūrinė medicinos terminų analizė rodo, kad 1918-aisiais nemažai pagrindinių terminų jų reikšmės ir raiškos atžvilgiais perimta iš ankstesnio laikotarpio šaltinių, tuos terminus yra vartoję

iki 1918 m. medicinos, sveikatos ir gydymo klausimais rašę autoriai. Bent kiek radosi ir naujų terminų, kaip tų metų realijų, pavyzdžiui, karo, išdava.

4. Tirtų medicinos tekstų terminijos apimtis – per 700 skirtingų terminų vienetų. Didžiąją jų dalį (66 %) sudaro savakilmiai (grynai lietuviški) terminai. Lygiomis dalimis pasiskirstę svetimakilmiai (17 %) ir mišriakilmiai (17 %) terminai.

5. Medicinos, sveikatos ir gydymo temomis rašantiems autoriams reikėjo įsivaizduoti savo adresatą – paprastą lietuvių skaitytoją, taigi dalykinę informaciją jie turėjo pateikti populiariai ir suprantamai, vartoti daugiau lietuviškų terminų, kurie būtų žinomi ir aiškūs skaitytojui. Lietuviški anatomijos terminai daugiau mažiau jau buvo nusistovėję. Labiausiai įvairavo klinikos terminai, ypač ligų pavadinimai, kurie pasižymėjo sinonimų ir variantų gausa, nors nemažai daliai ligų pavadinimų dar trūko tikslumo. Vientisinių (arba gimininių) – paprastųjų (toliau darybiškai neskaidomų) – terminų yra palyginti nedaug, dažniausiai tai anatomijos terminai. Didžioji dalis vientisinių terminų yra išvestiniai žodžiai – beveik trisdešimties priesagų vediniai, galūnių ir priešdėlių vedinių bei dūrinių nedaug. Rūšinių, arba sudėtinių, sąvokų palyginti su gimininėmis tirtuose tekstuose įvardyta žymiai daugiau, taigi vyrauja sudėtiniai terminai, tarp kurių gausumu išsiskiria dvižodžiai kilmininkiniai žodžių junginiai (trižodžių ir daugiažodžių nėra daug).

Nemažai svetimakilmių medicinos terminų nėra nauji, o jau vartoti kalbamųjų metų publikacijų autorių pirmtakų. Didžioji dalis tų skolinių yra kilę iš klasikinių graikų ir lotynų kalbų. Be iš šių kalbų kilusių skolinių, dar vartota slaviškos, prancūziškos, vokiškos, itališkos kilmės žodžių. Dauguma svetimakilmių terminų yra tarptautiniai žodžiai, kurie tebevartojami dabartinėje lietuvių medicinos terminijoje.

Sudėtiniai mišriakilmiai terminai kiekybiškai lenkia vientisinius hibridus.

6. Daugiausia rašyta apie užkrečiamąsias ligas. Tai lėmė ligų pavadinimų gausą tirtose medicinos publikacijose. Ligos, jų gydymas ir profilaktika neatsiejama nuo anatomijos bei farmacijos, tad kitos dvi nemažos reikšminės grupės yra kūno dalių ir organų bei gydymo priemonių pavadinimai. Kitas svarbus dalykas – kas ir kur gydė ligonius. Taigi vartota su medicina ir gydymu susijusių asmenų ir įstaigų bei patalpų pavadinimų. Šių reikšminių grupių terminų perpus mažiau. Neišsiversta ir be įvairių, daugiausia abstrakčios reikšmės, terminų.

7. 1918 m. medicinos tekstuose sinonimija yra dažnas terminų semantinių tarpusavio santykių tipas. Sinoniminiu ryšiu susijusių terminų neretai tame pačiame tekste. Jie vartojami greta arba pramaišiu. Gretutiniai sinonimai pateikiami dviem pagrindiniais būdais: skliaustuose ar siejami jungtuku *arba*.

8. Sinoniminius terminus identifikuoti to paties teksto ribose nesunku – čia gelbsti minėtasis – gretutinis arba mišrusis – jų vartojimas. Tuo tarpu sinoniminį ryšį tarp skirtingų tekstų terminų apčiuopti kebliau. Tą ryšį galima nustatyti remiantis tekstų tematika, terminų vartojimo kontekstu, tame pačiame tekste vartojamais sinonimais, įvardijamosios sąvokos požymiais ir papildomais šaltiniais (pvz., LKŽe, vadovėliais).

9. Terminų sinonimija ir variantiškumas byloja apie tų metų medicinos terminijos nepastovumą, dar, manding, ir tai, kad pagrindinis rašančiųjų tikslas buvo populiariai ir paprastam skaitytojui suprantamai perteikti informaciją apie ligas, jų požymius ir gydymą, o į raišką dėmesio kreipta mažiau, be to, dalis variantų gali būti redakcinės ir leidybinės klaidos. Kiekvienas autorius vienai ar kitai sąvokai pavadinti vartojo jam žinomus terminus, tai taip pat turėjo įtakos sinonimų atsiradimui.

10. Tiriamąją terminiją neabejotinai veikė gyvoji kalba – 1918 m. tekstuose nemažai terminų, paimtų iš gyvosios vartosenos, pvz.: *kruvinoji, raudonoji, krauligė, slankstas, slogas, gyduolė, pribuvėja, grobas, krimslis, koserė, lėlėlė* „akies vyzdys (pupilla)“, *ryšelis, skilvis, žvyna, atmatai, suputimas* „sutinimas, subrinkimas“, *laužymas* „gėlimas, skaudėjimas“, *kraujo vaikščiojimas* „kraujo cirkuliacija“, *diegas* „užuomazga, pradas (ligos)“, *plaišena* (terminologizuotas žodis), *užkaitimas* „uždegimas“, *liginimas* „slaugymas“. Be to, esama vaizdingų terminų, pvz.: *kraujo vaikščiojimas, krūtinės kamaraitė, niežų krūmas, prakaito skylutė, sausų gyslų ryšelis*.

11. Tirtuose tekstuose dar ganėtina netikslių medicinos terminų, kuriais įvardijamos daugiausia rūšinės sąvokos yra nepakankamai aiškos, pvz.: *ausų užkaitimas, plėvės užkaitimas, šonkaulių užkaitimas, vidurių sluoga, vidurių sugedimas, kvėpavimo takų slogas, skilvio sugedimas*.

12. Jau ir prieš 100 metų medicinos, sveikatos ir gydymo klausimais rašę autoriai vartojo nemažai terminų, kurie nepakitę pateko į dabartinę medicinos mokslo kalbą ir terminiją, tačiau savo lietuviškumu, vaizdumu, reikšmių ir raiškos įvairumu ta terminija skiriasi nuo dabartinės lietuvių medicinos terminijos.

PAGRINDINIŲ ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

AVk – <i>Aušros Vartų kalendorius</i>	Kk – <i>Kauno kalendorius</i>	Svk – <i>Sveikata</i>
Dbrt – <i>Dabartis</i>	LA – <i>Lietuvos aidas</i>	TS – <i>Tėvynės sargas</i>
DB – <i>Darbo balsas</i>	MB – <i>Moterų balsas</i>	Vnb – <i>Vienybė</i>
FR – <i>Farmaceutų reikalai</i>	Pvs – <i>Pavasaris</i>	

PAGRINDINIAI ŠALTINIAI

- Ankietos reikalu. – Valdyba – *Farmaceutų reikalai*, 1918, sausis (Nr. 1), 3–4.
- Apsisaugojimas nuo kruvinosios ir jos gydymas vyr. rytų vado srityje. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, birželio 13 (Nr. 71), 3.
- Apsisaugojimas nuo limpamų ligų, ypačiai nuo krauligės. – parašė dr. Minkevičia, gyd. Savičo ligoninės Vilniuje. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, liepos 31 (Nr. 98), 3.
- Atsišaukimas į Lietuvos farmaceutus / Vilniaus liet. farmaceutų tarybos pirm. Steponas Nasvytis, sekr. Stasys Bytautas. – *Lietuvos aidas*, 1918, gruodžio 6 (Nr. 150), 3.
- Avižonis Petras. Higijena. – D-ras med. P. Avižonis. – *Darbo balsas*, 1918, gruodžio 24 (Nr. 56), 3–4.
- Čia atsidarė aptieka provizoriaus J. Stuko..., Kupiškis. – *Žinās*. – (Žinios iš Lietuvos. Įvairios žinios). – *Lietuvos aidas*, 1918, gruodžio 11 (Nr. 154), 5.
- Čia po visas parapijas taip yra išsiplatinusi ispanų liga..., Kaišiadorių a. – Krumplys⁵⁰. – *Pavasaris*, 1918, lapkričio 1 (Nr. 9), 18.
- Daktarų ir akušerių stoka. – O. Žl.⁵¹ – (Mūsų žinios. Žagarė). – *Darbo balsas*, 1918, balandžio 11 (Nr. 16), 11.
- Daktarų organizavimasis. – A. Trainaitis. – *Farmaceutų reikalai*, 1918, sausis (Nr. 1), 7.
- Dėku Dievui, jau gydytojų turime keletą..., Utena. – (Iš Lietuvos krašto). – *Vienybė*, 1918, rugsėjo 24 (Nr. 36), 562.
- Del gomeopatinių vaistinių. – J. Pundinas. – *Lietuvos aidas*, 1918, spalio 11 (Nr. 103), 2.
- Dėl kovos su dėmėtąja šiltine, Švenčionys. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, kovo 19 (Nr. 34), 3.
- Dėl ligoninės įsteigimo Gelvonyse. – P. D.⁵² – (Iš Lietuvių centralinio komiteto). – *Tėvynės sargas*, 1918, birželio 21 (Nr. 24), 4.
- Dėl sveikatos stovio Lietuvoje. – (Žinios iš Lietuvos. L. Tarybos žinios). – *Lietuvos aidas*, 1918, spalio 5 (Nr. 98), 3.
- Dėmėtosios šiltinės. – Kunigas Š.⁵³ – *Dabartis*, 1918, balandžio 17 (Nr. 13), 193–194.
- Didelė lietuvių ligoninė Vilniuje. – *Lietuvos aidas*, 1918, rugsėjo 5 (Nr. 83), 2.
- Dr. D. Alseika⁵⁴. Kaip išsisaugoti limpamųjų ligų? – *Sveikata*, 1918, gruodžio 25 (Nr. 1), 2.
- D-ras D. Alseika. Sveikatos reikalai Lietuvoje. – *Sveikata*, 1918, gruodžio 25 (Nr. 1), 1–2.
- Draugelis Eliziejus. Naujoji liga. – Dr. E. Draugelis. – *Tėvynės sargas*, 1918, spalio 30 (Nr. 36), 13–14.
- Draugelis Eliziejus. Šiltinės. – D-ras E. Draugelis. – *Aušros Vartų kalendorius 1919: Sodžiaus ir ir miesto lietuvių katalikų šeimynoms dovanėlė*. III metai. Redagavo Liūdas Gira, Vilnius: Žinynas, 1918, 50–54.
- Farmaceutams!. – Lietuvių farmaceutų sąjungos nariai J. Tartila, J. Putna, K. Markūnas. – *Lietuvos aidas*, 1918, gegužės 25 (Nr. 61), 2.
- Farmaceutams. – Kast. Stašys⁵⁵. – *Lietuvos aidas*, 1918, birželio 25 (Nr. 71), 2.
- Farmaceutų reikalais. – Ainis⁵⁶. – *Darbo balsas*, 1918, rugsėjo 27 (Nr. 37), 4–5.

⁵⁰ Bronius Stosiūnas?

⁵¹ Ona Žlabytė.

⁵² Povilas Dogelis.

⁵³ Juozas Šnapštys?

⁵⁴ Danielius Alseika.

⁵⁵ Konstantinas Stašys.

⁵⁶ Juozas Pronskus.

Farmaceutų reikalu. – Ainis. – *Lietuvos aidas*, 1918, lapkričio 27 (Nr. 142), 3.

Feldšeris. – Žiedelis⁵⁷. – (Mūsų žinios. Naujamiestis). – *Darbo balsas*, 1918, rugpjūčio 7 (Nr. 30), 11–12.

Gydytojų apsigyvenimas. – (Mūsų žinios. Vilnius). – *Darbo balsas*, 1918, rugpjūčio 30 (Nr. 33), 8.

Gydytojų domei. – Ten buvęs. – *Lietuvos aidas*, 1918, spalio 31 (Nr. 120), 4.

Gydytojų ir vaistininkų žiniai. – Seinų žmogus. – (Žinios iš Lietuvos. Po visą kraštą. Įvairios žinios). – *Lietuvos aidas*, 1918, liepos 18 (Nr. 80), 3.

Gripė arba ispaniškoji liga. – Alfred S. Radtke. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, lapkričio 1 (Nr. 178), 3.

Grumimas kruvinosios vyr.ryto vado valdžios srityje. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, liepos 2 (Nr. 79), 3.

Higienos mokslas ir mūsų mokyklos. – Ibis⁵⁸. – *Lietuvos aidas*, 1918, balandžio 20 (Nr. 47), 2.

Ispanų liga. – Eglaitė. – (Mūsų žinios. Biržai). – *Darbo balsas*, 1918, lapkričio 13 (Nr. 44), 15.

Iš Aglonos (Rusijoje) Vilniun tapo pargabenta daktaro J. Buzelio vedama lietuvių ligoninė... – (Žinių žinios. Vilniaus kronika). – *Tėvynės sargas*, 1918, birželio 14 (Nr. 23), 9.

Iš Kauno miesto ligoninės. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, liepos 28 (Nr. 96), 3.

Į draugus farmaceutus! – Proviz. Z. Kūzavas⁵⁹. – *Lietuvos aidas*, 1918, liepos 11 (Nr. 77), 2–3.

Įsteigė vaistininkų draugiją, Vilnius. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, rugsėjo 24 (Nr. 145), 4.

Kaip išsisaugoti limpamųjų ligų? – O. A.⁶⁰ – *Moterų balsas*, 1918, liepos mėn. (Nr. 1), 11–12.

Kalbos gryninimas. – L. G. – *Tėvynės sargas*, 1918, kovo 5 d. (Nr. 9), 1–2.

Kauno miesto ligoninė. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, sausio 24 (Nr. 11), 3.

Lietuviai-daktarai. – (Lietuviai svetur). – *Lietuvos aidas*, 1918, sausio 24 (Nr. 11), 4.

Lietuvių Sanitarinės Pagalbos Draugijos ligoninė. – (Žinios iš Lietuvos. Vilniuje). – *Lietuvos aidas*, 1918, spalio 18 (Nr. 109), 3.

Lietuvių Sanitarinės Pagalbos Draugijos Poliklinika ir Ligoninė nuo lapkričio 3 dienos ... pradėjo oficialiniai veikti ... – (Žinios iš Lietuvos. Vilniuje). – *Lietuvos aidas*, 1918, lapkričio 13 (Nr. 130), 5.

Lietuvių Sanitarinės Pagalbos Draugijos poliklinika ir ligoninė Vilniuje. – (Mūsų žinios. Vilnius). – *Darbo balsas*, 1918, lapkričio 6 (Nr. 43), 13–14.

Lietuvių Sanitarinės Pagalbos Draugijos Poliklinikos ir Ligoninės... pašventinimas įvyko šį sekmadienį... – Tekste: Vaižganto kalba. – (Žinios iš Lietuvos. Vilniuje). – *Lietuvos aidas*, 1918, lapkričio 5 (Nr. 123), 4.

Lietuvos vaistinės. – Lent. – *Lietuvos aidas*, 1918, sausio 22 (Nr. 10), 4.

Ligos. – Kazys Kairys. – (Mūsų žinios. Ilguva). – *Darbo balsas*, 1918, lapkričio 13 (Nr. 44), 14.

Ligos. – Sietynas. – (Mūsų žinios. Žemaitkiemis). – *Darbo balsas*, 1918, balandžio 18 (Nr. 17), 11.

Mūsų grįžusieji. – S.⁶¹ – *Lietuvos aidas*, 1918, lapkričio 17 (Nr. 134), 2.

Nedidelis Skapiškio miestelis stovi Mituvos paežeryje... – P. Gužas. – (Žinios iš Lietuvos. Po visą kraštą. Įvairios žinios). – *Lietuvos aidas*, 1918, rugsėjo 28 (Nr. 93), 3.

Oda. – J. T. – *Pavasaris*, 1918, lapkričio 23 (Nr. 10), 12–13.

Pamišėlių namas. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, vasario 21 (Nr. 23), 3.

Raumenys. – J. T. – *Pavasaris*, 1918, spalio 16 (Nr. 8), 11–12.

Saugokime sveikatą ir gyvybę. – L. N.⁶² – *Lietuvos aidas*, 1918, balandžio 9 (Nr. 42), 1–2.

Saugokimės ligų. – A. Žansparnis⁶³. – *Darbo balsas*, 1918, gegužės 9 (Nr. 20), 4–5.

Sykiu su saules graža grįžo į mūsų apylinkę... dezinterija, arba kruvinoji.... – Visų žinomas. – (Mūsų žinios. Gruzdžiai). – *Darbo balsas*, 1918, rugpjūčio 30 (Nr. 33), 10–11.

Susilaukėme dar vieno veiklaus vyro inteligento,... – P. B. – *Pavasaris*, 1918, rugsėjo 1 d. (Nr. 5), 21.

⁵⁷ Jonas Kvietkauskas.

⁵⁸ Jonas Basanavičius.

⁵⁹ Zenonas Kuzavas.

⁶⁰ Ona Adomaitytė.

⁶¹ Kazys Strazdas? / Stanislovas Sarapas? / Antanas Kvedaras?

⁶² Liudas Noreika.

⁶³ Juozas Gendrenas.

Sveikatos Komisija prie Lietuvos Tarybos. – (Žinios iš Lietuvos. Vilniuje). – *Lietuvos aidas*, 1918, birželio 29 (Nr. 73), 3.

Sveikatos Komisijos iniciatyva ... buvo sušauktas 5.XII miesto gydytojų susirinkimas... – Z. – (Mūsų žinios. Šiauliai). – *Darbo balsas*, 1918, gruodžio 31 (Nr. 57), 3.

Sveikatos reikalai vyr. rytų vado srityje. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, kovo 2 (Nr. 27), 3.

Sveikatos reikalu. – Kar. Dy-n-a. – *Lietuvos aidas*, 1918, rugsėjo 14 (Nr. 87), 2.

Šis tas apie ligas ir iš higienos. – M-lis. – *Kauno kalendorius 1919 metams*. Trylikti metai. Kaunas, 1918, 69–74.

Šį rudenį pribuvo ir pas mus... “ispaniška liga”... – Kuliškis⁶⁴. – (Iš Lietuvos). – *Vienybė*, 1918, lapkričio 13 (Nr. 43), 675–676.

Taip pat svarbus reikalas. – *Tėvynės sargas*, 1918, rugpjūčio 4 (Nr. 28), 2.

Tauta ir kalba. – Nr. – *Lietuvos aidas*, 1918, liepos mėn. 16 d. (Nr. 79 (127)), 1–2.

Tautos sveikata ir karas. – Z.⁶⁵ – *Lietuvos aidas*, 1918, kovo 23 (Nr. 36), 1–2.

Traupio miestelyje iš rudens pradėjo žmonės sirgti tifu (šiltinėmis)... – Jaunas mokytojas. – (Žinios iš Lietuvos. Po visą kraštą. Įvairios žinios). – *Lietuvos aidas*, 1918, kovo 16 (Nr. 33), 3.

Tremtinių grąžinimo tvarka ir karantinos. – A. R.⁶⁶ – *Lietuvos aidas*, 1918, balandžio 18 (Nr. 46), 2.

Ukmergės apskrity siaučia dėmėtosios šiltinės... – A. Ž. – (Po Lietuvą. Įvairios žinios). – *Tėvynės sargas*, 1918, gegužės 8 (Nr. 18), 10.

Vaistinės mokinių klausimu. – J. P. – *Lietuvos aidas*, 1918, gruodžio 12 (Nr. 155), 2–3.

Vaistinių reikalai. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, rugpjūčio 3 (Nr. 101), 3.

Vaistų reikalai Vyr. Rytų vado srityje. – (Iš Lietuvos krašto). – *Dabartis*, 1918, birželio 13 (Nr. 71), 3.

Vileišis Antanas. Apie karo ligas. – Dr. A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, gruodžio 29 (Nr. 1), 14–15, sausio 17 (Nr. 2), 15–16.

Vileišis Antanas. Apie plaučių džiovą. – D-ras A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, vasario 19 (Nr. 7), 14–15.

Vileišis Antanas. Kaip gyventi, kad sveikam būti. – D-ras A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, sausio 29 (Nr. 4), 14–15, vasario 5 (Nr. 5), 15.

Vileišis Antanas. Kas tai influenza ir iš ko ji atsiranda? – Dr. A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, spalio 16 (Nr. 34), 4–8.

Vileišis Antanas. Kokia privalo būti sergančiųjų vaikų priežiūra. – D-ras A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, balandžio 11 (Nr. 14), 13–14, gegužės 29 (Nr. 21), 11, liepos 10 (Nr. 26), 11–12, rugsėjo 18 (Nr. 30), 11–13.

Vileišis Antanas. Niežai. – D-ras A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, balandžio 11 (Nr. 14), 13.

Vileišis Antanas. Rožė. – D-ras A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, kovo 16 (Nr. 10), 14.

Vileišis Antanas. Trachoma. – D-ras A. Vileišis. – *Tėvynės sargas*, 1918, kovo 23 (Nr. 11), 14.

Žagarėje apsigyveno trys gydytojai, 1 feldšeris ir akušerė; Žagarėje atidaryta Kazlauskio vaistinė... – Lietuvos Ainė. – (Mūsų žinios. Žagarė). – *Darbo balsas*, 1918, spalio 10 (Nr. 39), 12.

Žmogaus kaulai. – J. T.⁶⁷ – *Pavasaris*, 1918, spalio 4 (Nr. 7), 12–13.

Žmonių sveikata Lietuvoje. – *Vienybė*, 1918, liepos 4 (Nr. 24), 367–368.

Žodelis apie sveikatą. – Rumšišk. mokytojas. – *Dabartis*, 1918, kovo 9 (Nr. 30), 3.

Žvilgsnis į ateitį. – St. N-is. – *Farmaceutų reikalai*, 1918, sausis (Nr. 1), 2–3.

PAGALBINIAI ŠALTINIAI

ALEW – *Altltaitisches etymologisches Wörterbuch*. Band 1 A–M, Band 2. N–Ž, Band 3. Verzeichnisse und Indices. Unter der Leitung von Wolfgang Hock, Hamburg: Baar, 2015.

Alm – Alminauskis K. *Die Germanismen des Litauischen I. Die deutschen Lehnwörter im Litauischen*, Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos knygynas, 1931.

Čep – Čepienė N. *Lietuvių kalbos germanizmai ir jų fonetinės ypatybės*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.

⁶⁴ Stanislovas Durskis.

⁶⁵ Vincentas Zajančauskas.

⁶⁶ Andrius Rondonanskis?

⁶⁷ Jurgis Talmantas?

- DVLKŽ – Križinauskas J., Smagurauskas St. *Didysis vokiečių–lietuvių kalbų žodynas* 1–2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
- LEW I – *Litauisches etymologisches Wörterbuch* von Ernst Fraenkel. Bd. 1, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1955.
- LEW II – *Litauisches etymologisches Wörterbuch* von Ernst Fraenkel. Bd. 2, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1955.
- Lietuviškieji slapyvardžiai: lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas* 1. *Autoriai*. Sudarė ir parengė dr. Jonas Mačiulis, Vilnius: LNB, 2004.
- Lietuviškieji slapyvardžiai: lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas* 2. *Slapyvardžių žodynas*. Sudarė ir parengė doc. dr. Jonas Mačiulis, Vilnius: LNB, 2004.
- Lietuvos bibliografija* = The bibliography of Lithuania = Litauische Bibliographie / *Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos* = Publications of Lithuanian periodicals = Publikationen der Litauischen Periodika: 1918. D. 1. Parengė Osvaldas Janonis, Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka, 2001.
- LLKŽ – Vaitkevičiūtė V. *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslo, 1979.
- LKPŽ – Kregždys R. *Lietuvių kalbos polonizmo žodynas* = *Słownik polonizmów w języku litewskim* (Studia Etymologica Baltica II). Mokslinis žodynas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – www.lkz.lt
- ME I, II – *Medicinos enciklopedija* 1–2, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla, 1991, 1993.
- PrW I – *Preussisches Wörterbuch Ost- und Westpreussisches Provinzialismen in alphabetischer Folge* von H. Frischbier. Erster Band. A–K, Berlin: Verlag von Th. Chr. Fr. Enslin, 1882.
- Skar – Skardžius Pr. Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen. – *Tauta ir žodis* 7, 1931.
- Šlt – [D-ras A. Vileišis.] Sveikatos dalykai. Apie žmogaus dūmą. – *Šaltinis* 29, 1914, 435–437.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Redaktorių taryba: Angelė Kaulakienė et al., Vilnius: Alma littera, 2013.
- VLE IV, XIII, XVII, XXII, XXIII, XXV – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, 2008, 2010, 2012, 2013, 2014.
- Zemlevičiūtė P. 2009: *Lietuvių medicinos terminologijos raida XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje*. Daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- ЭСРЯ I, II – Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка* 1–2, Москва: Прогресс, 1964, 1967.

LITERATŪRA

- Andriušis A. 2006: *Lietuvos medicinos istorijos apybraiža*. Mokomoji knyga, Vilnius: Vilniaus universiteto I-kl. Bunevičiūtė L. 2000: Atributiniai veiksmažodinių daiktavardžių junginiai. – *Žmogus ir žodis* 2, 10–15.
- Ermantė I. 2008: *Antonimai ir antonimija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius: LKI leidykla.
- Gira L. 1918: Kalbos gryninimas. – L. G. – *Tėvynės sargas* 9, 1–2.
- Grinius K. 1918: Tauta ir kalba. – Nr. – *Lietuvos aidas* 79(127), 1–2.
- Jakaitienė E. 2010: *Leksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Keinys St. 2005 [1975]: Priesaginė lietuviškų terminų daryba. – *Keinys St. Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 21–76.
- Micelmacheris V. 1959: *Sveikatos apsauga Lietuvoje 1918–1919 m.*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Miliūnaitė R. 2009: *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Mitkevičienė A. 2004: V. Dubo visuotinės literatūros vadovėlio terminų variantai. – *Terminologija* 11, 119–144.
- Mitkevičienė A. 2006: Literatūros mokslo terminų antonimija 1922–1942 m. – *Terminologija* 13, 134–148.
- Mitkevičienė A. 2015: *1918–1940 metų lietuvių literatūros mokslo terminai*. Daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Petronytė A. 1995: Lietuvos Sveikatos departamento sukūrimas 1918–1920 m. – *Acta musei historiae medicinae et pharmaciae Lithuaniae* II, Kaunas, 118–124.
- Stakulienė S. 2001: Lietuviškoji medicinos periodika: ištakos ir raida Lietuvoje iki XX a. trečiojo dešimtmečio. – *Knygotyra* 37, 220–233. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/afedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2001~1367156338542/DS.002.0.01.ARTIC>.
- Stakulienė S. 2007: Lietuviškos farmacijos periodikos ištakos ir raida Lietuvoje iki XX a. penktojo dešimtmečio. – *Knygotyra* 49, 122–137. Prieiga per internetą: www.zurnalai.vu.lt/knygotyra/article/download/8017/5887.

- Stropus R., Tamašauskas K. A., Paužienė N. 2005: *Žmogaus anatomija*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Kaunas: Vitae Litera.
- Tercijonas V. 1968: Sveikatos apsauga. – *Lietuvių enciklopedija* XV. Lietuva, South Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 122–126.
- Vaišvilienė R. 2013: Lietuviškai medicinos mokslo periodikai – 100 metų. – *Medicinos teorija ir praktika* 19(2), 208–213. Prieiga per internetą: <http://www.mtp.lt/files/MTP2-18str-208-213psl.pdf>.
- Župerka K. 1983: *Lietuvių kalbos stilistika*, Vilnius: Mokslas.
- Ахманова О. С. 2005: *Словарь лингвистических терминов*, Москва: КомКнига.
- Даниленко В. П. 1977: *Русская терминология: опыт лингвистического описания*, Москва: Наука.
- Татаринов В. А. 2006: *Общее терминоведение: энциклопедический словарь*, Москва: Московский Лицей.

MEDICAL TERMINOLOGY 100 YEARS AGO

The paper deals with terms collected from over eighty popular science and informational articles on medicine and health published in Lithuanian periodicals (mainly newspapers) in 1918. Terms are analysed in respect of the meaning and expression.

Some specialized medical periodicals ceased in 1918, therefore general publications – *Motery balsas*, *Darbo balsas*, *Dabartis*, *Vienybė*, *Lietuvos aidas*, *Pavasaris* and *Tėvynės sargas* – started publishing information on the most important health issues, mainly infectious diseases (dysentery, typhus, influenza, etc.), their treatment and patient care. Over 700 different terminological units were collected from the texts researched. 66% of terms are purely Lithuanian words, 17% are foreign words (mainly borrowings of Greek (*apopleksija* (apoplexy), *bakterijos* (bacteria)) and Latin origin (*kamparas* (camphor), *daktaras* (doctor)) and another 17% are words of mixed origin (hybrids (*aptiekininkas* „vaistinininkas“ (pharmacist), *operacinė* (operating-room) and complex terms having elements of different origin (*valgio virinamieji organai* „virškinimo organai“ (digestive tract), *ispanų liga* „influenca“ (influenza)). The terms researched name body parts and organs, diseases, medical devices, persons, medical institutions and abstract concepts of medicine.

One-word terms which are simple words of Lithuanian origin are quite rare (*akis* (eye), *galva* (head), *plaučiai* (lungs)). The majority of terms researched are derivatives (*nugarkaulis* (backbone), *kosulys* (cough), *niežai* (scabies), *gydytojas* (doctor), *ligoninė* (hospital)). Two-word terms are most frequent (*tulžies pūslė* (gall bladder), *dėmėtoji šiltinė* (spotted fever), *ricinos aliejus* (castor oil), *vaistinės padėjėjas* (pharmacy assistant), *rentgeno kabinetas* (X-ray room), three-word terms (*vidurių šiltinės mikrobos* (typhoid fever microbe), *raudonojo kryžiaus ligoninė* (Red Cross hospital)) are not very common.

There are quite a few synonymous terms in the researched texts (*kruvinoji* and *dizenterija* (dysentery), *aptieka* and *vaistinė* (pharmacy)). Synonymous terms can be easily identified in the same text because they are used either together or interchangeably. It is more difficult to identify the synonymy between terms from different texts, in such cases the subject of a text, synonymy within the same text, features of the concept or an external source (for instance, LKŽe (Lithuanian Language Dictionary)) may help.

In 1918 quite a few medical terms had alternative versions. Phonetic and orthographic variants are common (*krūtinė* and *krutinė* (chest), *skarlatina* and *škarletina* (scarlet fever), *džiova* and *dziova* (tuberculosis) *irmedė* and *irmedė* (influenza)), morphologic variants are rare (variants of a gender – *karantina* and *karantinas* (quarantine) and of endings – *raumenys* and *raumens* (muscles)).

Synonyms and variants were used because terminology was not settled; inconsistent usage was also caused by the author's language knowledge and terminology known to him, editorial or publishing mistakes and the focus on easy and understandable presentation of medical information without paying much attention to expression.

Medical terminology of 1918 was influenced by the spoken language. Quite a lot of words – some of them are quite figurative – were borrowed from the colloquial usage (*kruvinoji* „dizenterija“ (dysentery), *mažakraužė* „anemija“ (anaemia), *gyduolė* „vaistas“ (drug), *pribuvėja* „akušerė“ (obstetrician), *krimslys* „kremzlė“ (cartilage), *kraujo vaikščiojimas* „kraujo cirkuliacija“ (blood circulation)).

In that year some concepts of medicine still were vague, therefore there are some medical terms which are not precise (*ausų užkaitimas*, *vidurių sluoga*, *skilvio sugedimas*).

Medical terminology of 1918 provides an interesting, useful and unique information for the history of medicine in Lithuania (what health issues were topical, what diseases were common and how they were treated, what were the means of prevention, who treated patients and where it was done, etc.) as well as for the research of Lithuanian language and terminology. Some terms which are currently used in the language of medical science were used 100 years ago, but in general medical terminology of that year differs from the modern terminology in figurativeness, Lithuanian origin and variety of meanings and expression.

Gauta 2018-07-19

Palmira Zemlevičiūtė

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

E. paštas palmira.zemleviciute@lki.lt